

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

“Azərbaycanda KİV-lərin fəaliyyətinin normativ hüquqi tənzimlənməsi”
mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

Ələkbərli Ələmdar Zülfü oğlu

BAKİ - 2020

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

BMDM-in direktoru

i.ü.f.d., dos. Əhmədov Fariz Saleh oğlu

_____ **imza**

“ _____ ” _____ **2020-ci il**

“Azərbaycanda KİV-lərin fəaliyyətinin normativ hüquqi tənzimlənməsi”

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

İxtisasın şifri və adı: 060404 İqtisadiyyat

İxtisaslaşma: İqtisadiyyatın hüquqi tənzimlənməsi

Qrup: 44

Magistrant:

Ələkbərli Ələmdar Zülfü oğlu

_____ **imza**

Elmi rəhbər:

i.e.d.,prof. Rəhmanov Fərhad Pənah oğlu

_____ **imza**

Program rəhbəri:

i.ü.f.d., dos. Hübətova Süqra İnqilab qızı

_____ **imza**

Kafedra müdiri:

i.e.d. prof., Kəlbiyev Yaşar Atakişi oğlu

_____ **imza**

Bakı – 2020

Elm andı

Mən, Ələkbərli Ələmdar Zülfü oğlu and içirəm ki, “Azərbaycanda KİV-lərin fəaliyyətinin normativ hüquqi tənzimlənməsi” mövzusunda magistr dissertasiyasını elmi əxlaq normalarına və istinad qaydalarına tam riayət etməklə və istifadə etdiyim bütün mənbələri ədəbiyyat siyahısında əks etdirməklə yazmışam.

AZƏRBAYCANDA KİV-LƏRİN FƏALİYYƏTİNİN NORMATİV HÜQUQİ TƏNZİMLƏNMƏSİ

XÜLASƏ

Tədqiqatın aktuallığı: Azərbaycan hökumətinin medianın hüquqi bazasının təkmilləşdirilməsi istiqamətində bir sıra vəzifələri vardır. Hal-hazırda Azərbaycanda KİV-in dövlət-hüquqi tənzimlənməsi aydın şəkildə bir elmi konsepsiya üzərində qurulmamışdır və buna görə də vahid məlumatlandırma kompleksinin yaradılması ideyasını təmin etmədiyi üçün bir sıra ciddi çatışmazlıqlara malikdir.

Tədqiqatın məqsədi: Tədqiqatın məqsədi hərtərəfli, sistemli bir yanaşma mövqeyindən, kütləvi informasiya vasitələrinin dövlət və hüquqi tənzimlənməsinin məzmununu öyrənmək və səciyyələndirmək, bu sahədə dövlət siyasətinin konsepsiyasını, onun inkişafındakı əsas meyilləri müəyyənləşdirməkdir.

İstifadə olunmuş tədqiqat metodları: Tədqiqatın metodoloji əsasını idrakın ümumi elmi dialektik metodu təşkil edir. Tədqiqat zamanı xüsusi metodlardan da istifadə etmişdir: formaloloji, sistemli, struktur-funksional və digər ümumi elmi tədqiqat metodları, həmçinin elmi metodlar - analoq, qanunauyğunluğun axtarışı, müqayisəli qanun və s.

Tədqiqatın informasiya bazası: Tədqiqatın informasiya bazasını Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası, dövlət qanunları və digər normativ hüquqi aktlar, habelə bu sahədə nəşrlər və İnternet resursları təşkil edir.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: Tədqiqatın məhdudiyyətləri odur ki, mövzunun araşdırılması ilə bağlı milli məlumatlar azlıq təşkil edir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi və praktiki nəticələri: Tədqiqatın elmi yeniliyini Azərbaycan Respublikasında kütləvi informasiya vasitələrinin fəaliyyətinin tənzimlənməsinin tarixi-nəzəri və normativ-hüquqi əsaslarının xüsusiyyətlərinin hərtərəfli öyrənilməsi, kütləvi informasiya vasitələrinin fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsində daxili təcrübənin ümumiləşdirilməsi təşkil edir.

Nəticələrin istifadə olunma biləcəyi sahələr: Tədqiqatın elmi və praktik əhəmiyyəti KİV-in dövlət-hüquqi tənzimlənməsi baxımından həm nəzəri, həm də praktiki baxımdan vacib problemə həsr olunması ilə müəyyən edilir. Dissertasiyanın əsas müddəaları, Azərbaycandada həm dövlət səviyyəsində, həm də təsis qurumlarında KİV-in fəaliyyətinə səmərəli hüquqi dəstək probleminin daha da inkişaf etdirilməsi istiqamətində bir addımdır.

Açar sözlər: media, məlumat, qanun, konstitusiya, dövlət

NORMATIVE LEGAL REGULATION OF MEDIA ACTIVITIES IN AZERBAIJAN

SUMMARY

The actuality of the subject: The Azerbaijani government has a number of tasks to improve the legal framework of the media. In this aspect, an analysis of the administrative and legal status of organizations involved in the production of mass media (publications), legal regulation of their organization and activities, improvement of forms and methods of management is necessary.

All this makes it necessary to study both the legal and administrative aspects of the media.

Purpose and tasks of the research: The purpose of the study is to study and characterize the content of state legal regulation of the media on the basis of an integrated, systematic approach, determine the concept of state policy in this area, as well as create and develop media for the development of media in Azerbaijan.

Used research methods: The methodological basis of the study is the general scientific dialectic method of cognition. In the course of the study, special methods were used: formological, systematic, structural-functional and other general scientific methods of research, as well as scientific methods - analytics, the search for legitimacy, comparative law, etc.

The information base of the research: Consists of the Constitution of the Republic of Azerbaijan, state laws and other regulatory legal acts, as well as publications and Internet resources in this area.

Restrictions of research: The limitation of the study is that there is little national data on the subject.

Scientific-practical significance of results: Of the study is determined by the theoretical and practical significance of the problem from the point of view of state-legal regulation of the media. The main provisions of the thesis are a step towards the further development of the problem of effective legal support for the media in Azerbaijan, both in state and in constituent institutions.

Scientific-practical significance of results: The scientific novelty of the research is a comprehensive study of the features of the historical-theoretical and normative-legal bases of regulation of mass media activity in the Republic of Azerbaijan, generalization of internal experience in legal regulation of mass media activity.

Keywords: media, information, law, constitution, state

İXTİSARLAR

ABŞ	Amerika Birləşmiş Ştatları
KİV	Kütləvi İnformasiya Vasitələri
SSRİ	Sovet Sosialist Respublikaları İttifaqı
Sov.İKP MK	Sovet İttifaqı Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsi
RSFSR	Rusiya Sovet Federativ Sosialist Respublikası

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	8
I FƏSİL. KİV-İN FƏALİYYƏTİNİN NORMATİV-HÜQUQİ TƏNZİMLƏNMƏSİNİN NƏZƏRİ-METODOLOJİ ƏSASLARI.....	12
1.1. KİV-in yaranmasının nəzəri-metodoloji əsasları	12
1.2. Müasir dövlətdə KİV anlayışı və onun hüquqi xüsusiyyətləri	19
1.3. Azərbaycanda KİV-in yeri və əhəmiyyəti	25
II FƏSİL. KİV-İN NORMATİV-HÜQUQİ TƏNZİMLƏNMƏSİNİN MÜASİR VƏZİYYƏTİ.....	32
2.1. Azərbaycanda dövlət KİV siyasəti.....	32
2.2. Kütləvi informasiya vasitələri sahəsində Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının hüquqi statusu	40
2.3. KİV-in təşkili və fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi.....	50
III FƏSİL. AZƏRBAYCANDA KİV-İN FƏALİYYƏTİNİN NORMATİV-HÜQUQİ TƏNZİMLƏNMƏSİ MƏXANİZMLƏRİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ	61
3.1. Azərbaycanda KİV redaksiyasının və jurnalistlərin hüquqi statusunun tənzimlənməsi mexanizmləri	61
3.2. KİV-in bir sahəsi kimi internetin hüquqi tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsi	75
NƏTİCƏ	81
İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI.....	83
Cədvəllərin siyahısı	88
Sxemlərin siyahısı	88

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı: Müasir Azərbaycanda informasiyalaşdırma kompleksinin inkişafı müəyyən çətinliklərlə üzləşmişdir, bunlar medianın inkişafını proqnozlaşdırmaq üçün lazımi normativ bazanın olmamasından; kütləvi informasiya vasitələrinin inkişafı sahəsində məqsədyönlü dövlət siyasətinin hazırlanmaması; dövlət idarəetmə sahəsində olan şirkətlərin tam maliyyələşdirilməməsi və qismən dövlətə məxsus şirkətlərin maliyyələşdirilməməsi; media şirkətlərinin məhsulları üçün bazarın olmaması, əvvəllər dövlət mülkiyyətində olan və forma və məzmun sahəsində davamlılığı ilə xarakterizə olunan media şirkətlərinin istehsal etdiyi məhsulların spesifikliyindən ibarətdir. Hal-hazırda Azərbaycanda KİV-in dövlət-hüquqi tənzimlənməsi aydın şəkildə bir elmi konsepsiya üzərində qurulmamışdır və buna görə də vahid məlumatlandırma kompleksinin yaradılması ideyasını təmin etmədiyi üçün bir sıra ciddi çatışmazlıqlara malikdir. Fikrimizcə, məlumatlandırma kompleksinin təşkilati və bürokratik anlayışından imtina edilməli və bütün informasiya sektorlarının qarşılıqlı tənzimlənməsinin zəruriliyini dialektik anlayışa əsaslanaraq onun yaranma problemindən imtina edilməlidir. Bu qarşılıqlı əlaqə qanunvericilik bazasının informasiya kompleksinin ayrı-ayrı komponentləri ilə uyğunluğunda ifadə edilməlidir. Qəbul edilən bütün qanunlar onun ayrı-ayrı sahələrinin və sektorlarının fəaliyyətinin son hədəflərinin ortaqlığını nəzərə almalıdır. Bununla birlikdə, informasiya qanunvericiliyində dövlətlərarası münasibətlərin tənzimləyicisi rolu praktik olaraq göstərilmir. İnformasiya sahəsinin çox şöbəli idarə olunması üfqi problemlərin həllinə kömək etmir və vahid informasiya məkanının yaranmasına mane olur. Fikrimizcə, belə bir qanunvericilik bazasının yaradılması və maneəsiz həyata keçirilməsi zəruridir, bunun əsası vahid məlumatlandırma kompleksinin bütün komponentlərinin son hədəflərinin ortaqlığı olmalıdır.

KİV-in dövlət-hüquqi dəstəyi informasiya axınının hərəkətini sürətləndirmək, vətəndaş cəmiyyətinin inkişafı üçün şərait yaratmaq, hakimiyyət, cəmiyyət, vətəndaşlar arasında sivil dialoq, jurnalistlərin işi üçün normal şərait təmin etmək və

sosial münəqişələri konstruktiv müzakirələr müstəvisinə çevirmək üçün hazırlanmışdır.

KİV-in fəaliyyətinin təşkilati və hüquqi əsaslarını yaxşılaşdırmaqda Azərbaycan dövləti qarşısında bir sıra problemlər mövcuddur. Bu aspektdə kütləvi informasiya vasitələrinin (nəşrlərinin) istehsalı və buraxılması ilə məşğul olan təşkilatların inzibati və hüquqi vəziyyətinin, onların təşkili və fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi, idarəetmə formaları və metodlarının təkmilləşdirilməsi məsələlərinin təhlilinə ehtiyac vardır.

Bütün bunlar KİV-in fəaliyyətində həm dövlət-hüquqi, həm də inzibati aspektlərin öyrənilməsinə zəruri edir.

Problemin qoyuluşu və öyrənilmə səviyyəsi: KİV-in tədqiqi ilə bağlı məsələlər, onların hüquqi tənzimlənməsi, formaları və funksional məqsədi ilə dövlət fəaliyyəti dövlət-hüquq elmində əsas məsələlərdən biri olmuşdur və qalmaqdadır. Kütləvi informasiya vasitələri sahəsində qanunvericilik və onun tətbiqi məsələləri G.A.Alxutova, K.K.Arsenyev, V.V.Balytnikov, Y.M.Baturin, I.L.Baçilo, S.V.Bolşakova, S.N.Bratanovski, A.B.Vengerov, L.L.Ermilov, Y.V.Kalinin, V.A.Kopylov, A.A.Kurochkin, V.N.Monaxova, V.B.Naumov, D.V.Ogorodov, M.V.Ponyarskaya, Y.G.Prosvirin, M.M.Rassolov, A.G.Riçter, A.R.Ratinov, A.K.Simonov, V.N.Solovyova, M.A.Fedotov, A.M.Xasanova, S.E.Channova, V.L.Entin və b. əsərlərində əks etdirilmişdir. Azərbaycanlı tədqiqatçılardan isə Abbasov Ə., Əlizadə M., Seyidzadə E., Salmanova M., Əliquliyev R.M. və başqalarının adlarını çəkmək olar. Onların rəyi və tövsiyələri KİV haqqında qanunvericiliyin və onun tətbiqi praktikasının yaxşılaşdırılmasına müsbət təsir göstərmiş, bu işin bəzi nəticələri və təklifləri üçün əsas olmuşdur.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri: Tədqiqatın məqsədi hərtərəfli, sistemli bir yanaşma mövqeyindən, kütləvi informasiya vasitələrinin dövlət və hüquqi tənzimlənməsinin məzmununu öyrənmək və səciyyələndirmək, bu sahədə dövlət siyasətinin konsepsiyasını, onun inkişafındakı əsas meylləri müəyyənləşdirmək, habelə Azərbaycanda KİV-in təşkili və fəaliyyətini yaxşılaşdırmaq üçün elmi əsaslı tövsiyələrin hazırlanmasıdır.

Bu məqsədə çatmaq üçün aşağıdakı vəzifələrin həlli vacibdir:

- Azərbaycanda KİV-in dövlət-hüquqi tənzimlənməsi formalarının formalaşması və inkişafının təhlili;
- KİV anlayışının və hüquqi xüsusiyyətlərinin tərfi;
- Azərbaycan dövlətində KİV-in yeri və əhəmiyyətini öyrənmək;
- Azərbaycanda dövlət KİV siyasətinin mahiyyətinin təhlili;
- Azərbaycan vətəndaşlarının kütləvi informasiya vasitələri sahəsində hüquqi vəziyyətinin xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi;
- KİV-in təşkili və fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi problemlərinin öyrənilməsi;
- KİV-in hüquqi vəziyyətinin təhlili;
- Jurnalistlərin əsas hüquq və vəzifələrinə baxılması;
- İnternetin müəyyən bir KİV növü kimi hüquqi mahiyyətinin öyrənilməsi.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Tədqiqatın obyektinin Azərbaycan Respublikasının kütləvi informasiya vasitələri təşkil edir. Tədqiqatın predmetini isə Azərbaycanda KİV-in fəaliyyətinin normativ-hüquqi tənzimlənməsi problemlərinin təhlili təşkil edir.

Tədqiqat metodları: Tədqiqatın metodoloji əsasını idrakın ümumi elmi dialektik metodu təşkil edir. Tədqiqat zamanı xüsusi metodlardan da istifadə etmişdir: formaloloji, sistemli, struktur-funksional və digər ümumi elmi tədqiqat metodları, həmçinin elmi metodlar - analoq, qanunauyğunluğun axtarışı, müqayisəli qanun və s.

Tədqiqatın informasiya bazası: Tədqiqatın informasiya bazasını Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası, dövlət qanunları və digər normativ hüquqi aktlar, habelə bu sahədə nəşrlər və İnternet resursları təşkil edir.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri odur ki, mövzunun araşdırılması ilə bağlı milli məlumatlar azlıq təşkil edir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi: Tədqiqatın elmi yeniliyini Azərbaycan Respublikasında kütləvi informasiya vasitələrinin fəaliyyətinin tənzimlənməsinin tarixi-nəzəri və normativ-hüquqi əsaslarının xüsusiyyətlərinin hərtərəfli öyrənilməsi,

kütləvi informasiya vasitələrinin fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsində daxili təcrübənin ümumiləşdirilməsi təşkil edir.

Nəticələrin praktiki əhəmiyyəti və tətbiq sahələri: Tədqiqatın elmi və praktik əhəmiyyəti KIV-in dövlət-hüquqi tənzimlənməsi baxımından həm nəzəri, həm də praktiki baxımdan vacib problemə həsr olunması ilə müəyyən edilir. Dissertasiyanın əsas müddəaları, Azərbaycandada həm dövlət səviyyəsində, həm də təsis qurumlarında KIV-in fəaliyyətinə səmərəli hüquqi dəstək probleminin daha da inkişaf etdirilməsi istiqamətində bir addımdır.

I FƏSİL. KİV-İN FƏALİYYƏTİNİN NORMATİV-HÜQUQİ TƏNZİMLƏNMƏSİNİN NƏZƏRİ-METODOLOJİ ƏSASLARI

1.1. KİV-in yaranmasının nəzəri-metodoloji əsasları

Azərbaycanda kütləvi informasiya vasitələri fenomeninin mahiyyətini daha yaxşı anlamaq, onun dövlət və hüquqi tənzimləmə sisteminin müəyyənləşdirən xüsusiyyətlərini anlamaq üçün Azərbaycanda kütləvi informasiyanın inkişaf tarixinə qısa bir ekskursiya aparacağıq və ölkəmizdə medianın dövlət və hüquqi idarəetmə formalarının təkamülünü nəzərdən keçirəcəyik.

Mətbuatın və digər medianın tarixi inkişafındakı fəaliyyəti ilə bağlı normativ hüquqi aktların öyrənilməsi cəmiyyətdə medianın yeri və rolu, dövlətin informasiya proseslərində iştirakının əhatə dairəsi və imkanları, habelə dövlət və media arasındakı münasibətlərin nümunələri və inkişaf dövrləri barədə müasir fikirlərin aydınlaşdırılmasına kömək edir. Azərbaycanda media qanunvericiliyi ənənəvi olaraq hər şeydən əvvəl "senzura qanunu" kimi inkişaf etmişdir.

Azərbaycan mediası Azərbaycan Respublikasının ərazisində mövcud olan mediaya aiddir. Televiziya, jurnal və qəzetlər həm dövlət, həm də qeyri-kommersiya şirkətləri tərəfindən idarə olunur. Onların fəaliyyəti reklam, abunə və satışla əlaqəli digər gəlirdən asılıdır. Azərbaycan Konstitusiyası söz azadlığına zəmanət verir. Azərbaycan Konstitusiyasının 47-ci maddəsi fikir və söz azadlığına həsr olunmuşdur və hər kəsin öz fikrini sərbəst ifadə etmək hüququna malik olduğu bildirilir.

Azərbaycan KİV-nin və mətbuatının tarixi bir neçə mərhələdən keçmişdir (Авраменко, 2001): Rusiyanın çar hakimiyyəti dövründə nəşr olunan mətbuat (1832-ci ildən 1917-ci ilə qədər); Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə mətbuat, (1918-1920-ci illəri əhatə edir); Sovet İttifaqındakı mətbuat (1920-ci ildən 1991-ci ilə qədər); mühacirət mətbuatı və müstəqillikdən bu günə qədər olan mətbuat.

Azərbaycanda ilk medianın tarixi 1875-ci ildə, azərbaycanlı maarifçi və publisist Həsən bəy Zərdabinin "Əkinçi" qəzetini ilk dəfə nəşr etdiyi vaxtdan

başlanır. Qəzetin özəlliyi ondan ibarət idi ki, dünyada Azərbaycan dilində ilk nəşr olunan qəzet idi. XIX əsrin sonlarında dövlətlər arasında iqtisadi və siyasi münasibətlərlə yanaşı, mədəni əlaqələr də xeyli artmışdır. Azərbaycan xalqı öz milli mətbuatının sahibliyi uğrunda inadkar mübarizə aparırdı.

1917-ci il Oktyabr inqilabından sonra çap mediası, digər ticarət qurumları ilə birlikdə dövlət mülkiyyətinə çevrildi və fəaliyyətləri yalnız dövlətin maraqlarını ifadə etdi.

Sovet dövründə mediaya aid olan əsas müddəalar SSRİ Konstitusiyasına daxil edildi və mətbuatın, radio və televiziyanın müəyyən spesifik problemləri yalnız Sov.İKP Mərkəzi Komitəsinin qərarları və Partiya Siyasi Bürosunun qərarları ilə tənzimlənirdi. Bu vəziyyət 80-ci illərə qədər davam etdi.

Sovet Mətbuat Qanunu yaratmaq üçün bir neçə cəhd məlumdur. Onların hamısı yalnız mətbuatın kütləvi informasiya vasitələri və təbliğat olaraq qanuni qeydiyyatla alınmasına yönəldilmiş və buna görə də uğursuzluğa düçar olmuşlar. Təbliğatın sosial mahiyyəti belədir ki, o nəinki totalitar bir dövlətdə də hüquqi tənzimləməyə ehtiyac duymur, hətta tabe də rolmur. Dünyadakı və ölkədəki yeni siyasi vəziyyət mediaya fərqli münasibət tələb etdi. Beləliklə, 1986-1987-ci illərdə SSRİ "Mətbuat haqqında" qanunun rəsmi versiyası hazırlanmışdır. Bununla birlikdə, mətbuatın əsas vəzifələrinin birləşdirilməsində ən çox özünü göstərən qanun layihəsi konsepsiyasının totalitar mahiyyətini aydın şəkildə hiss etdi: "İşləyən insanları hərtərəfli yaxşılaşdıran sosialist cəmiyyətinin problemlərini həll etmək üçün səfərbər etmək", "marksist-leninçi fikirlərin bacarıqlı və ağıllı təbliği, kütlələr arasında kommunist dünyagörüşünün formalaşdırılması", "Sovet cəmiyyətinin vəzifələri və ideyalarının, SSRİ-nin dinc xarici siyasətinin aydınlaşdırılması, Sovet dövlətinin və sosialist birliyinin ölkələrinin nailiyyətlərini göstərmək və s..

Layihə 1986-1987-ci illər olsa da, ilk dəfə jurnalistlərin hüquqi vəziyyətini qeyd etdi, lakin o, onları yalnız ideoloji cəbhənin döyüşçüləri hesab etdi. Mətbuat, "dövlət, hərbi və ya rəsmi sirləri, vətəndaşların hüquqları və qanuni mənafelərini qorumaq üçün" qadağan edilmədiyi hallar istisna olmaqla, "qanunla müəyyən edilmiş qaydada" lazımi məlumatları almaq və qeydlər etmək hüququnu tanıdı

(Балытников В.В., 2000: с.25). Eyni zamanda, jurnalistlərə cəmiyyətin maraqlarına xidmət etmək, sovet mediasına tapşırılan vəzifələrin icrasında fəal iştirak etmək, öz fəaliyyətlərini Sovet qanunlarının, sosialist həyat qaydaları və peşə etikası qaydalarına ciddi riayət etməklə həyata keçirmək, daim peşə bacarıqlarını inkişaf etdirmək, yayımlanan məlumatların düzgünlüyünə görə məsuliyyət daşımaq vəzifələri həvalə edildi.

Bu şəkildə qurulan layihənin demokratikləşmə proseslərindən həyəcanlanan bir cəmiyyətin və xüsusən də jurnalist icmasının dəstəyinə arxalana bilmədiyi aydındır. Redaktorların dərc etmək hüququ olmadan onlara təqdim olunan “iş materialları” barədə rəsmi fikirləri son dərəcə mənfi oldu. Xüsusilə qeyd edildi ki, layihə “medianın işindəki real dəyişiklikləri əks etdirmir”, “aşkarlığı dəstəkləmək və inkişaf etdirmək vəzifələrinə zəif uyğun gəlir”, “ortağ həqiqətləri gücləndirən bir çox normaları ehtiva edir”, “dövrün tələblərinə uyğun deyil” və s.

Layihəni təkmilləşdirmək üçün edilən bütün cəhdlər əks nəticə verdi, çünki yalnız konseptual deyil, yalnız məqalə şərhləri nəzərə alındı. Beləliklə, bir çox rəylərdə bu yazı qeyri-müəyyən idi: “Dövlət və ictimai təşkilatlar, mətbuatın və digər medianın tələbi ilə onları maraqlandıran məlumatları vaxtında təqdim etməyə borcludurlar. Bununla əlaqədar olaraq, məlumatların verilməsi üçün müəyyən müddətlərin göstərilməsi nəzərdə tutulmuşdu. Rəyləri nəzərə alaraq “vaxtında” termini çıxarıldı və norma daha da azaldı: “Mətbuatın və digər kütləvi informasiya vasitələrinin tələbi ilə dövlət, ictimai təşkilatlar dövlət, hərbi və ya qanunla qorunan digər sirri ehtiva edən məlumatlar istisna olmaqla, onları maraqlandıran məlumatlar təqdim edirlər”.

Əlbətdə ki, bu yanaşma ilə layihə praktik olaraq yaxşılığa doğru dəyişməyəcəyi ilə nəticələndi, yəni hər bir yeni müzakirədən sonra (İdeoloji Komissiyada, Sov.İKP MK-nın Siyasi Bürosunda) yenidən nəzərdən keçirilməyə qayıdacaqdı. Nəticə paradoksal bir vəziyyət yaranmışdı: aylar ərzində ictimaiyyətə "Mətbuat haqqında" Qanun layihəsi üzərində işlərin tamamlandığı və ya artıq başa çatdığı barədə müntəzəm olaraq məlumat verildi, lakin onun mətni heç vaxt nəşr olunmadı, ictimai müzakirəyə çıxarılmadı.

1988-ci ildə yeni qanunun əsasını qoyan üç hüquqşünas - Y.N.Baturin, M.A.Fedotov, V.L.Entin tərəfindən hazırlanmış müəllif layihəsi irəliyə doğru əhəmiyyətli və keyfiyyətli bir addım oldu. Aşağıdakı tezislər müəllif layihəsinin konseptual əsasını təşkil etmişdir: senzuranın qeyd-şərtsiz yolverilməzliyi, vətəndaşların kütləvi informasiya vasitələri qurma hüququnun tanınması, redaksiyaların peşə və iqtisadi müstəqilliyinin təmin edilməsi, informasiya hüququnun və jurnalist statusunun həyata keçirilməsinin ətraflı tənzimlənməsi, məxfi məlumat mənbələrinin qorunması və s (Винокуров Г. В., 2004: с.16).

Müəllif layihəsinin xüsusiyyətləri bunlar idi: medianın qurulması, qeydiyyatı, fəaliyyəti, vətəndaşların cavab və ya təkzib dərc etmək hüquqlarının həyata keçirilməsi ilə əlaqəli münasibətlərin spesifik tənzimlənməsi; verilmiş hüquqların həyata keçirilməsinin qarantiyası kimi məhkəmə müdafiəsinin geniş yayılması; medianın, jurnalistin, təsisçinin, nəşirin, redaktorun, redaksiya heyətinin vəziyyətini, münasibətlərini, dövlətin və cəmiyyətin maraqlarının hüquqi müdafiəsini ətraflı tənzimləmək; mətbuat vasitəsi ilə yol verilən bəzi qanun pozuntularına görə qeyri-ənənəvi məsuliyyət tədbirlərinin tətbiqi. Medianın siyasi xüsusiyyətləri qanunun müqəddiməsində verilmişdir. Senzura qadağan edildi. Nəşrlər yaratmaq hüququ yalnız təşkilatlara deyil, vətəndaşlara da verildi.

Azərbaycan Rusiya İmperiyasının tərkibində olduğundan, ölkənin ağıllı insanlarına Rusiya, İran və bəzi Avropa ölkələrində o dövrdə baş verən hallar təsir etdi. Onlardan ölkədə baş verənləri ifadə etmək üçün yerli və milli bir qəzet yaratmaq istəndi. Ancaq bu asan məsələ deyildi: senzura quruldu. Həsən bəy Zərdabi və onun maarif işçiləri bu problemi həll etmək üçün başqa bir yol seçdilər: senzuradan yayınmaq üçün işçi sinfinə xas olan çox sadə bir dil və əsasən satira istifadə etdilər.

Qəzetin əsas məqsədi tamamilə başqa idi. Qəzet nəşrlərindən birində Həsən bəy “bölgədəki mətbuat bir güzgü kimi olmalıdır” dedi. Çar hökumətinin təzyiqi ilə Əkinçinin yeni mövzularının çapı dayandırıldı və buna görə iki il ərzində (1875-ci il 22 iyul-dan 29 sentyabr 1877-ci ilədək) qəzetin redaktorlarının

qarşısında mürəkkəb vəzifələr dururdu.. Qəzet ayda iki dəfə 300 ilə 400 tirajla nəşr olunurdu (Əliquliyev R.M., 2002: s.65).

Milli mətbuatın inkişafında ikinci mərhələ Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin mövcudluğu dövründə başladı. Bu dövrdə hökumət mətbuatı və ümumilikdə çap mediasını modernləşdirmək üçün qanunlar qəbul etdi. 30 oktyabr 1919-cu ildə qəbul edilmiş qanuna görə mətbuat, litoqrafiya və digər oxşar fondların yaradılması, bundan əlavə, mətbuat materiallarının nəşri və satışı pulsuz oldu və beləliklə də ictimaiyyətə təqdim edildi. 9 noyabr 1918-ci ildə yeni hökumət hökumətin mediaya nəzarəti ləğv edən bir qərar verdi. Bu müddət ərzində Azərbaycan, rus, gürcü, yəhudi, polyak və fars dillərində 100-ə yaxın qəzet və jurnal nəşr olundu. O dövrün mətbuatının əsas nümunələri millətçi hesab olunan "Molla Nəsrəddin", "İstiqlal", "Azərbaycan", "Açıq söz", "İqbal", "Dirilik", "Təkamül", "Mədəniyyət", "Qurtuluş" dur. Söz, mətbuat və vicdan azadlığı kifayət qədər yüksək səviyyədə idi. AZƏRTAC eyni zamanda Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin mirasıdır.

1900-cü ilin dekabrında "İskra"nın nəşr olunması ilə Azərbaycanda yeni bir mətbuat növü yaradıldı. Bu, Azərbaycanda "Bolşevik" ideyalarını inkişaf etdirən ilk qəzet idi. 1904-cü ilin oktyabrında Sosial Demokratik mətbuatda ilk olan "Hümmət"də bir qrup sosial demokratın, o cümlədən Məmməd Əmin Rəsulzadə, Məşədi Əzizbəyov, Nəriman Nərimanov, Sultan Məcid Əfəndiyev, Prokofi Japaridze tərəfindən bir qrup sosial demokrat tərəfindən Azərbaycan dilində gizli şəkildə nəşr olundu.

Söz və məlumat əldə etmə azadlığının hüquqi əsaslarına Azərbaycan Konstitusiyası, Kütləvi İnformasiya Vasitələri haqqında Qanun və məlumat almaq hüququ haqqında Qanun daxildir.

Məlumat əldə etmə standartları (digərləri kimi) 2012-ci ildən sonra dəyişdirildi. Dəyişikliklər qeyri-kommersiya şirkətlərinə, qeydiyyatı, mülkiyyəti və quruluşu barədə məlumatları saxlamağa imkan verir ki, bu da siyasətçilərin və ictimai xadimlərin məxfiliyini müəyyənləşdirir.

Diffamasiya hələ də Azərbaycanda cinayətdir və ağır cərimə və üç ilə qədər həbs cəzası ilə cəzalandırıla bilər. “Prezidentin şərəfinə və ləyaqətinə xələl gətirən məlumatların yayılması” cinayətdir (Konstitusiyanın 106-cı maddəsinə və Cinayət Məcəlləsinin 323-cü maddəsinə görə), iki ilədək azadlıqdan məhrumetmə ilə cəzalandırılır (digər cinayət ittihamları olunduqda müddət beşə qədər artırıla bilər). 2013-cü ildən bəri diffamasiya qanunları onlayn məzmununda da tətbiq olunur. Azərbaycan Ali Məhkəməsi diffamasiya qaydalarına AİHM standartlarına uyğunlaşdırılmalı dəyişiklikləri təklif etmişdir (Братановский С. Н., 2000 с.20).

Azərbaycanda çap və yayım mediası əsasən dövlət mülkiyyətindədir və ya hökumət tərəfindən subsidiya olunur. Mülkiyyət hüququ qanunla təsdiqlənir. Azərbaycanda 9 milli televiziya kanalı (ictimai xidmət şirkəti və daha 3 dövlət kanalı), 12-dən çox regional telekanal, 25 radio kanalı və 30-dan çox gündəlik qəzet vardır.

Azərbaycanda rəsmi olaraq 3500 nəşr qeydə alınıb. Onların böyük əksəriyyəti Azərbaycan dilində nəşr olunur. Qalan 130-u rus (70), ingilis (50) və digər dillərdə (türk, fransız, alman, ərəb, fars və s.) nəşr olunur.

Qeydiyyatda alınan gündəlik 30-dan çox qəzet var ki, bunlardan ən çox oxunan sənədlər Yeni Müsavat və Azadlıqdır. 2014-cü ilin may ayında Zerkalo, maliyyə problemləri üzündən çap nəşrlərini dayandırdı. Ənənəvi olaraq, Azərbaycan qəzetlərini böyük ölçülərinə görə bəzən kollektiv olaraq "keyfiyyətli mətbuat" və müntəzəm qəzet kimi tanınan daha böyük formatlı qəzet adlandırılan daha ciddi qəzetlərə bölmək olar.

Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi ləğv edildikdən sonra medianın tənzimlənməsi iki idarəetmə orqanı tərəfindən həyata keçirilir. Azərbaycan Mətbuat Şurası (SPA) ölkənin çap mediasının özünü tənzimləyən orqanıdır. Milli Televiziya və Radio Şurası Azərbaycanda elektron medianın tənzimləyicisidir. Onun 9 üzvü hökumət tərəfindən məhdudiyətsiz təyin olunur (onlardan yalnız 7 nəfəri 2014-cü ildə fəaliyyət göstərib).

Dövlət mediası idarəetmə orqanları sisteminin fəaliyyətinin təşkilati və hüquqi aspektlərini təhlil edərkən qeyd etmək lazımdır ki, inqilabdan əvvəl Azərbaycanda

1804-cü ildən 1963-cü ilə qədər kütləvi informasiya vasitələri sahəsində inzibati və hüquqi rəhbərliyin funksiyaları Xalq Təhsili Nazirliyi tərəfindən, 1863-1917-ci illərdə Daxili İşlər Nazirliyi tərəfindən həyata keçirilmişdir. Kütləvi informasiya vasitələri sahəsində dövlət idarəçiliyini həyata keçirən orqanların kütləvi informasiya vasitələrinin azadlığının minimuma endirilməsi şəraitində senzura həyata keçirildi.

Sovet hakimiyyətinin qurulması ilə kütləvi informasiya vasitələri sahəsində inzibati hüquqi tənzimləmə funksiyaları Xalq Təhsil Komissarlığına, daha doğrusu, Nəşriyyat Baş İdarəsinə (Dövlət Nəşriyyatı) və onun nəzdində yaradılan Ədəbiyyat və İncəsənət Baş İdarəsinə verildi. 1933-cü ildə yayımın inkişafı ilə Sovet İttifaqının xüsusi elektron media idarəetmə orqanı (Radio Komitəsi) yaradıldı. 30 - 40-cı illərdəki çoxsaylı yenidən quruluşlardan və yenidən təyin olunmalardan sonra kütləvi informasiya vasitələri sahəsindəki inzibati və tənzimləmə funksiyaları Mədəniyyət Nazirliyinə verildi. Ancaq artıq 1957-ci ildə Birlik səviyyəsində Dövlət Yayım və Televiziya Komitəsi, 1963-cü ildə isə Dövlət Mətbuat Komitəsi yaradıldı. İkiqat bir model tərəfindən təşkil edilmiş, çoxsaylı adlandırma və yenidən təyinat alan kütləvi informasiya vasitələri sahəsindəki dövlət orqanlarının quruluşu, demək olar ki, SSRİ-nin dağılmasına qədər mövcud idi (Добнар Н.Н., 2009: с.24).

Sovet dövründə, bir qayda olaraq, Azərbaycan kütləvi informasiya vasitələri sahəsində öz hökumət orqanlarını yaratmadı. Vəziyyət yalnız 1990-cı ildə SSRİ-nin "Mətbuat və digər kütləvi informasiya vasitələri haqqında" Qanununun qəbul edilməsi ilə dəyişdi. RSFSR-də qüvvəyə minməsindən qısa müddət sonra öz Mətbuat və Kütləvi İnformasiya Vasitələri Nazirliyi yaradıldı. Beləliklə, kütləvi informasiya vasitələri sahəsində dövlət hakimiyyəti orqanlarının ixtisaslaşdırılmış icra strukturlarının vahid modeli əsas götürüldü.

Beləliklə, media sahəsində yaranan münasibətlərin hüquqi tənzimlənməsi ölkədəki konkret tarixi vəziyyət, adət-ənənələr, mentalitet, müəyyən bir hüquq sisteminə üzvlüyü ilə müəyyən edilir.

Azərbaycanda dövrü nəşrlər, sonradan 1991-ci ilə qədər radio və televiziya hakimiyyətdə olan hökmdar və ya hökuməti dəstəklədilər, məqsədlərinə çatmasına kömək etdilər və müəllifləri maraqlarını hökumətin maraqları ilə eyniləşdirdilər. Bu məqsədlə əhalinin hökumət hərəkətləri barədə “düzgün” təsəvvür yaratması üçün “rəsmi nəşrlər” buraxıldı, vəzifəsi məlumatları əvvəlcədən izləmək və yayımlamaq icazəsi vermək idi.

Senzuranın tətbiqi ilə kütləvi informasiya vasitələrinin azadlığının məhdudlaşdırılması, hökumətin jurnalistlərin işinə müdaxiləsi dövlətə ictimai şüuru idarə etmək, cəmiyyətə vahid, ümumiyyətlə rəsmi dövlət ideologiyasını tətbiq etmək və insanların davranışlarına nəzarət etmək imkanı verir.

Halbuki, ölkədə gerçək vəziyyət barədə əhaliyə məlumat verən, hər hansı bir demokratik münasibətlərin təməlini qoyan, kütləvi informasiya vasitələrində maneəsiz axtarış, toplanması, istehsalı və yayılmasıdır. Mediya azadlığının qanunvericiliklə tənzimlənməsi zərurəti, hər şeydən əvvəl, media azadlığının sui-istifadəsini məhdudlaşdırmaqdır.

1.2. Müasir dövrdə KİV anlayışı və onun hüquqi xüsusiyyətləri

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, hər hansı bir qanuni yolla məlumatların pulsuz yayılması hüququnu təmin edir. Müasir cəmiyyətdə məlumat yaymağın əsas yolu mediadan istifadə etməkdir. Buna görə də Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 50-ci maddəsində “KİV azadlığı təmin edilir. Sensura qadağandır.”

Artıq bir çox ölkədə medianın hüquqi statusunu tənzimləyən bütöv bir hüquq sektoru və hüquq institutları mövcuddur. Azərbaycan Respublikasında hazırda medianın fəaliyyətini tənzimləyən bir neçə yüz hüquqi akt da qüvvədədir.

“Kütləvi İnformasiya Vasitələri haqqında” qanun kütləvi informasiya vasitələrinin hüquqi statusunu tənzimləyən əsas qanunvericilik aktıdır. Bu qanun 10 ildən çox əvvəl qəbul edilmiş və bir çox alim və təcrübəçilərin fikrincə, bu günün həqiqətlərinə cavab vermir. Xüsusilə, onun Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi ilə ziddiyyəti, elektron medianın vəziyyətinin yetərli tənzimlənməməsi,

təsisçi ilə redaksiya arasındakı münasibətlərdə müəyyən problemlər və s. və qanunun tam yenilənməsini tələb edir.

“Kütləvi İnformasiya Vasitələri haqqında” Qanun məhdud sayda insan üçün kütləvi məlumatı çap, audio, audiovizual və digər mesaj və materiallar kimi müəyyənləşdirir. Bu vəziyyətdə, məhdudiyyətsizlik, medianın potensial məhdudiyyətsizliyi deməkdir, çünki realıqda, əlbəttə ki, bu say qəzetin nüsxələrinin sayı, radio stansiyasından siqnalın etibarlı qəbul zonasında yaşayan sakinlərin sayı və s. ilə məhdudlaşır (Kütləvi informasiya vasitələri haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu, 1999).

Bununla belə, Kütləvi İnformasiya Vasitələri kütləvi informasiya özü deyil, yayılmasının müəyyən formalarıdır. “Kütləvi İnformasiya Vasitələri haqqında” Qanunda Kütləvi İnformasiya Vasitələri dövrü çap nəşrinə, radio, televiziya, video proqram, xəbər proqramı və kütləvi informasiya vasitələrinin dövrü yayılmasının başqa bir formasına aiddir.

Beləliklə, qanunverici məzmun baxımından fərqli olan “vasitə” və “forma” anlayışlarını bərabərləşdirir və bundan sonra "forma" anlayışı müəyyənləşdirilmir.

“Forma” sözünün etimologiyasını (Latınca forma) “görünüş, mövzunun konturları” təşkil edir. “Kütləvi İnformasiya Vasitələri haqqında” Qanunun 2-ci hissəsində kütləvi informasiya vasitələrinin vaxtaşırı yayılması formaları müəyyən edilmişdir. Bu baxımdan, kütləvi informasiya vasitələrinin “mühiti” kütləvi informasiya vasitələrinin “formasını” anlayışını özündə cəmləşdirən informasiya axınları tiplərinin xarici əlamətləri ilə bərabərləşdirilə bilməz. Qeyd etmək lazımdır ki, məlumatın “formasını” medianın “orta” anlayışının bir atributudur. Bu, hər şeydən əvvəl, “vasitə” sözünün etimologiyasının “hər hansı bir fəaliyyətin həyata keçirilməsi üçün zəruri olan bir cisim, bir cihaz (və ya onların birləşməsi) olması” ilə özünü göstərir.

Tədqiqatımızla əlaqədar olaraq, kütləvi informasiyanın “vasitəsi” məlumatı ehtiva edən və onu ötürmə qabiliyyətinə malik bir maddi vasitə kimi başa düşülməlidir. Material daşıyıcısının növü fonların növlərindəki fərq üçün əsasdır.

“Kütləvi informasiya vasitələri” anlayışının xarakteristikasında növbəti vacib ünsür “kütlə” dir. İnformasiya münasibətlərini subyektiv olaraq araşdırarkən qeyd etmək olar ki, bu münasibətlər kütləvi məlumatların yayılması və yayılma vasitələri ilə və bu məlumatları dərk edən qeyri-müəyyən dairələr arasında yaranır. KİV-in əsas fəaliyyət sahəsinə münasibətdə bir sıra hüquqlara malik səlahiyyətli bir qurum olaraq nəzərdən keçirilməklə yanaşı bildirilməlidir ki, bu, eyni zamanda icazə verilən işin həcmi müəyyən edən müxtəlif hüquq mənbələrində mövcud olan qadağalar deyil, vəzifələri də olan bir qurumdur, o həm də jurnalist icması tərəfindən fəaliyyət standartları olaraq qəbul edilən əxlaq və jurnalist etikasına normalarından da irəli gəlir.

Bu münasibətlərdəki digər tərəf “Kütləvi İnformasiya Vasitələri haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 2-ci maddəsində şərh edilən ümumi qaydalarda olan və yalnız səlahiyyətli subyekt qarşısında müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqların mülkiyyətçisi kimi öhdəlikləri olan “məhdudiyyətsiz şəxslər dairəsi” kimi kollektiv mövzudur. Kütləvi xarakter və ya qeyri-müəyyən sayda şəxslə təşkilatın kütləvi informasiya vasitəsi kimi fəaliyyət göstərməsinin ümumi ehtimalı qanunla bağlıdır. Məsələn, çap mediası üçün bir norma tətbiq edilir ki, bu da min nüsxədən az tirajla dövri nəşrlərin kütləvi informasiya vasitələri kimi qeydiyyatdan alınmamasını şərtləndirir. Buna əsaslanan qanunverici kütləvi auditoriya olaraq oxuyucu kütləsini min nəfərə qədər oxucu kütləsi hesab etmir (Kütləvi informasiya vasitələri haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu, 1999).

Beləliklə, “Kütləvi İnformasiya Vasitələri haqqında” Qanun iki tərəfdən təşkilatın fəaliyyətini kütləvi informasiya vasitələri kimi təsnifləşdirmək meyarlarını nəzərdən keçirir, bir tərəfdən məhdudiyyətsiz insan dairəsinə, digər tərəfdən kəmiyyət işarəsi dövryyəsinə aiddir. Bununla birlikdə kütlə anlayışı bütün növ medialara tətbiq olunur və bu meyarın fərqli bir təfsiri yolverilməzdir, buna görə də onun qanunvericilik tərfi zəruridir.

Yuxarıda göstərilənlərə əsaslanaraq deyə bilərik ki, “kütlə” anlayışı medianın başlanğıcının ayrılmaz bir elementidir və bununla məhdudiyyətsiz bir dairə tərəfindən yayılmış məlumatların əldə edilməsinin mümkünlüyünü başa düşürük.

S.E.Çannov, "kütlə" anlayışı ilə yanaşı, "dövri" və "paylama" terminlərindən də istifadə edir. Beləliklə, o qeyd edir ki, medianın məhdudiyətsiz yayılması üçün nəzərdə tutulan istifadəsinə əlavə olaraq aşağıdakı əlamətlər daxil olmalıdır (Гаврилов Э. П, 2000 с. 14):

- dövrilik. "Kütləvi İnformasiya Vasitələri haqqında" Qanunun 8-ci maddəsində qeyd edildiyi kimi, nüsxələrin (verilişlərin) dərc edilməsi (yayımı) arasındakı müddət bir ildən çox olmamalıdır;

- yayılma. Yalnız yaymaq üçün şüurlu səy göstərən nəşr kütləvi informasiya vasitələri kimi tanınmalıdır. Məlumat yaymaqda məqsəd qoyulmamış, lakin buna baxmayaraq geniş yayılmış (məsələn, təsadüfən), mənbə media tərəfindən tanına bilməz.

Kütləvi məlumatların yayıla biləcəyi formaların siyahısı açıqdır, çünki Qanun əvvəlcə məlumat ötürmə texniki vasitələrinin inkişafı ilə ayaqlaşacaq şəkildə tərtib edilmişdir. Bu səbəbdən, mediaya məlumat yaymağın qeyri-ənənəvi formalarına aid sual yaranır, məsələn, internetdəki veb saytlar. Bu məsələ hələ praktikada həll edilməmişdir, lakin əksər müəlliflər bəzi şəbəkə mənbələrinin media tərəfindən tanına biləcəyi qənaətindədirlər.

Yuxarıda göstərilənlərlə yanaşı, bu kateqoriyanın xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq, "məlumat" anlayışı vacibdir. Bu konsepsiyanın etimoloji məzmunu "işlər və ya başqasının fəaliyyəti, bir şey haqqında məlumat verən bir mesajdır". "İnformasiya, məlumatlandırma və məlumatın qorunması haqqında" qanun, məlumatı" təqdim edilən formasından asılı olmayaraq insanlar, obyektlər, faktlar, hadisələr, hadisələr və proseslər haqqında məlumat" olaraq təyin edir. Göründüyü kimi, "məlumat" anlayışına ümumi anlayışı kimi, yəni "məlumatlandırıcı bir mesaj ..." kimi baxmaq olar, fikrimizcə, bu başqa qurumların deyil, məhz medianın fəaliyyətinə tətbiq edildiyi kimi, qanuni tətbiq olunan dəyərə tam uyğundur. "İnformasiya, məlumatlandırma və məlumatın qorunması haqqında" qanunda olan tərif daha geniş şərh edilə bilər və medianın fəaliyyət dairəsindən kənara çıxır.

M.A.Fedotovun "hüquqi uydurma" hesab etdiyi "kütləvi informasiya vasitələri" anlayışına münasibəti maraqlıdır. Müəllif xüsusilə qeyd edir ki, "Köhnə

mətbuat qanununa əsasən, Kütləvi İnformasiya Vasitələri haqqında qüvvədə olan Qanun kütləvi informasiya vasitələrini” “Kütləvi informasiya vasitələrinin vaxtaşırı yayılması forması” hesab edir, belə ki, KİV-i hüquq subyekti kimi qəbul etmək tamamilə yanlış olardı. Doğrudur, onları hüququn obyektləri kimi tanımaq müəyyən kiçik çətinliklərlə olsa da üzləşir” (Федотов М. А., 2002: с.12).

Həqiqətən, klassik nümayəndəliklərdə hüquq obyektləri, birincisi, əşyalar, ikincisi, şəxslərin hərəkətləri, üçüncüsü, insanın özü ola bilər. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi mülki hüquqların obyektlərinə aiddir: a) əşyalar, pul, qiymətli kağızlar və digər əmlak, o cümlədən mülkiyyət hüquqları; b) iş və xidmətlər; c) məlumat; d) intellektual fəaliyyətin nəticələri, o cümlədən onlara müstəsna hüquqlar (əqli mülkiyyət); e) qeyri-maddi mallar. Görünür ki, media bu tip mülki hüquqlar obyektini kimi informasiya ilə əlaqələndirməlidir. Bununla birlikdə Mülki Məcəllə yalnız rəsmi və kommersiya sirlərinə aid olan məlumatların hüquqi statusunun xüsusiyyətlərini, habelə ödənişli olaraq xidmətlərin göstərilməsi üçün müqavilə bağlayır. Hətta belə hesab etmək olar ki, qəzetlə abunəçi arasındakı münasibətlər, ödənişli olaraq məlumat xidmətlərinin göstərilməsinə dair müqavilənin hüquqi mahiyyətinə malikdir. Ancaq oxucu pərakəndə bir qəzet satın alırsa və ya televiziya şirkətinə heç bir haqq ödəmədən məlumat alırsa, Mülki Məcəllədə yer alan qanun sxemi tətbiq edilmir. Əlbəttə ki, kütləvi informasiyaya bir informasiya növü kimi baxmaq lazımdır, buna görə də onu vətəndaş hüquqlarının obyektini kimi nəzərdən keçirmək məntiqlidir. Amma KİV məlumatın özü deyil, onun dövrü yayılması formasıdır. Və burada vətəndaş hüququ obyektlərinin başqa bir növünə diqqət yetirməliyik ki, burada əslində hüquqi müdafiəyə məruz qalan forma fundamental əhəmiyyət daşıyır. Müəllif hüquqları və əlaqəli hüquqlarsan söhbət gedir. Azərbaycan Respublikasının “Müəllif hüquqları və əlaqəli hüquqlar haqqında” qanununun 6-cı maddəsinə görə (bundan sonra “Müəllif hüquqları haqqında” qanun), müəllif hüquqları “hər hansı bir obyektiv formada mövcud olan əsərlərə” şamil olunur. Eyni şəkildə KİV qanunvericilikdə dəqiq bir forma şəklində ortaya çıxır. Qəzet, jurnal və digər dövrü nəşrlərin müstəqil müəllif hüquqları

obyekti olduğuna diqqət yetirmək lazımdır. Eynilə, yayım və kabel yayımının yayım təşkilatları müstəqil əlaqəli obyektlərdir.

Buna görə KİV-ləri hüquqi funksiya olaraq tərtib edilmiş hüquq obyektini (sui generis) kimi təfsir etmək olar. G.F.Dormidontovun klassik tərifinə görə, hüquqi funksiya “qəsdən mövcud olanın yox olduğunu və əksinə mövcudluğunu ehtimal etməkdən ibarət olan obyektiv qanunla icazə verilən məşhur düşüncə metodu” kimi başa düşülməlidir (Рихтер А. Г. 2007: с.309).

Sonrakı əsərlərdə hüquqi funksiya “ictimai əlaqələrin hüquqi tənzimlənməsində əvəzolunmaz qeyri-müəyyənliyi aradan qaldırmaq üçün mövcud mənbələrdə təsdiqlənmiş və hüquqi praktikada istifadə edilən, əslində mövcud olmayan və ya ona zidd olan müddəalar təcili olaraq mövcud elan edilmiş və hüquqi əhəmiyyət kəsb edən bir norma” kimi başa düşülür.

KİV-ə gəldikdə, biz xüsusi olaraq hüquqi funksiya ilə məşğul oluruq, çünki əslində qəzetin hər sayının hər bir nüsxəsi vardır, lakin əvvəlcədən dərc olunmuş və bu dövrü jurnalın gələcək bütün mövzularını əhatə edən ümumiləşdirilmiş bir obyekt kimi qəzet yoxdur.

Üstəlik, eyni qəzetin keçmiş və gələcək bütün mövzuları, verilən KİV-in adından başqa heç nə ilə birləşmir. “Kütləvi İnformasiya Vasitələri haqqında” Qanunun 2-ci maddəsində yer alan “dövrü çap nəşri” və “radio və televiziya proqramı” anlayışlarında adın sabit olması xüsusilə vurğulanır. Bu, KİV-in belə bir müstəqil hüquq obyektini ilə bir hüquqi şəxsini, onun məhsullarının, görülən işlərin və ya xidmətlərin (şirkətin adı, ticarət nişanı, xidmət nişanı və s.) fərdiləşdirmə vasitəsi ilə əlaqələndirilməsini nəzərdə tutur. Bununla yanaşı, KİV fərdiləşdirmə vasitələri ilə, yəni onun adı ilə eyni deyil, çünki KİV özündə məzmunu ilə əlaqəli, müəyyən forma alan və redaksiya heyətinin intellektual fəaliyyəti nəticəsində yaranan müstəsna hüquqların bütün həcmi özündə cəmləşdirir.

Elə buna görə də fərdiləşmə vasitəsi kimi adını daşıyan və dövrü çap nəşrinin, radio, televiziya, video proqram, xəbər proqramı və ya kütləvi informasiya vasitələrinin vaxtaşırı yayılmasının başqa bir forması olan adın intellektual fəaliyyətin nəticəsi kimi təsəvvürün, KİV-in hüquqi təbiətinə ən uyğundur.

KİV-in hüquqi mahiyyətini müəyyənləşdirməyə belə bir yanaşma, KİV qanununun konseptual aparatının formalaşması prosesinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərəcəkdir. O, KİV anlayışını müəyyənləşdirərkən hüquq-mühafizə praktikasında olduqca tez-tez rast gəlinən aşkar səhvlərdən qurtulmamıza imkan verəcəkdir.

1.3. Azərbaycanda KİV-in yeri və əhəmiyyəti

Əvvəlki paraqrafda sosial fenomen kimi nəzərdən keçirilən “kütləvi informasiya vasitələri” anlayışı onun ictimai-siyasi və dövlət sistemlərindəki yerini müəyyənləşdirməyi və ictimai qurumlarla qarşılıqlı əlaqənin əsas paradigmasını tapmağı zəruri edir.

Heç bir mübaliğəsiz, kütləvi informasiya vasitələri sahəsini müasir ictimai həyatın mərkəzi adlandırmaq olar. KİV dünya həqiqətləri haqqında bir insanın fikirlərini formalaşdıran əsas mənbəyə çevrilir. Nəticə etibarilə kütləvi informasiya sosial tənzimlənmənin əsas vasitələrindən birinə çevrilir. Müəyyən mesajlar və materiallar yaymaqla KİV müəyyən ictimai rəy yaradır, münasibətləri, əhval-ruhiyyəni və buna görə də ayrı-ayrı şəxslərin, sosial qrupların və nəticədə bütün cəmiyyətin davranışlarını formalaşdırır. Başqa sözlə, müəyyən məlumatları oxucularına, dinləyicilərinə və ya izləyicilərinə çatdırmaqla, KİV insanlarda müəyyən davranış qaydalarının formalaşdığı müəyyən hisslər, görüşlər, təəssüratlar oyandırır. Demək olar ki, hər bir insanın KİV-in istehlakçısı olduğunu nəzərə alsaq, hisslərin, münasibətlərin, təəssüratların və davranışların formalaşması ilə bənzər proseslərin eyni vaxtda çox sayda insanda, əksər hallarda cəmiyyətin əksəriyyətində və bəzən bütövlükdə cəmiyyətdə baş verdiyini başa düşmək asandır. Qədim dövrlərdən bəri məlumdur ki, insanlara müəyyən məlumatlar verməklə onlardan müvafiq tədbirlər görmək mümkündür. Bu məlumat kütləvi olarsa, onda nəzərdə tutulan hərəkətlərə ayrı-ayrı insanlar tərəfindən deyil, insanların kütlələri tərəfindən də nail olmaq olar. Başqa sözlə, kütləvi informasiya insanları bu və ya digər şəkildə hiss etməyə, bu və ya digər şəkildə düşünməyə, bu və ya digər şəkildə hərəkət

etməyə inandıra bilər. Təəccüblü deyil ki, Tomas Carlyle: “Hər bacarıqlı redaktor dünyanın idarəçisi deyilmi?” demişdir (Сепро А. Г., 2003. с.15).

Bazar vəziyyətinə təsir edən vacib amillərdən biri kimi məlumatın rolunun tanınması, məlumatın yalnız müəyyən bir məzmunla malik bir mesaj deyil, iqtisadi kateqoriyaya çevrildiyi qənaətinə gəlmək olar. Bazar dəyəri alır və pulsuz məhsul olmağı dayandırır. Məlumatın satıldığı və alındığı bir məlumat bazarı var və məlumatla aparılan əməliyyatlar mənfəət və zərər gətirir. Yeni məlumatlar əldə etmək, əlavə qazanc əldə etmək üçün müxtəlif yeniliklər yaratmaq, insanların davranışlarına təsir göstərmək məqsədi ilə informasiya sahəsinə qoyulan investisiyalar genişlənir.

Bununla birlikdə, informasiya münasibətlərinin obyektivi kimi məlumat haqqında yuxarıdakı əsaslandırılmalara əsaslanaraq, məlumatın mükəmməl rəqabət qanunlarına tabe olmadığı üçün adi bir məhsul olmadığını nəzərə almaq lazımdır. Bəzi qurumların məlumat əldə etmək imkanları daha yaxşı olduqda və digərləri üzərində üstünlük əldə etdikdə, məlumatın qeyri-bərabər paylanması təcrübəsini hamımız yaxşı bilirik. Kommersant-gündəlik, Ekspert Jurnalı və digər yerli iş qəzetləri, hökumətə yaxın olan maliyyə qurumlarının, ilk növbədə bankların tez-tez başqalarından daha erkən məlumat aldıkları çox qazanc əldə etdikləri haqqında bir çox məqalə verir. Beləliklə, informasiya faydaları və məlumat bərabərsizliyi iqtisadi və sosial bərabərsizliyə səbəb olur.

İnformasiyanın əhəmiyyətinin artmasının növbəti obyektiv anı sosial inkişaf tempinin sürətlənməsinin sözdə təsiri ilə əlaqələndirilir. Məşhur Amerikalı futuroloq A. Toffler tərəfindən ətraflı izah edilən bu təsir, cəmiyyətin və ayrı-ayrı şəxslərin dəyişikliklərə daha tez reaksiya vermələrini təmin edən böyük bir dinamikadan, sosial həyatın sərtiləşməsindən ibarətdir. Aydın ki, bu dəyişiklik post-sənaye cəmiyyətinə xas olan informasiya ehtiyatlarının maddi ehtiyatlarla əhəmiyyətinin artmasını nəzərdə tutur.

Beləliklə, deyə bilərik ki, müasir cəmiyyət üç əsas mənbədən istifadə edir - birincisi, əmək, ikincisi, kapital və üçüncüsü - və bu post-sənaye cəmiyyətinin bir xüsusiyyəti – informasiyadır (daim yenilənən bilik, insanların praktik bacarıqları).

İlk iki resurs istehsal amili kimi təsnif edilirsə, üçüncü resurs, yeni informasiya iqtisadiyyatının bir çox nəzəriyyəçilərinin fikrincə, onlardan səmərəli istifadə üçün zəruri şərtidir.

Bu hallar KİV-in siyasi sahəyə getdikcə artması, siyasi prosesin həyata keçirilməsində ən vacib vasitələrdən birinə çevrilməsi fonunda xüsusi aktualıq və əhəmiyyət kəsb edir. Müasir siyasi elmdə KİV-in “böyük hakim”, “hakimiyyətin dördüncü qolu” kimi qanunverici, icra və məhkəmə qolları və s. kimi möhtəşəm adlarla səciyyələnməsi diqqət çəkir (Третьякова О.В., 2011: с.18). Televiziyanın qüdrətinə inam o qədər böyükdür ki, digər siyasi xadimlər belə düşünürlər ki, televiziyanı idarə edən bütün ölkəni idarə edir. Həqiqətən, müasir siyasəti mətbuat, radio və televiziyasız təsəvvür etmək olmaz. Şübhə yoxdur ki, ölkəmizin yaşadığı hazırki dəyişikliklərdə KİV mühüm rol oynayır.

Bu gün KİV-in cəmiyyətdəki yeri və rolu barədə iki əsas nöqtə üstünlük təşkil edir. Biri bunları bir səlahiyyət, digəri vətəndaş cəmiyyətinin bir orqanı olaraq görür. Bu, KİV-in fəaliyyətinin qiymətləndirilməsində bir növ ikili standartın yaranmasına, kompleks qarşılıqlı münasibətə, KİV-in iki əsas funksiyası arasında həqiqi ziddiyyətə əsaslanmışdır. Bir tərəfdən güc strukturlarının fəaliyyətinə informasiya dəstəyi verməyə çağırılır, digər tərəfdən vəzifəsi ayrı-ayrı şəxslərin və sosial qrupların, bütövlükdə vətəndaş cəmiyyətinin müxtəlif ehtiyac və maraqlarının reallaşdırılması prosesinə informasiya dəstəyi verməkdir. Sağlam bir dövlət qurumunda bu ziddiyyət hakimiyyət və cəmiyyət arasında konstruktiv dialoq, bütün əlaqələrin və vətəndaşların məhsuldar fəaliyyəti əsasında həll olunur.

KİV-in xüsusiyyətləri ondadır ki, ənənəvi qurumları: məktəb, ailə, siyasi partiyalar, təşkilatları və s. kənara qoyaraq, xalqa birbaşa müraciət etmək imkanına malikdirlər və ya bu fürsət, ictimaiyyəti satın almağa inandırmağa çalışan, proqramı üçün kütləvi dəstəyi səfərbər etmək üçün müəyyən bir məhsul və siyasi xadimlər, siyasi partiyalar və s. bir reklam agentliyi tərəfindən də istifadə olunur.

KİV-in siyasətdəki rolu birmənalı deyil. Bunlar, hər bir ölkədə və dünyada baş verən hadisələr haqqında əhalini məlumatlandırmaq üçün müxtəlif vəzifələri həyata keçirmək üçün hazırlanmış bir çox orqan və elementdən ibarət mürəkkəb və

çoxşaxəli bir qurumdur. Bu həcmdə KİV insan ünsiyyətinin genişləndirilmiş formasını təmin edir. Mətbuat, radio, televiziya “cəmiyyətin gözü” olduğunu iddia edir, məsələn, iqtisadiyyatdakı tənəzzül, narkomaniya və cinayətkarlığın artması və ya hakimiyyət dəhlizlərində korrupsiya və s., hakim dairələrin siyasətinin gizli tərəflərini üzə çıxara, ictimaiyyətin diqqətini fəaliyyətlərinin ən iyrənc tərəflərinə çəkə bilirlər. Üstəlik, bir çox jurnal və qəzetlər, yayım və radio və televiziya şirkətləri qalmaqallar açmaqda, saxtakarlıqları ifşa etməkdə, sirləri tapmaqda, onları ictimaiyyətə təqdim etməkdə davam edirlər. Çox vaxt həssaslığa məruz qalırlar, “bomba partlatmaq”, korrupsiyanı, rəsmi sui-istifadə və hakimiyyət dəhlizlərində siyasi əxlaqın ifşa edilməsini ifşa edirlər (Хасанов А. М., 2000.c.23).

Qeyd etmək lazımdır ki, ictimai şüurun həssas, irrasional, emosional-könüllü komponentlərinə vətənə sevgi hissi, millətçi və vətənpərvər əhval-ruhiyyə və s. müraciət edərək, KİV hakim dairələrin müəyyən hərəkətləri üçün əhalinin əhəmiyyətli təbəqələrinin və ya fərdi maraq qruplarının dəstəyini təşkil edə bilər. Bir qayda olaraq, belə hallarda kütləvi şüurdakı dəyişikliklər qısa müddətli xarakter daşıyır və təbliğat kampaniyası başa çatdıqdan sonra hər şey “öz dairəsinə qayıdır”. KİV-in fəaliyyətinin bu xüsusiyyəti seçki prosesində, seçki kampaniyaları dövründə ən aydın şəkildə özünü göstərir.

Kütləvi informasiya vasitələrinin ictimai şüurun emosional-könüllü və irrasional səviyyəsinə təsirinin təbiəti və dərəcəsi ilə bağlı bəlli bir fikir əldə etmək olar. Bəlkə də kollektiv olaraq “yeni dini şüur” adını almış bir sıra sənaye inkişaf etmiş ölkələrin dini kütləvi şüurundakı dəyişikliklər nümunəsi ilə. Mühafizəkar kilsələrin davamlı böyüməsində, parisionerlərin sayında, fundamentalizmin müxtəlif dəyişikliklərində gözlənilməz bir artım, bir çox ənənəvi və qeyri-ənənəvi təriqətlərin təzahürü və s.

Bütün ziddiyyətləri, konfliktləri, sıxıntıları ilə müasir reallığın bir hissəsi olan KİV onları bu və ya digər formada təzələyir, buna görə də informasiya axını bir çox ziddiyyətli, tez-tez qarşılıqlı eksklüziv mesaj və materiallardan ibarətdir. Bir şəxsin və ya ayrı bir qrup şəxsin bir anda bütün partiyalara və ya bütün namizədlərə səs verməsi, bütün təşviqat məhsullarını satın alması, təklif olunan bütün fikirlərlə

razılaşması qeyri-mümkündür və KİV proqramları və materialları ictimai rəyin formalaşmasına tamamilə təsir göstərsə də, möhür vurmur ona. Xüsusilə, “seçicilərin müəyyən bir partiyaya və ya müəyyən bir namizədə səs verməsi qərarı, siyasi quruluşun sosial quruluşu və forması, siyasi mədəniyyət və dəyər sistemi, istiqaməti də daxil olmaqla, ictimai rəyin vəziyyəti, habelə daxili və xarici siyasət şərtlərini müəyyən edən bazar amilləri, ekologiyanın vəziyyəti və s. bir sıra amillərlə müəyyən edilir” (Новиков И.В., 2007.с.26).

KİV öz-özünə hər zaman və mütləq fərdlərin və ya sosial qrupların zehində dəyişikliklərin təşəbbüskarı və subyekti deyildir. Bunlar nə bir məhvetmə vasitəsi, nə də yaradılış və tərəqqi vasitəsidir. Onların müsbət və ya mənfi rolu hansı sosial qüvvələrin və hansı məqsədlə istifadə olunduğuna görə müəyyən edilir. Məşhur ingilis tarixçisi D.İ. Trevelin, siyasətə görə nəticənin olduğu və sosial dəyişikliklərin səbəbi olmadığını söyləyən bir fikri ifadə edərək deyə bilərik ki, KİV bir istiqamətdə və ya digər istiqamətdə dəyişiklik aləti olduğundan, nəticədə hər bir konkret tarixi-sosial vəziyyətin vəzifələri və ehtiyacları ilə müəyyən edilir. (Винокуров Г. В., 2005: с.266) Bu baxımdan KİV yalnız dəyişməyə kömək edən vasitələrdən, əlavə amillərdən biridir.

Dövlət vətəndaş cəmiyyəti ilə birlikdə informasiya prosesinin əsas iştirakçılarından biridir. Dövlət büdcə siyasəti sayəsində (maliyyələşdirmə yolu ilə) təkcə iqtisadiyyata deyil, həm də səhiyyə, pensiya və sosial təminat, məşğulluq xidmətləri, təhsil və elm sahələrinə təsir göstərir, ətraf mühitin mühafizəsini, ətraf mühitin monitorinqini həyata keçirir, qanunun aliliyini qoruyur və terrorizm və cinayətkarlıqla mübarizə aparır. Əslində bunlar cəmiyyətin (vergi ödəyicilərinin) dövləti əhatə etməsinin qarşılığında dövlət tərəfindən cəmiyyətə göstərilən xidmətlərdir. Dövlətin cəmiyyətə təqdim etdiyi, mövcudluğunu əsaslandıran yeni xidmətlərindən biri də informasiya mühitinin formalaşmasına və fəaliyyətinə kömək etməkdir. Xüsusilə dövlət bir-biri ilə əlaqəli iki vəzifəni həll etməlidir: məlumat mülkiyyətinin demonopolizasiyasını təşviq etmək və etibarlılıqdan asılı olan ötürülən məlumatların doğruluğunu təmin etmək. Bu problemlərin həlli sadəcə ona görə deyil ki, dövlət müvafiq məlumatların əhəmiyyətli bir hissəsində sistemli

şəkildə istehsal olunan dövlət inhisarını məhv etməli və öz məlumatlarının təhrif və anlaşılmazlığının qarşısını almalıdır.

Dövlətin informasiya sahəsindəki spesifik funksiyalarından, sosial cəhətdən əhəmiyyətli məlumatların və medianın fəaliyyətinin müxtəlif aspektlərinin əlverişli paylanması üçün qeyri-dövlət rəqabət şəbəkələrinin təşviqini qeyd edirik. İnformasiya təhlükəsizliyinə riayət etmək eyni dərəcədə vacibdir (dövlət sirlərinin qorunması, milli təhlükəsizliyi təmin edən sistemlərin informasiya muxtariyyətinin təmin edilməsi, dövlət orqanları tərəfindən təşkilatlar və vətəndaşlar haqqında qanunla müəyyən edilməmiş məlumatların toplanmasına qoyulan qadağa).

Məlumatın yayılması və istifadəsinin mərkəzləşdirilməsi və demokratik azadlıqlara hörmət əsas əhəmiyyət kəsb edir. Sonuncu, təkcə siyasi baxımdan deyil, həm də informasiya baxımından əhəmiyyətlidir, çünki bir tərəfdən vətəndaşların və təşkilatların sərbəstlik dərəcəsi ilə digər tərəfdən çoxlu sayda müvafiq məlumatın istifadəsinin səmərəliliyi arasında birbaşa əlaqə var. Sərbəstliyin olmaması ilə cəmiyyətdə informasiya çökməsi yaranır, çünki artan sayda müvafiq məlumat az ötürmə qabiliyyətinə malik olan az sayda informasiya kanalından keçməlidir.

Cəmiyyətdə dövlət tərəfindən yaradılan çox sayda məlumatı düzgün qiymətləndirmək üçün dövlət orqanlarının hər hansı bir qərarında vətəndaşlara göndərilən doğru və ya yalan məlumat siqnalının olduğunu qeyd edirik. Bu siqnalın qərarın asılı olduğu hər kəs tərəfindən eşidiləcəyi və qəbul ediləcəyi güman edilir.

Dövləti bütün bu funksiyaları tam şəkildə yerinə yetirməyə məcbur edən qüvvə onun fəaliyyətinin cəmiyyət tərəfindən idarə edilməsidir. Lakin bunun üçün dövlət quruluşu ictimai nəzarət üçün əlverişli olmalıdır. Əgər dövlətin normal fəaliyyəti bazarın informasiya şəffaflığını təmin edərsə, cəmiyyətin normal fəaliyyəti dövlətin informasiya şəffaflığını qorumaq, məmurların özbaşınalığı və sui-istifadə hallarının qarşısını ala biləcək bir infrastruktur yaradır (Братановский, С. Н., 2003: с.27).

Siyasi sahəni fərqli siyasi görüş qruplarının siyasi məqsədlərinin reallaşdırılması forması kimi nəzərdən keçirməklə qeyd etmək lazımdır ki, KİV siyasi hərəkətlərin formalaşması və inkişafı prosesində həlledici rol oynayır. Bu,

ayrı-ayrı siyasi hərəkətlərin və ya partiyaların fəaliyyətinin əsas ideya və prinsipini müəyyənləşdirən müddəaların sosial təbəqələri arasında bölüşdürülməsinin bütün kütləvi informasiya vasitələri vasitəsi ilə həyata keçirilməsini təsdiqləyir ki, bu da aktiv elektoratın artmasına və müvafiq olaraq cəmiyyətdə siyasi hakimiyyətin güclənməsinə kömək edir.

Seçki təşviqat kampaniyaları zamanı KİV-in bir xüsusiyyəti vətəndaşların seçki hüquqlarının təmin edilməsinə və alternativ seçkilərin keçirilməsinə yönəlmiş açıq qanunvericilik tənzimlənməsidir. Bunun sayəsində Azərbaycanda bir partiyanın uzun müddət hakimiyyətə gəlməsindən sonra siyasi maraqların reallaşdırılması və vətəndaşlara alternativ siyasi görüşlərin gətirilməsi üçün real fürsət yaranmışdır. Bu, demokratik transformasiyaların inkişafında daha bir "addım" və inkişaf etmiş demokratiyaların standartlarına yaxındır.

Beləliklə, KİV-in fəaliyyəti ilə Azərbaycan vətəndaşları siyasi qurumların formalaşmasında və fəaliyyətlərində iştirak etmək imkanlarını həyata keçirirlər. Bu baxımdan KİV xüsusi partiyalar, hərəkətlər və onların tərəfdarları və əleyhdarları arasında vasitəçi rolunu oynayır. Bu, siyasi partiyaların fəaliyyətini açıq edir və bu sahədə demokratik dəyişikliklərin inkişafına imkan verir.

II FƏSİL. KİV-İN NORMATİV-HÜQUQİ TƏNZİMLƏNMƏSİNİN MÜASİR VƏZİYYƏTİ

2.1. Azərbaycanca dövlət KİV siyasəti

Müasir dünyada kütləvi informasiya vasitələrinin əhəmiyyəti, kütləvi informasiya vasitələrinin Azərbaycan cəmiyyətinin dəyişməsində oynadığı nəhəng rol və təbii ki, bütün daxili informasiya kompleksinin inkişafındakı çətinliklər və ziddiyyətlər dövlət informasiya siyasətinin inkişaf etdirilməsinin vacibliyini xüsusi vurğulayır. Bu siyasətin əsas məqsədləri bütün kütləvi informasiya vasitələri sisteminin sivil fəaliyyət göstərməsi üçün əlverişli şərait yaratmaq, vətəndaşların media azadlığına, mətbuat, söz və fikirlərini mediada ifadə etmək hüquqlarına konstitusiyaya hüquqlarından tam istifadə etmək üçün real imkanlar yaratmaqdır. Bu problemləri həll etmədən Azərbaycanın ictimai inkişafının sabitləşməsi və ölkəmizdə vətəndaş cəmiyyətinin və onun təsisatlarının qurulması mümkün deyil.

Kütləvi informasiya vasitələri sahəsində dövlət siyasətinin dayandığı fundamental prinsiplər hakimiyyət və kütləvi informasiya vasitələri arasında münasibətlərin əsaslı yeni xarakterini əks etdirməlidir. Bu prinsiplərə aşağıdakılar daxildir: demokratiya, dövlətçilik, media azadlığı, hüquqi tənzimləmə, dövlət dəstəyi, sosial tərəfdaşlıq, siyasətin açıqlığı. Aydınır ki, dövlətin informasiya siyasətinin bu nəzəri əsasının təkmilləşdirilməsini hərtərəfli müzakirə etmək olar, lakin əsas vəzifə bu prinsiplərin ölkədə informasiya prosesinin bütün səviyyələrində işləməsidir.

Azərbaycan Respublikasındakı dövlət siyasəti, tərifinə görə, demokratik olmalıdır, yəni fəaliyyətlərində və bir-biri ilə münasibətlərində bütün subyektlər ilk növbədə korporativ, şəxsi deyil, sosial maraqlardan irəli gəlməli və bütün siyasi və məlumat fəaliyyəti nəticələrinin cəmiyyət üçün cavabdeh olmalıdır. Bununla yanaşı, onun bütün sahələrində dövlət hakimiyyəti kütləvi informasiya prosesi kimi bu qədər mürəkkəb və vacib bir sahədə bu ümumi sosial maraqların təmin olunmasının qarantı olmalıdır.

Bütün cəmiyyətin əsas maraqlarından biri də KİV azadlığının konstitusiya prinsipinə əməl olunmasıdır. Buna əsasən, Kütləvi İnformasiya Vasitələri müstəqil sosial bir qurumdur, fəaliyyətləri əhalinin bütün qruplarının informasiya və rabitə ehtiyaclarını ödəməyə yönəldilmiş və Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktlarında nəzərdə tutulmuş hallardan başqa heç bir məhdudiyyətə məruz qalmamışdır.

KİV azadlığı anlayışı, qavrayış üçün uyğun bir formada, həqiqi hadisələri əks etdirən və qeyri-müəyyən sayda insan üçün nəzərdə tutulmuş bir məlumat olaraq media tərəfindən sərbəst şəkildə yayılma qabiliyyəti olaraq təyin edilə bilər.

Sual KİV azadlığı sahəsində yaranan münasibətlərin hüquqi tənzimlənməsinin məqsədəuyğunluğundan irəli gəlir.

KİV azadlığı sahəsində formalaşan ictimai münasibətlərin hüquqi tənzimlənməsinin əleyhdarları öz mövqelərini azadlığın qanunverici tənzimlənməsinin hər zaman qanunverici subyektiv iradəsi ilə müəyyən bir məhdudlaşdırma növü olması ilə əsaslandırırırlar. Bu vəziyyətdə, KİV azadlığı, siyasi maraqlardan asılı olaraq daralabilən ciddi şəkildə müəyyən edilmiş qanunvericilik çərçivələrinə “itələnilir”.

KİV azadlığı prinsipinin konstitusiya və inzibati və hüquqi komponentlərini öyrənərək, İ.V.Panovanın qeyd etdiyi “iki ziddiyyətli cərəyana” diqqət yetirmək lazımdır: “bir tərəfdən senzura yolverilməzdir, yəni nəzarət məqsədi ilə materialların əvvəlcədən təsdiqlənməsi tələbləri, mesajların yayılmasına qadağa qoymaqla yanaşı; digər tərəfdən isə media azadlığından ədəbsiz məqsədlər üçün sui-istifadənin yolverilməzliyi” (Банисар Д., 2004).

“Kütləvi İnformasiya Vasitələri haqqında” qanununda KİV azadlığından sui-istifadə hallarına məhdudiyyət tətbiq edilmişdir. Bu məhdudiyyət məlumat qəbul edən vətəndaşların qorunması, dövlətin maraqlarını qorumaq məqsədi daşıyır və cinayət-hüquq münasibətləri sahəsində məlumat verən təşkilatlara şamil edilir. Kütləvi informasiya vasitələrindən müxtəlif ağırlıq dərəcəsində cinayət əməlləri törətmək məqsədi ilə istifadə edilməsinə yol verilmir.

Ayrıca, xüsusi KİV ilə əlaqədar olaraq, insanlara təsir edən və (və ya) sağlamlıqlarına zərərli təsir göstərən gizli yazılardan istifadə etmək qadağandır.

Biz bu müddəaları medianın azad olmasının səciyyəsi kimi qəbul edirik və məhdudlaşdırmırıq, çünki demokratik dövlətdə kütləvi informasiya vasitələrinin yaradılması və fəaliyyəti əvvəlcə yayılan məlumatları və ehtiyaclarını dərk edən mövzuya yönəldilir və eyni zamanda konstruktiv ictimai faydalı fəaliyyət həyata keçirməyə də çağırılır.

Eyni zamanda, KİV-in məhdudiyyətlərini nəzərə alaraq, konstitusiya azadlıqlarına aid media sahəsində münasibətlərin tənzimlənmə səviyyəsini də nəzərə almaq lazımdır. Buna görə, fikrimizcə, məhdudiyyətlərin tətbiqi yalnız qanunvericilik səviyyəsində mümkündür. Bu baxımdan, "kütləvi informasiya vasitələrinin azadlığına hər hansı bir məhdudiyyətin tabe olmayan bir forma deyil, qanunvericilik olmalıdır" işarəsini verən V. N. Monaxovun fikri ilə razıyıq.

Azərbaycanda KİV-dən istifadədə bir metod və üsullarla tənzimlənilir. Cədvəl 1-də bununla tanış ola bilərik.

Cədvəl 1: Müasir dövrdə Azərbaycanda informasiyaya münasibətin tənzimlənməsinin əsas metodları

İnformasiyanın kateqoriyaları	İctimaiyyətə açıq informasiya	Məhdud girişi olan informasiyalar:	
		Vətəndaş hüquqların obyektı	Məxfi məlumatlar
Qanunvericilik sahələri	KİV haqqında; Hökumətin informasiya ehtiyatları haqqında	Müəllif hüquqları Patent hüququ; Ticarət markaları haqqında.	Dövlət sirri və məxfi məlumatların digər növləri haqqında
Tənzimləmə metodu	Dövlət hüququ	Vətəndaş hüququ	Dövlət hüququ
Tənzimləmə metodunun fərqli xüsusiyyətləri	İmperativlik + inkişaf etməmiş avtorizasiya mexanizmi	Dispozitivlik + subyektlərin tabeçiliyi	İmperativlik + subyektlərin tabeçiliyi

Mənbə: Əhmədov M.A., Hüseyn A.C. 2011 əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının, o cümlədən KİV azadlığının məhdudlaşdırılması üçün ümumi

əsasları müəyyənləşdirir: konstitusiya quruluşunun əsaslarını, mənəviyyatını, sağlamlığını, başqalarının hüquqlarını və qanuni mənafələrini qorumaq və dövlətin müdafiəsini və təhlükəsizliyini təmin etmək. (Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, 1995) Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsinin 4 aprel 1996-cı il tarixli Fərmanındakı bu qətiyyət hüquq və azadlıqların məhdudlaşdırılmasının konstitusiya baxımından əhəmiyyətli məqsədlərinə uyğun bir prinsip kimi qiymətləndirilmişdir.

Əsas Qanun həmçinin KİV azadlığına xüsusi məhdudiyyətlər qoyur. Bunlar sosial, milli və ya dini nifrət oyadan təbliğat və təşviqatın qadağan edilməsi, həmçinin sosial, irqi, milli, dini və ya dil üstünlüyünün təbliğinin qadağan olunması ilə əlaqədardır. KİV azadlığına qoyulan digər bir məhdudiyyət, yəni bir insanın şəxsi həyatı haqqında məlumatı onun razılığı olmadan toplanmasına, saxlanmasına, istifadəsinə və yayılmasına qoyulan qadağadır.

Kütləvi informasiya vasitələrinin axtarışının, qəbulunun, ötürülməsinin və yayılmasının qanuni yolu dövlət sirri təşkil edən məlumatların açıqlanmasının yolverilməzliyini nəzərdə tutur: (Dövlət sirri təşkil edən məlumatların siyahısı qanunla müəyyən edilir), şəxsi və ailə, yazışma, telefon danışqları, teleqraf və digər mesajların məxfiliyi. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 56-cı maddəsinə görə fəvqəladə vəziyyətdə KİV azadlığı məhdudlaşdırıla bilər.

Beləliklə, KİV azadlığının konstitusiya sərhədləri olduqca aydındır. Bunlar şəxsi, ailə, dövlət sirri, fəvqəladə vəziyyət və “ifrət nitqi” adlandırılanlardır.

Kütləvi informasiya vasitələri sahəsində dövlət və hüquqi tənzimlənmənin əsas prinsipi kimi kütləvi informasiya vasitələrinin azadlığının birləşdirilməsi inzibati və hüquqi tənzimlənmənin şərti olaraq “qanuniləşdirmə metodları”nın rolu və əhəmiyyətini kəskin artırdı. Bu metodların tətbiqi ilə kütləvi informasiya vasitələri sahəsindəki bəzi qurumlar, obyektlər və proseslər qanunla müəyyən edilmiş KİV azadlığı məkanına bir növ “hüquqi” status əldə edir. Bu status qanuni məhdudiyyətləri pozduğuna görə ləğv edilə bilər, eyni zamanda qanunsuz məhdudiyyətlərdən qorunma təmin edir. Bu qrupa əsasən, dövlət hakimiyyətinin icra

hakimiyyəti orqanları tərəfindən qanunlara uyğun olaraq həyata keçirilən dövlət icazə siyasətinin bu və ya digər forması daxildir.

Ölkəmizdə kütləvi informasiya vasitələri sahəsində dövlət lisenziyalaşdırma siyasətinin müxtəlif formalarından (xüsusən qeydiyyatı, lisenziyalaşdırılmasını, sertifikatlaşdırılmasını, akkreditasiyasını, kvotalarını və s. daxil olmaqla) ən böyük əhəmiyyəti aşağıdakılar kəsb edir:

- bir qayda olaraq, KİV-in istehsalı və buraxılması üçün, yəni KİV-in işi üçün zəruri şərt olan KİV-in qeydiyyatı;

- KİV azadlığı sahəsində müəyyən fəaliyyət növləri üçün lisenziyaların verilməsi. Bu cür lisenziyaların olması, bir qayda olaraq, KİV məhsullarının istehsalı və yayılması üçün zəruri şərtidir;

- KİV-in istehsalı və buraxılmasını təmin edən jurnalist fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün zəruri şərt olan KİV-in redaksiya heyətinin dövlət akkreditasiyasının və müvafiq qeydiyyatının aparılması.

Azərbaycanda kütləvi informasiya vasitələri sahəsində qalan dövlət lisenziya siyasətinin əhəmiyyəti ümumiyyətlə azdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, yuxarıda qeyd edildiyi kimi, kütləvi informasiya vasitələri sahəsində hüquqi tənzimləmə təkcə kütləvi informasiya vasitələrinin azadlığına məhdudiyyətlərin qoyulması deyil, həm də dövlət sərəncamında olan hüquqi vasitələrin köməyi ilə bu məhdudiyyətlərin effektivliyinin təmin edilməsidir. İcra hakimiyyəti sahəsində bu növün əsas vasitələri inzibati nəzarət və kütləvi informasiya vasitələri sahəsində fəaliyyətini tənzimləyən qanunvericiliyin müddəalarına əməl olunmasına inzibati nəzarətdir. Eyni zamanda, kütləvi informasiya vasitələri sahəsində orqanların və icra hakimiyyəti orqanlarının vəzifəli şəxslərinin nəzarət fəaliyyətinin aşağıdakı əsas növlərini ayırmaq olar.

1. KİV haqqında qanunvericiliyin ümumi tələblərinə uyğunluğunun monitorinqi (KİV-i qeydiyyata alan orqanlar tərəfindən həyata keçirilir).

2. Kütləvi informasiya vasitələri sahəsində lisenziyalı fəaliyyətin həyata keçirilməsi üçün müəyyən edilmiş lisenziyalaşdırma tələblərinə və şərtlərinə əməl olunmasına nəzarət (lisenziyalaşdırma orqanları tərəfindən həyata keçirilir).

3. KİV redaksiya heyətinin qanunla müəyyən edilmiş dövlət akkreditə şərtlərinə əməl olunmasına nəzarət (dövlət akkreditasiya orqanı tərəfindən həyata keçirilir).

4. Reklamların KİV-də yayılması prosesini tənzimləyən qanunvericiliyə riayət edilməsinə inzibati nəzarət (xüsusi səlahiyyətli icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən həyata keçirilir).

Azərbaycan qanunvericiliyi ilkin senzura tətbiq etməklə mətbuatın və digər KİV azadlığının həqiqi məhdudlaşdırılmasına yönəlmiş bir sıra tədbirləri, habelə çap materiallarını ələ keçirmək və səs gücləndirici texniki avadanlıqları və çoxalma cihazlarını ələ keçirməyi nəzərdə tutur (Kütləvi informasiya vasitələri haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu, 1999). Bu tədbirlər KİV-ə yalnız fəvqəladə vəziyyət vəziyyətində, yalnız qanunla müəyyən edilmiş əsaslarla tətbiq edilə bilər.

Kütləvi informasiya vasitələri sahəsində hüquqi tənzimlənmənin əsas sahələrindən sonuncusu Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin azadlıqlarının sui-istifadə və qanun pozuntularından qorunmasıdır. Belə qorunmanın əsas inzibati hüquqi metodu kütləvi informasiya vasitələri sahəsində qanunsuz fəaliyyət göstərən fiziki və hüquqi şəxsləri inzibati məsuliyyətə cəlb etməkdir.

Beləliklə, KİV azadlığı bir tərəfdən medianın fəaliyyətinin təşkilini qorumağa, digər tərəfdən KİV-dən istifadə edilən qanunsuz hərəkətlərdən şəxsin və dövlətin maraqlarını qorumağa yönəldilmiş bir sıra hüquqi tədbirlərdən ibarətdir.

KİV azadlığı ilə yanaşı, müstəqilliyi də azad KİV fəaliyyətinin vacib şərtlərindən olan qanunvericilik səviyyəsində sabitdir. Müstəqillik, tərifişəklində, medianın fəaliyyəti ilə əlaqədar olaraq təyin edilmir. Bununla birlikdə, bu araşdırmanın məqsədləri üçün vacibdir, çünki azadlıq ölçüsünün mənası əvvəlcə onun məzmununa qoyulmuşdur.

“Müstəqil” sözünün etimoloji məzmunu - sərbəstlik, asılı olmamaq, tabe olmamaqdər; “azad” sözü - utancaq olmamaq, kənardan məcburiyyət yaşamamaq, müstəqil, sərbəst, azadlıqdan zövq almaq deməkdir.

Bu anlayışların bir-birinə bağlı olması və bir-birini tamamlaması səbəbindən birlikdə düşünəlməlidir. KİV-in sərbəstliyini səciyyələndirən göstərilən qanuni

müddəalar, tənzimləyici məqsədə, qurumlara məlumat vermək imkanı vermədən, fəaliyyətlərini müstəqil, sərbəst və məcburiyyət olmadan həyata keçirməyəcəkdir.

Müstəqillik anlayışını “azadlıq” anlayışı ilə birlikdə Azərbaycan kütləvi informasiya vasitələrinin müəyyən bir dairəsinə daxil etmək və qanunvericilik səviyyəsində qadağan və məcburi normalar dəsti ilə müstəqilliyə həqiqi uyğunluğu təmin etmək məqsədəuyğun görünür.

Birbaşa dövlət informasiya siyasəti konsepsiyasının nəzərdən keçirilməsinə gəldikdə deyə bilərik ki, bu, dövlət qurumlarının cəmiyyətin informasiya sferasını inkişaf etdirməyə yönəldilmiş tənzimləmə fəaliyyətidir, bu, təkcə telekommunikasiya sistemlərini və ya medianı deyil, bütün sahələri və əlaqələri yaratmaq, saxlamaq, emal, nümayiş, məlumatı bütün formalarda ötürmək - iş, əyləncə, elmi araşdırma, xəbərlər və s. ilə əlaqələndirir. İnformasiya siyasətinin bu geniş şərtləri bu gün ağılabatan görünür, çünki məlumatların rəqəmsallaşdırılması və ən yeni telekommunikasiya və kompüter texnologiyaları informasiya sənayesi sahələri arasındakı maneələri intensiv şəkildə qarışdırır. Cəmiyyətin informasiya sferasında cərəyan edən prosesləri, onun dövlət tənzimlənməsinin müasir metodlarını hərtərəfli nəzərdən keçirmək Azərbaycan üçün çox vacibdir, çünki bu sahədə dövlət hələ metodları müəyyənləşdirməyib. İnformasiya məkanı anlayışlarını yaratmaq üçün mövcud cəhdlər problemi yalnız qismən həll edir, çünki məkan dövlət tərəfindən deyil, bazar və yeni kommersiya strukturları tərəfindən formalaşır.

Əvvəlki dövrdə dövlətin informasiya siyasətinin əsas məzmunu əsasən büdcədən subsidiyaların bölüşdürülməsi və medianın fəaliyyəti üçün qanunvericilik bazasının yaradılması ilə əlaqələndirildi. Bu tədbirlər müəyyən dərəcədə keçid dövründə medianın qorunmasına və saxlanmasına öz töhfəsini verdi. Ancaq əsas iqtisadi problemləri həll etməyə və üstəlik, gələcək inkişaf perspektivlərini göstərməyə imkan vermədilər.

İnformasiya mənbələrinə daxil olmaq hüququ bütün məsələlərin həllini nəzərdə tutur: hüquqi, iqtisadi və texnoloji. Lakin bütün mürəkkəbliyi üçün dövlət öz həllini əsas vəzifə kimi qoymalıdır. Tez-tez eşitmək olar ki, bu gün ölkənin hər

bir sakini telefonla təmin etmək üçün praktik bir fürsət yoxdur, buna görə bu vəzifə qeyri-realdır və bunun göstərilməsinə ehtiyac yoxdur. Bununla birlikdə bu mübahisə əsas məqsədi gəlir, mənfəət əldə etmək olan kommertiya strukturları üçün mümkündür. Dövlət orqanı cəmiyyətin maraqlarından çıxış etməyə və lisenziyalaşdırma fəaliyyətini həyata keçirməyə borcludur. Beləliklə, yüksək gəlirli əməliyyatlar üçün lisenziyanın verilməsi bu bölgədə ümumi rabitələrin inkişafı üçün şərtlərlə müşayiət olunur. Bu mərhələdə, bu, çox vaxt dövlət tərəfindən yalnız bir bəyannamə olacaq, ancaq bu məqsəd rabitə əldə etmək imkanı olarsa, dünyanın informasiya qaynaqları təyin olunmursa, deməli, bu siyasəti həyata keçirən dövlət orqanı obyektiv olaraq yalnız müəyyən qrup yüksək gəlirli insanların maraqlarına uyğun hərəkət edir.. Buna görə də bu cür vəziyyətin aradan qaldırılması üçün çox sayda qanuni iş tələb olunur.

Bu günə qədər bir çox menecer KİV ilə işgüzar əlaqələrin vacibliyini başa düşmüşdür. Bununla əlaqədar, strukturların xeyli hissəsi bir sıra mərkəzi və regional KİV ilə etibarlı və qeyri-rəsmi münasibətlər yolu ilə öz müsbət "imiclərini" formalaşdırmağa başladı. Bununla yanaşı, qısa müddətdə istənilən effekti əldə etmək mümkün olsa da, kritik məqamlarda bu qəzetin, televiziya kanalının və ya xəbər agentliyinin sahibi olanlara üstünlük verilir (Алпайидзе Т., 2005, с.45).

Tamamilə fərqli bir yol, nəzarət paketlərini əldə etməklə KİV-ə təsir etmək və idarə etməkdir. Bu məqsədlə bir çox sənaye şirkətləri və banklar artıq bir çox qəzet və jurnallarında pay aldılar. Bununla birlikdə, KİV-in idarə olunması sahəsində təcrübə olmaması və qanuni bazanın inkişaf etməməsi səbəbindən bu əldə edilmiş proqramlar öz proqramlı, mənalı siyasətlərində mediaya real nəzarət etməyə imkan vermir. Bundan əlavə, bir-biri ilə əlaqəli deyil, təsadüfi, KİV-də əldə edilmiş səhmdar bloklarının seçimi gözlənilən effekti vermir.

Buna baxmayaraq, o qədər də böyük maliyyə imkanları olmayan bəzi şirkətlər KİV-in əhəmiyyətli bir hissəsini əllərində cəmləşdirməyə və bununla da yüksək səviyyədə siyasi nüfuza nail ola bildilər.

Yuxarıda göstərilən meyllər KİV sahəsində həyata keçirilən dövlət siyasətinin elementləri kimi deyil, müxtəlif, tez-tez bir-birinə qarşı çıxan, bazar və qeyri-bazar qüvvələrinin ümumiləşdirici nəticəsi kimi həyata keçirilir. Prinsipcə, bu sahədə ardıcıl bir dövlət siyasəti aparılsa, bir çox mənfi amillərin zərərsizləşdirilə biləcəyi açıqdır.

Azərbaycanda KİV-lərin özəlləşdirilməsi təcrübəsini öyrənərək deməliyik ki, müxtəlif kütləvi informasiya vasitələrinin səhmdar cəmiyyətlərə çevrilməsi zamanı dövlət tərəfindən mülkiyyətin nəzarəti olmadan özəl ələ keçirildi.

2.2. Kütləvi informasiya vasitələri sahəsində Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının hüquqi statusu

Vətəndaşların informasiya sahəsindəki əsas hüquqları və vəzifələri Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında təsbit edilmiş və digər normativ aktlarda göstərilmişdir. Ümumilikdə bir vətəndaşın bütün məlumat hüquqları və vəzifələri və məsuliyyətləri onun məlumat və hüquqi statusunu təşkil edir.

Vətəndaşların məlumat hüquqları beş qrupa bölünə bilər. Birincisi, sərbəst məlumat almaq hüququ daxildir.

Sərbəst məlumata sahib olmaq hüququ demokratik cəmiyyətin əsaslarından biridir. Müasir dünyada əsas məlumat mənbəyi KİV-dir. “Kütləvi İnformasiya Vasitələri haqqında” qanunda vətəndaşların dövlət orqanlarının və təşkilatların, ictimai birliklərin və onların vəzifəli şəxslərinin fəaliyyəti barədə kütləvi informasiya vasitələrində dərhal etibarlı məlumat almaq hüququnun olduğu bildirilir. Bu məlumatlar redaksiya heyətinin tələbi ilə mətbuatda, habelə mətbuat konfransları və digər formalarda keçirilməlidir.

Bundan əlavə, vətəndaşların dövlət informasiya ehtiyatlarını əldə etmə hüququ qanunvericiliklə müəyyən edilmişdir. Bildiyiniz kimi, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 2-ci maddəsinə uyğun olaraq suverenliyin daşıyıcısı və Azərbaycan Respublikasında yeganə güc mənbəyi onun xalqıdır. Beləliklə, demokratiya prinsipinə əsasən, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları ölkəni idarə etməklə bağlı ən vacib qərarlar qəbul etməlidirlər. (Azərbaycan Respublikasının

Konstitusiyası. 1995) Ancaq hər hansı bir qərar vermək üçün müəyyən bir məlumata sahib olmaq lazımdır. Buna görə vətəndaşların dövlət orqanlarının və yerli özünüidarətmə orqanlarının fəaliyyəti haqqında məlumat almaq hüququ sosial idarəetmənin vacib şərtidir. Fiziki və hüquqi şəxslərin dövlət informasiya ehtiyatlarına daxil olması dövlət orqanlarının, yerli özünüidarətmə orqanlarının, ictimai, siyasi və digər təşkilatların, habelə iqtisadiyyatın və ictimai həyatın digər sahələrinin fəaliyyətinə ictimai nəzarəti həyata keçirmək üçün əsasdır.

Bundan əlavə, gündəlik fəaliyyət müddətində vətəndaşlar tərəfindən müxtəlif məlumatlar tələb olunur. Bu müxtəlif statistik, elmi, sosial, hüquqi və digər məlumatlar ola bilər.

Sözügedən Kütləvi İnformasiya Vasitələri haqqında qanunda “məlumat” üçün bir tələb var - etibarlılıq, hansı ki, üç maddədə təsbit olunan məlumat almaq hüququnu, jurnalistin hüquqlarını və jurnalistin vəzifələrini tənzimləyir, lakin təəssüf ki, bunlarda məzmunu dair tələblər yoxdur. Maraqlıdır ki, son vaxtlar məhz həmin termin televiziya reportajlarında və qəzet nəşrlərində “etibarlı mənbələrdən”, “etibarlı mənbədən məlumat verildi” şifahi söhbət şəklində istifadə edilir, bu da həqiqi məlumat mənbəyi haqqında nəticə çıxarmağa imkan vermir və buna uyğun olaraq məlumatlara güvənmək səviyyəsi aşağı düşür.

Məlumatın etibarlılığının təmin edilməsinin hüquqi problemləri KİV-ə dair qanunvericilikdə dəqiq müəyyən edilmiş etibarlılıq üçün elmi cəhətdən işlənmiş meyarların olmamasını əhatə edir. Təəssüf ki, bu münasibətləri tənzimləyən Azərbaycan qanunlarında və nizamnamələrində yayılan məlumatların etibarlılığının məzmunu müəyyən edilməmişdir, buna görə də faktiki materialın məntiqi manipulyasiyası ehtimalı var.

“Etibarlılıq” orijinalıq, əminlik və şübhəsizlikdir. Göstərilən məlumatların uyğunluğuna nail olmaq məlumatların paylanması üçün hazırlanması zamanı həyata keçirilir. Bununla əlaqədar, məlumatın etibarlılığının zəmanətlərini nəzərə alaraq, V.M.Teplyuk haqlı olaraq qeyd edir ki, ilk növbədə məlumatların tamlığını və etibarlılığını qiymətləndirmək, məqsədin həcmi və xarakteri baxımından əhəmiyyətini müəyyənləşdirmək, müxtəlif mənbələrdən toplanmış məlumatları

uyğunlaşdırmaq, içindəki uyğunsuzluğun səbəblərinin aradan qaldırılması, faktları “əldə etmək” və onların yoxlanılması, təhlil etmək kimi əməliyyatlarla təmin olunur (Adeishvili Z., 2004: s.11).

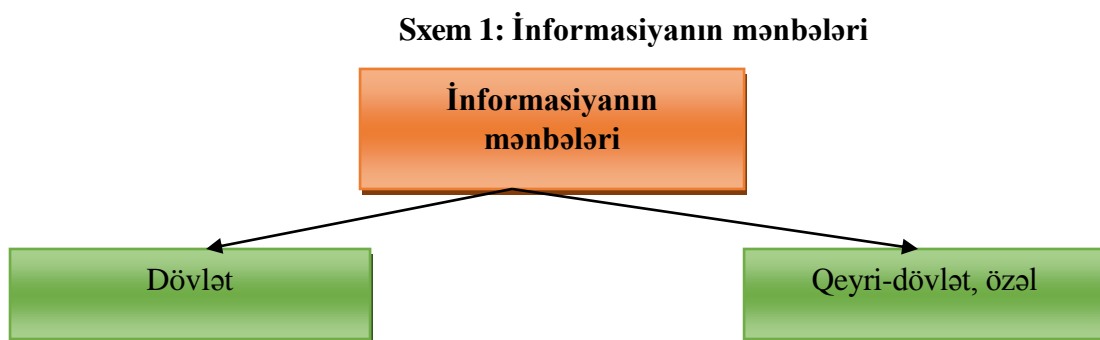
Yuxarıda göstərilənlərə əsasən, yayıla bilən məlumatın etibarlılığı qavramanın yeri və vaxtının xüsusi şərtləri nəzərə alınmaqla mənalı boşluqlar olmadan ötürülən obyektiv və dəqiq məlumat deməkdir və eyni zamanda istehlakçıya tam olaraq təqdim olunur.

Beləliklə, məlumatın “etibarlılığı” na uyğunlaşma Azərbaycan vətəndaşlarının bu sosial sahədə konstitusiya hüquqlarına riayət olunmasını təmin edən bir sıra xüsusiyyətlərdən ibarətdir.

Hal-hazırda vətəndaşların məlumat əldə etmə hüququnun mexanizmini açıqlayan əsas müddəalar “İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında” 1998-ci il 03 aprel tarixli qanunda yer almışdır.

Qanun müəyyən məlumat mənbələrinə daxil olmaq hüququnu müəyyən edir. İnformasiya mənbələri ayrıca sənədlər və ayrıca sənədlərin siyahıları, informasiya sistemlərindəki sənədlər və massivlər (kitabxanalar, arxivlər, fondlar, məlumat bankları, digər informasiya sistemləri).

Qanuna uyğun olaraq bütün informasiya mənbələri bölünür: (İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu, 1998) sxem 1.

Mənbə: İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu, 1998 əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Qanunda bələdiyyə statusuna yaxın olan və fiziki və hüquqi şəxslər üçün əlçatan olan bələdiyyə informasiya ehtiyatları qeyd edilmir.

Dövlət informasiya ehtiyatlarının formalaşdırılması vətəndaşlara, dövlət orqanlarına, yerli hakimiyyət orqanlarına, təşkilatlara, ictimai birliklərə sənədləşdirilmiş məlumatları dövlət informasiya ehtiyatlarının formalaşdırılması və istifadəsi üçün məsul olan orqan və təşkilatlara təqdim etməklə həyata keçirilir.

Məcburi sənədləşdirilmiş məlumatların siyahısı və dövlət informasiya ehtiyatlarının toplanması və işlənməsi üçün məsul orqan və təşkilatların siyahısı Azərbaycan Respublikasının Hökuməti tərəfindən təsdiq edilir. Tələb olunan sənədləşdirilmiş məlumatlara əlavə olaraq, sahibinin istəyi ilə fiziki və hüquqi şəxslərə aid sənədlər informasiya mənbələrinə daxil edilə bilər.

İstifadəçi tərəfindən məlumatların alınması qaydası (yeri, vaxtı, məsul vəzifəli şəxslər, zəruri prosedurlar göstərilməklə) informasiya mənbələrinin sahibi və ya idarəçisi tərəfindən "İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında" qanunun tələblərinə uyğun olaraq müəyyən edilir. Məlumat vətəndaşlara təqdim edilə bilər (İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu, 1998):

- ödənişli;

- pulsuz;

- xidmətlərin dəyərini tam ödəməməklə ödənişli. Dövlət informasiya ehtiyatlarından istifadəçilərə pulsuz və ya xidmətlərin dəyərini tam ödəməyən bir ödəniş üçün təqdim olunan məlumat xidmətlərinin siyahısı Azərbaycan Respublikası Hökuməti tərəfindən müəyyən edilir. Bu halda, informasiya ehtiyatlarının və informasiya sistemlərinin sahibləri istifadəçilərə pulsuz məlumat siyahıları və məlumat dəstəyi xidmətləri, məlumat mənbələrinə çıxış qaydaları və şərtləri barədə məlumat verirlər.

- Məhdud girişə dair sənədləşdirilmiş məlumatların toplanması və işlənməsi qaydası, onun qorunması qaydaları və ona daxil olma qaydası, səlahiyyətlərinə uyğun olaraq məlumatların müəyyən növlərinə və miqdarlarına cavabdeh olan dövlət orqanları və ya Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq birbaşa sahibi tərəfindən müəyyən edilir.

İstənilən məlumatın verilməsindən imtina yalnız dövlət, kommersiya və ya qanunla xüsusi qorunan digər sirri təşkil edən məlumatlar olduqda mümkündür. Rədd edilməsi barədə bir bildiriş məlumat almaq üçün yazılı tələb alındığı gündən üç gün müddətində redaksiya nümayəndəsinə verilir.

Bildirişdə aşağıdakılar göstərilməlidir:

- tələb olunan məlumatın qanunla xüsusi qorunan sirri təşkil edən məlumatlardan ayrılmamasının səbəbləri;
- məlumat verməkdən imtina edən vəzifəli şəxs;
- imtina qərarı verilən tarix.

Tələb olunan məlumatın yeddi gün ərzində təqdim olunmadığı təqdirdə tələb olunan məlumatın verilməsinin gecikməsinə icazə verilir. Təxirə salınma barədə bildiriş məlumat almaq üçün yazılı tələb alındığı gündən üç gün müddətində redaksiya nümayəndəsinə verilir.

Bildirişdə aşağıdakılar göstərilməlidir;

- yeddi gün ərzində tələb olunan məlumatın verilməməsinin səbəbləri;
- tələb olunan məlumatın veriləcəyi tarix;
- təxirə salmağı təyin edən vəzifəli şəxs;
- təxirə salınma ilə bağlı qərarın tarixi.

Fiziki və hüquqi şəxslər tərəfindən məlumatların yayılması bu fəaliyyət sahələrində qanunla müəyyən edilmiş tələblərə uyğun olaraq media, çap mediası, şifahi təqdimatlar, informasiya sistemləri və şəbəkələri və digər vasitələrlə həyata keçirilir. Bu hüquq məlumat istehsalına və yayılmasına dövlət inhisarının yolverilməzliyi ilə təmin edilir. Məlumat yayma vasitələri həm dövlət, həm də ictimai və özəl ola bilər. Beləliklə, “Kütləvi İnformasiya Vasitələri haqqında” qanunda bir vətəndaşın, vətəndaşlar ittifaqının, Azərbaycanda daimi yaşayan xarici vətəndaşın və vətəndaşlığı olmayan bir şəxsin, digər şəxslərin bir qəzetin və ya digər medianın təsisçisi olmaq hüququ var. İnformasiya haqqında qanun vətəndaşların informasiya ehtiyatlarına mülkiyyət hüququna və onların sərəncamına zəmanət verir.

Növbəti qrup mülkiyyət hüququ barədə məlumat almaq hüququdur.

Müəyyən məlumat növləri vətəndaşlara məxsus ola bilər. Bu, məsələn, müəllif hüququ və ya patent hüququ, nou-hau və s. ilə qorunan məlumatlar ola bilər. Bu məlumatlara görə vətəndaş sahibliyin bütün hüquqlarına malikdir: sahiblik, sərəncam və istifadə, məlumatdan qazanc əldə etmək, hüquqlarını satmaq, başqa bir şəkildə sərəncam vermək üçün istifadə edə bilər. Məlumat mülkiyyəti digər əmlakın qorunması ilə eyni şəkildə qorunur.

Vətəndaş öz əsərlərini mediada yayımlamaq hüququna malikdir və redaksiya müəllif hüququna riayət etməyə borcludur (Бахпак Д. М., və b.,c 2004).

Müəllif hüququ özünün obyektini kimi elm, ədəbiyyat və incəsənət əsərlərinə malikdir, bunlar: məqalələr, qeydlər, reportajlar, icmallar, rəsmlər, fotosəkillər, mahnılar, şeirlər, radio və televiziya verilişləri, televiziya filmləri və filmlər, musiqi videoları, musiqi videoları və s.-dir.

Əsərlər - yaradıcılıq nəticələrinin ifadə olunduğu bütün fikirlərdir.

Azərbaycanda müəllif hüquqları qorunan və müəllif hüquqları qorunmayan növlərə bölünür.

Müəllif hüququ olmayan əsərlər kütləvi informasiya vasitələrində sərbəst istifadə edilə bilər (lakin qanunla müəyyən edilmiş qaydalara uyğundur) və qorunan əsərlərdən yalnız müəllif (və ya digər müəllif hüququ sahibi) ilə razılaşdırılaraq və müqavilədə müəyyən edilmiş həddə istifadə edilə bilər. Və yalnız bəzi hallarda qorunan əsərlərdən sərbəst istifadə edilə bilər, ancaq müəllifin adı göstərilməlidir və əsərin mahiyyəti təhrif edilməməlidir. Xüsusilə qəzet və jurnal məqalələrinin müəlliflərinin razılığı tələb olunmur ki, onlardan çıxarışların mətbu icmallarda istifadə olunması; məqalələrin "yenidən çap edilməsinin qadağan olunduğuna" işarə olmadıqda və ya bir müəllif hüququ nişanını yazmaqla sərbəst şəkildə çoxaltmaq olar; qəzetlərdə, radio və televiziya proqramlarında yayımlanan siyasi çıxışlardan, müraciətlərdən və hesabatlardan sərbəst istifadə etmək olar. Bu cür əsərlərin azaldılmasına icazə verilir; müəllifin və ya onun varislərinin mənəvi müəllif hüquqlarının pozulmasını tələb edə bilməməsi üçün düzəlişlər edilməlidir.

Azərbaycan Respublikasının "Müəllif hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında" qanununda bir əsərin dövrü nəşrlərdə istifadəsinə dair şifahi razılıq verilə biləcəyi,

digər hallarda yazılı şəkildə müəllif hüquqları müqaviləsinin bağlanması nəzərdə tutulur. Praktikada radio və televiziya ilə müəllif hüquqları haqqında sazişlər də çox vaxt şifahi şəkildə bağlanır. Müəllif hüquqları müqaviləsi bağlandığı bütün hallarda müəllifin əsərindən istifadə üçün razılığını almaq vacibdir. Nəzərə alınmalıdır ki, əsərin mediada istifadəsinə görə müəllif tərəfindən mükafat (haqq) alınması müəllifin əsərdən istifadə etməyə razılığını təsdiqləyir.

Redaksiya tərəfindən yazılı razılaşma tərtib edərkən sonradan media üçün əlverişli ola biləcək bəzi məqamları nəzərə almaq lazımdır:

- media orqanı özü üçün inhisar təmin etmək, rəqibləri xaric etmək istəyirsə, müqavilədə müstəsna hüquqların əldə olunduğu göstərməlidir;

- gələcəkdə KİV yalnız əldə edilmiş hüquqlardan istifadə etməyi deyil, həm də bu hüquqların satılacağını gözləyirsə, müqavilədə bildirilməlidir: “əldə edilən hüquqlar alıcı tərəfindən üçüncü şəxslərə verilə bilər”;

- media yalnız Azərbaycanda deyil, digər ölkələrdə də (bu hüquqların qorunduğu yerlərdə) istifadə üçün müəllif hüquqları əldə etmək istəyirsə, bu da müqavilədə açıq şəkildə göstərməlidir;

- Müəllif hüquqları müqaviləsində müəllifin və ya KİV işini ötürən başqa bir şəxsə satın alınan əsərlərə bütün müəllif hüquqlarının sahibi olduğuna zəmanət verdiyini və hər hansı bir şəxsin müəllif hüquqlarını istifadə ilə bağlı mediaya iddia qaldırması göstərilməsi məqsəduyğundur, sonra bu iddialara görə KİV cavabdeh deyil, satıcı cavabdehdir.

Müəllif hüquqları sənədlərə tətbiq edilmir. Mətbuatda yayımlandıqda müəllif hüququnun radio və televiziya proqramlarını əhatə edib-etməməsi məsələsi tamamilə həll edilmir. Nəzərə almaq lazımdır ki, əsərlərin məzmunu yalnız müəllif hüquqları formasında qorunur. Buna görə müəllif hüquqları ideyalar, konsepsiyalar, faktlar, hadisə məlumatlarına şamil edilmir. Bu baxımdan, jurnalistlərin əldə etdikləri faktlarda müəllif hüquqlarını birləşdirmək istəyi qanuna uyğun deyil, baxmayaraq ki, bu etik normalar çərçivəsində həyata keçirilə bilər.

Azərbaycanda əlaqəli hüquqlar ifaçılara, fonogram istehsalçılara, yayım və kabel yayım təşkilatlarına verilir.

Media orqanları CD, film, klip, televiziya filmi, film və s. səs yazıları radio və ya televiziya istifadə edildiyi hallarda əlaqəli hüquqların qorunan obyektlərindən istifadə edir. Bir qayda olaraq, bu cür istifadə üçün əlaqəli hüquqların sahibləri ilə müqavilə bağlamaq, yəni onlardan razılıq almaq tələb olunur.

Radio və televiziya sahəsində müəlliflər və müəllif hüquqları və əlaqəli hüquqların digər sahibləri mülkiyyət hüquqlarını kollektiv əsasda həyata keçirirlər.

Yaradıcı nəticələrin qeyd-şərtsiz istifadəsi, müəlliflik hüququna yiyələnmə və s. müəllif hüquqları və əlaqəli hüquqların pozulmasıdır. Bu hüquqların müdafiəsi mülki və ya cinayət prosesində aparılır (Волчинская Е. К., 2001).

Azərbaycan Respublikasının “Müəllif hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında” qanunu müəllifin təxəllüs altında və ya anonim bir əsərdən istifadə və ya istifadəsinə icazə hüququnu tanıyır. Bu müddəanı rəhbər tutaraq, redaksiya tərəfindən gətirilənlərin hamısı müəllif hüquqları obyektlərinə aiddir. Müəllif hüquqları qaydalarına ciddi şəkildə riayət edən redaksiyalar hər bir əsərin toxunulmazlığına hörmətlə yanaşmalıdırlar ki, oxucu məktubu yalnız tam və heç bir dəyişiklik olmadan dərc edilə bilər, çünki müəllifə uyğun olmayan mətnin dəyişdirilməsi müəllifin nüfuzuna xələl gətirmək kimi təfsir edilə bilər. Belə ki, vətəndaşın şəxsi həyatı barədə məlumatların toplanmasına, saxlanmasına, istifadəsinə və yayılmasına razılıq vermək hüququ var. “Bəzi hallarda (işə qəbul olanda, sürücülük vəsiqəsi almaqda, vergi ödəməkdə və s.), qanunvericilik vətəndaşları səlahiyyətli orqanlara şəxsi məlumatları, sağlamlıq durumları, əldə etdikləri gəlir, dövlətin və əhəlinin təhlükəsizliyini təmin etmək, dövlətin maddi maraqlarını qorumaq, vətəndaşların hüquqlarını qorumaq, habelə vacib ola biləcək digər məlumatları səlahiyyətli orqanlara təqdim etməyi öhdəsinə götürür”.

Bununla yanaşı, jurnalistlərdən vətəndaşın özündən və ya onun qanuni nümayəndələrindən vətəndaşların şəxsi həyatı barədə məlumatların mediada yayılmasına razılıq tələb olunur. Bu məlumatların yayılması ictimai maraqları qorumaq üçün lazımdırsa, razılıq tələb olunmur. İctimai mənafehin qanunvericilik tərifi olmadığı üçün sual qanun təminatçısının ixtiyarında qalır. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində "Şəxsi həyatın toxunulmazlığının

pozulması" maddəsində şəxsi həyat haqqında məlumatların mediada yayılmasının, tamah və ya digər şəxsi maraqlardan qaynaqlandığı və vətəndaşların hüquqlarına və qanuni mənafələrinə zərər vurduğu təqdirdə qanunsuz sayılacağını iddia etməyə əsas verir.

Qanun jurnalistdən vətəndaşlardan və vəzifəli şəxslərdən məlumat aldıqdan sonra səs və video yazıları, film və foto çəkilişləri barədə məlumat verməyi məcbur edir. Bu öhdəliyin həm hüquqi, həm də etik məzmunu var. Bu, gizli bir qeydin (məlumat verənin gizli məlumat verilmədiyi qeyd) jurnalist tərəfindən şəxsən və ya dövlətin və bütün cəmiyyətin ziyanına istifadə edildiyi zaman hüquqi formaya düşür. "Kütləvi İnformasiya Vasitələri haqqında" qanun gizli səs və video yazıları, film və fotosəkilləri istifadə edərək hazırlanan mesajların və materialların yayılmasını yalnız üç halda müəyyənləşdirir: əgər bu, insan və vətəndaşın konstitusiyaya hüquq və azadlıqlarını pozursa (məsələn, bir şəhər küçəsində yoldan keçənlərin gizli çəkilişi); öz maraqlarını qorumaq lazımdırsa və şəxslərin mümkün eyniləşdirilməsinə qarşı tədbirlər görülürsə; bir qeydin və ya filmin, foto sənədlərin nümayişi məhkəmənin qərarı ilə, yəni məhkəmə prosesinin maraqları naminə aparılırsa. Dördüncü bir hal var ki, bu da birbaşa qanunla müəyyən edilməyib: əgər gizli sorğu keçirdikdən sonra bir vətəndaş belə hazırlanmış materialın paylanmasına razıdırsa.

Bildiyiniz kimi, hər hansı bir hüquq sistemində hər hansı bir hüququ elan etmək kifayət deyil. Onu qorumaq da lazımdır. Bunun üçün bu hüququn maneəsiz həyata keçirilməsini təmin edən müvafiq təminatlar sistemini tətbiq etmək lazımdır.

Məlumat almaq hüququnun həyata keçirilməsi üçün müxtəlif təminatlar mövcuddur (İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu, 1998):

- siyasi;
- təşkilati və texniki;
- qanuni.

Ən vacib siyasi qarantıya, dövlət orqanlarının və yerli özünüidarəetmə orqanlarının, vətəndaş birliklərinin və digər təşkilatların hərəkətlərinə əsaslanan

dövlətimizin siyasi və hüquqi rejimidir. Siyasi təminatlar gələcək demokratik islahatlarla əlaqələndirilir ki, bu da istər-istəməz məlumat almaq hüququnun tam reallaşmasına kömək edəcəkdir.

Təşkilati və texniki zəmanətlərə, hər şeydən əvvəl, ölkənin informasiya məkanının vəhdətini təmin edən böyük sürətlə böyük həcmdə məlumatın ölkənin istənilən nöqtəsinə ötürülməsinə imkan verən telekommunikasiya sistemi daxildir.

Məlumat almaq hüququ, vətəndaşlara dövlətin fəaliyyəti, cəmiyyətdə baş verən hadisələr haqqında məlumat almaq üçün real imkan verən müasir texnologiyaların tətbiqinə əsaslanmalıdır.

Hüquqi təminatlar vətəndaşların məlumat almaq hüquqlarını qoruyan xüsusi hüquqi normalardır.

İnformasiya haqqında qanunda göstərilir ki, dövlət orqanları və yerli özünüidarəetmə orqanları bu orqanların və tabeliyindəki təşkilatların fəaliyyəti ilə bağlı hər kəs üçün əlçatan informasiya mənbələri yaradır, həmçinin öz səlahiyyətləri daxilində vətəndaşların hüquqları, azadlıqları və vəzifələri, təhlükəsizlik və ictimai maraq doğuran digər məsələlər haqqında istifadəçilərə kütləvi informasiya dəstəyi verir.

İnformasiya hüququnun hüquqi təminatı həm də İnformasiya haqqında qanunla bağlanmayan məlumatların siyahısını təsdiqləməsidir. Beləliklə, məhdud girişi olan məlumatlara istinad etmək qadağandır:

- icra hakimiyyətlərinin, yerli özünüidarəetmə orqanlarının, təşkilatların, ictimai birliklərin hüquqi statusunu, habelə vətəndaşların hüquqlarını, azadlıqlarını və vəzifələrini, onların həyata keçirilmə qaydasını müəyyən edən qanunvericilik və digər normativ aktlar;

- yaşayış məntəqələrinin, istehsalat obyektlərinin təhlükəsiz fəaliyyətini, vətəndaşların və bütövlükdə əhalinin təhlükəsizliyini təmin etmək üçün zəruri olan fəvqəladə hallar, ekoloji, meteoroloji, demoqrafik, sanitariya-epidemioloji və digər məlumatlar barədə sənədləri;

- dövlət sirri olanlar istisna olmaqla, dövlət orqanlarının və yerli özünüidarəetmə orqanlarının fəaliyyəti, büdcə vəsaitlərindən və digər dövlət və

yerli mənbələrdən istifadə, iqtisadiyyatın vəziyyəti və əhalinin ehtiyacları barədə məlumatları özündə əks etdirən sənədlər;

- kitabxanaların və arxivlərin açıq kolleksiyalarında, dövlət orqanlarının, yerli hakimiyyət orqanlarının, ictimai birliklərin, ictimai maraq kəsb edən təşkilatların və vətəndaşların hüquqlarını, azadlıqlarını və vəzifələrini həyata keçirmək üçün zəruri olan sənədlər.

“Kütləvi İnformasiya Vasitələri haqqında” Qanunda kütləvi informasiya vasitələrində yayılan məlumatların həqiqətə uyğun olmadığı ehtimal olunur. Belə bir ehtimal vətəndaşın hüquqlarını və qanuni mənafeələrini pozan məlumatların təkzib edilməsi üçün vacibdir, çünki redaktorlar KİV-lərdə yayılan məlumatların həqiqiliyini sübut etməyə borcludurlar. Medianın redaksiya heyətində yaydığı məlumatların həqiqiliyinə dair dəlil yoxdursa, həmin mediada təkzib etməlidir.

Vətəndaş (təşkilat), yayılmış mesajın və ya materialın təkzib edilmiş hissəsinin həcmindən iki qat artıq olmayan öz təkzib mətnini vermək hüququna malikdir. Qanun təkzibin minimum miqdarını müəyyənləşdirir: yazılı mətnin bir standart səhifəsi, televiziya və radio üçün - diktorun belə bir səhifəni oxuması üçün lazım olan efir vaxtı.

2.3. KİV-in təşkili və fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi

KİV haqqında qanuna əsasən bütün medianı iki növə bölmək olar. Birinci növü dövrü nəşrlərdir. Əsas növlər. Terminlər və təriflər – “dövrü nəşrləri” hər il üçün müntəzəm olaraq nəşr olunan, hər il üçün daimi sayda (buraxılışlar) olan, məzmunu təkrarlanmayan, eyni dərəcədə işlənmiş nömrəli və (və ya) eyni adı olan tarixli nəşrlər kimi müəyyənləşdirilir.

Hal-hazırda Azərbaycanda çap mediasının fəaliyyəti, çoxsəviyyəli bir sıra dövlət qanunları və qaydaları ilə tənzimlənilir. Dövlət səviyyəsindəki qanunlarla yanaşı, çap mediasının fəaliyyəti Azərbaycan Respublikası Hökumətinin fərmanları, habelə nazirlik və idarələrin sərəncamları, tapşırıqları, səlahiyyətlərinə aid olan işlərlə əlaqədar tənzimlənilir. Yerli səviyyədə əlaqələrin fəaliyyəti fərmanlar, idarə

rəhbərlərinin, qanunverici məclislərin, həmçinin seçki sisteminin regional orqanlarının əmrləri ilə tənzimlənir.

Dövri jurnalın məcburi xüsusiyyətləri aşağıdakılardır (Копылов В. А., 2002. с.26):

- daimi bir adın olması. Başlıq hüququ redaksiya mülkiyyət hüququndan demək olar ki, daha vacibdir. Adı, bir qayda olaraq, nəşrin görüntüsü, onun reytingi, müntəzəm müəlliflərin, oxucuların, reklamverənlərin və tərəfdaşların dairəsi, habelə abunə zamanı toplanmış fondların hüquqları və abunəçilər qarşısında müvafiq öhdəliklərlə əlaqələndirilir;

- cari sayın göstərilməsi. Dövri jurnalın hər sayında bir nömrə olmalıdır.

Medianın nömrəsiz buraxılması maddəyə əsasən inzibati xətdir;

- dərc tezliyi. Yalnız ildə ən azı bir dəfə nəşr olunan bir nəşr dövrü olaraq tanınır.

Dövri nəşrlər və davamlı nəşrlər aşağıdakı növlərə bölünür:

- qəzet, jurnal;
- bülleten;
- təqvim;
- referat toplusu;
- ekspres informasiya.

Çap mediasında əsas məlumat mənbəyi qəzetlərdir. Qəzetlərin nəşr fəaliyyətlərinin təhlili bu fenomenin əsas xüsusiyyətlərinin aşağıdakılar olduğu qənaətinə gəlməyə imkan verir: tarixi şərti, müstəqillik, müxtəliflik, müxtəlif mülkiyyət formalarında fəaliyyət göstərmək, siyasiləşdirmə.

Qəzet dövrü, yəni qısa fasilələrlə dərc olunur, müvafiq ictimai-siyasi, elmi, sənaye və digər mövzularda rəsmi materiallar, operativ məlumatlar və məqalələr, habelə ədəbi əsərlər və reklamlar mövcuddur.

Qəzet nəşri müəyyən bir formatda çap materialının bir vərəqinə (bir və ya daha çox vərəq şəklində) nəşrə (yəni dövrü dövrün xüsusiyyətlərinə uyğunlaşdırılmış) istinad edir.

Jurnal, müxtəlif ictimai-siyasi, elmi, sənaye və digər mövzularda məqalə və oçerklər, daimi bölmə olan, bu nəşr növü olaraq rəsmi olaraq təsdiqlənmiş ədəbi və bədii əsərlərdən ibarət dövrü bir nəşrdir.

Jurnal nəşri dedikdə, müəyyən bir dövrü nəşrin xüsusiyyətlərinə uyğunlaşdırılmış, örtük şəklində və ya məcburi şəkildə müəyyən edilmiş format şəklində bərkidilmiş çap materialının bir təbəqəsi şəklində bir nəşr başa düşülür.

Bülleten, dərhal yayımlanan, yayım verən təşkilatın səlahiyyətlərinə aid olan məsələlərə dair qısa rəsmi materialları ehtiva edən dövrü və ya davamlı nəşrdir.

Təqvim - günlərin, həftələrin, ayların ardıcıl siyahısı, habelə fərqli xarakterli məlumatlar olan dövrü arayış dərcidir.

Referat toplusu - toplu şəklində buraxılan dövrü və ya davam edən bir mücərrəd nəşrdir.

Ekspress informasiya, ən çox xarici nəşr edilmiş materialların və ya əməliyyat əhatəsini tələb edən yerli nəşr olunmamış sənədlərin genişləndirilmiş və birləşdirilmiş tezislərindən ibarət dövrü bir nəşrdir.

Digər növ nəşrlər dövrü olaraq çap olunan nəşrlərə aid edilə bilər. Xüsusilə, “Kütləvi İnformasiya Vasitələri haqqında” Qanunda dövrü nəşrlər üçün məhsulları çap mesajları, materiallar, şəkillər şəklində yayılan digər media ilə əlaqəli olaraq müəyyən edilmiş qaydaların kompüter və (və ya) onların banklarında və məlumat bazalarında saxlanan kompüterlərdən istifadə edərək yaradılan 1000 nüsxə və ya daha çox mətnin vaxtaşırı paylaşılmasına tətbiq edildiyi müəyyən edilir.

Beləliklə, KİV-in vəziyyəti İnternetdə olan veb saytlara və avtomatik bülletenlərə şamil edilməlidir. Bundan əlavə, rəsmi olaraq KİV ən azı ildə bir dəfə dövrü olaraq yenilənən hər hansı bir bazaya istinad edir.

KİV-in ikinci növünə radio, televiziya, video, xəbər verilişləri daxildir.

Radio, televiziya, video, kino altında bir salnamə proqramı daimi adı olan və ildə ən azı bir dəfə nəşr olunan (yayımlanan) dövrü səs, audiovizual mesaj və materialların (verilişlərin) məcmusu kimi başa düşülür.

Buna əsaslanaraq bir radio, televiziya, video, film salnaməsi proqramının məcburi xüsusiyyətləri aşağıdakılardır (Майн X., 2000: с.35):

- daimi bir adın olması;
- nəşrin (yayımların) tezliyi - ildə ən azı bir dəfə.

Radio, çap mediası ilə yanaşı, yayılma ərazisindəki dövlətlərarası, dövlət, regional (region, rayon) ola bilər. Çıxış tezliyinə görə radio proqramları bölünür: gündəlik, həftəlik, aylıq; fəaliyyət miqyasında, dövlət, regional, yerli (şəhər, regional nəşrlər); məlumat, əyləncə, peşəkar diqqət; fəaliyyətin mövzusu ümumi, sektoral, sektorlararası. Bu media ilə yanaşı, vizual metod, həm səs, həm də görüntünü real vaxtda ötürmənin mobil vasitəsi olan məlumatın yayılmasında getdikcə daha çox əhəmiyyət kəsb edir.

Bu tip media audio-vizual məlumatların çatdırılmasının əsas və yeganə hərtərəfli vasitəsi hesab edilə bilər. Azərbaycanda televiziya yayım sistemi funksiyalarını genişləndirmək və peyk televiziyasından istifadə etməklə getdikcə daha çox texniki imkanlar qazanır. Son zamanlar bu tip medianın prioritetliyini qəbul edən dövlət icra hakimiyyəti orqanları bir sıra dövlət siyasət prioritetlərini müəyyənləşdirdilər.

Televiziya şirkətlərinin fəaliyyəti bütün növ medianın fəaliyyətini tənzimləyən qanun çərçivəsində həyata keçirilir. Eyni zamanda, televiziya şirkətlərinin fəaliyyət göstərməsi də yayılan məlumatların məzmununun hüquqi formasından və istiqamətindən asılıdır. Bununla birlikdə, bu fəaliyyətin hərtərəfli və uzun bir lisenziyalaşdırma prosesi vasitəsilə həyata keçirilməsini təmin edən xüsusiyyətlər var. Şəxsi kanal təmin etmək və verilişlərin həcmi baxımından.

Televiziya şirkətləri lisenziyalı sərhədlərlə müəyyən edilmiş fərqli səviyyələrdə fəaliyyət göstərir. Televiziya şirkətləri audio-video signalını Azərbaycan (dövlət), bölgə (regional), şəhərdə, yerli yayırlar. Sahibindən asılı olaraq televiziya şirkətləri dövlət, bələdiyyə, qarışıq (dövlət və özəl) bölünür. Yayılan məlumatın istiqaməti ilə əlaqədar olaraq, bunlar bölünür: sosial, xəbər, kommersiya, əyləncəli.

KİV sistemi və məlumatın təsir etmə istiqaməti ilə əlaqəli şəkildə verilməsi üsulu baxımından, həmçinin media növlərinin informasiya siyasətinin birliyindən asılı olaraq, Azərbaycanda fəaliyyət göstərən KİV-i vahid (fərdi televiziya və radio şirkətləri) və mürəkkəb növlərə (fərqli tipləri birləşdirən) ayırmaq məcburi görünür.

Bununla əlaqədar, bu informasiya şirkətlərinin fəaliyyətinin informasiya sahəsindəki inhisarçı (və ya bir məlumat inhisarının əlamətləri olan) olaraq təyin edilə biləcəyi mənasında bu qurumun fəaliyyətində müəyyən problemlər yaranır. Bu müddəa kiçik medianın fəaliyyətlərini inkişaf etdirməsinə imkan vermir ki, bu da kütləvi informasiya vasitələrinin distribyutorlarına alternativin olmamasına səbəb olur və media sisteminin fəaliyyətinin sosial yönümünü azaldır.

Texniki rabitə vasitələrinin inkişafı ilə, informasiya mövzusunun işıqlandırmaq baxımından, məlumatların yayılmasında inhisarçı olmağa başlayan yeni media növləri meydana çıxır. Buna misal olaraq texniki imkanları olan hər yerdə, hər yerdə xəbər və digər məlumat almaq imkanı verən “İnternet” dünya şəbəkəsidir. İnternet vasitəsilə məlumat yaymaqda ən başlıcası, real vaxtda “ən son məlumat” əldə etmək bacarığı kimi görünür. Bu səbəblərə görə İnternet digər media vasitələrindən üstündür.

Radio və televiziya proqramları üçün “Kütləvi İnformasiya Vasitələri haqqında” Qanunla müəyyən edilmiş qaydalar, Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində başqa hal nəzərdə tutulmayıbsa, kütləvi informasiya vasitələrinin teletext, video mətn və digər telekommunikasiya şəbəkələri vasitəsilə dövri yayılmasına şamil olunur (Kütləvi informasiya vasitələri haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu, 1999).

“Kütləvi İnformasiya Vasitələri haqqında” Qanunda kütləvi informasiya vasitələrinin iki hüquqi rejimi nəzərdə tutulur:

- - Əksər media üçün ümumi hüquqi rejim;
- - Xüsusi media üçün xüsusi hüquqi rejim. Xüsusi mediaya aşağıdakılar daxildir:
 - reklam xarakterli mesaj və materiallarda ixtisaslaşmış kütləvi informasiya vasitələri, dövri nəşrlərin bir buraxılışının həcmnin 40 faizindən çox olduğu kütləvi informasiya vasitələri, televiziya və radio proqramlarında yayım həcmnin 25 faizi;
 - Ümumiyyətlə və sisteməlik olaraq cinsi marağı istismar edən erotik təbiətli (dövri və ya proqram) mesajlarında və materiallarında ixtisaslaşmış media;
 - Uşaqlar və yeniyetmələr, əlillər üçün, habelə təhsil və mədəni maari-

fləndirmə məqsədləri üçün mesaj və materiallarda ixtisaslaşmış media.

Uşaqlar və yeniyetmələr, əlilliyi olan insanlar üçün mesaj və materiallarda ixtisaslaşmış media üçün, habelə təhsil və mədəni maarifləndirmə məqsədi ilə endirimli qeydiyyat haqqı müəyyən edilmişdir.

Reklam və erotik xarakterli mesajlar və materiallarda ixtisaslaşan media üçün əksinə qeydiyyat haqqı artır. Bundan əlavə, bu media üçün bir tiraj haqqı tətbiq etmək imkanı da təmin edilir.

Nəhayət, Kütləvi İnformasiya Vasitələri haqqında Qanun erotik medianın yayılması ilə bağlı bəzi məhdudiyyətləri nəzərdə tutur.

Yerli idarəetmə tərəfindən başqa hal nəzərdə tutulmayıbsa, erotik xarakterli ixtisaslaşdırılmış radio və televiziya proqramlarının siqnal kodlaşdırmadan yayılmasına yerli vaxtla saat 23-dən 4 saata qədər icazə verilir.

Erotik xarakterli mesajlar və materiallarda ixtisaslaşmış media məhsullarının pərakəndə satışına yalnız möhürlənmiş şəffaf paketlərdə və yeri yerli idarəetmə tərəfindən müəyyən edilmiş xüsusi hazırlanmış otaqlarda icazə verilir.

Medianın hüquqi statusunu və təşkilati-hüquqi quruluşunu təhlil etməyə başlayaraq, qeyd etmək lazımdır ki, medianın təsisçisi (həmtəsisçisi) bir vətəndaş, vətəndaşlar birliyi, müəssisə, təşkilat, dövlət orqanı ola bilər.

Təsisçi kimi fəaliyyət göstərə bilməz (Kütləvi informasiya vasitələri haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu, 1999):

- 18 yaşına çatmamış və ya məhkəmənin hökmü ilə azadlıqdan məhrumetmə yerlərində cəza çəkən və ya məhkəmə tərəfindən qanuni qüvvəyə layiq olmayan şəxs kimi tanıldıqda;

- fəaliyyəti qanunla qadağan olunmuş vətəndaşların, müəssisə, təşkilatın birliyi;

- başqa bir dövlətin vətəndaşı və ya Azərbaycan Respublikasında daimi yaşamayan, vətəndaşlığı olmayan bir şəxs.

Bir neçə təsisçi ola bilər. Bu vəziyyətdə onların hər biri həmtəsisçi hesab olunur. “Kütləvi İnformasiya Vasitələri haqqında” qanuna görə, həmtəsisçilər, həmtəsisçilərin tərkibinin dəyişdirilməsinin qarşılıqlı hüquqlarını, vəzifələrini,

məsuliyyətlərini, prosedurlarını, şərtlərini və hüquqi nəticələrini və aralarındakı mübahisələrin həlli qaydasını müəyyənləşdirən bir saziş bağlayır. Qanun həmtəsisçiləri saziş bağlamaq üçün mətnli olaraq məcbur etməsə də, onun məzmununu əvvəlcədən müəyyənləşdirməsini zəruri edir.

Təsisçi, redaksiya rəhbərliyinə göstərilən müddət ərzində pulsuz olaraq və onun adından bir mesaj və ya material yerləşdirməyi tapşırmaq hüququna malikdir. Təsisçinin müraciətinin maksimum miqdarı redaksiyanın nizamnaməsində, onun müqaviləsində və ya təsisçi ilə digər müqavilədə müəyyən edilir. Təsisçinin müraciəti ilə əlaqəli iddia və tələblərə görə təsisçi məsuliyyət daşıyır. Göstərilən mesajın və ya materialın təsisçiyə mülkiyyəti redaktorlar tərəfindən göstərilərsə, cavabdeh kimi çıxış edir.

Təsisçi hüquq və vəzifələrini naşir və həmtəsisçilərin razılığı ilə üçüncü tərəfə verə bilər. Təsisçi ləğv edildikdə və ya yenidən təşkil edildikdə (vətəndaşlar, müəssisələr, təşkilatlar, təşkilatlar, dövlət orqanları birliyi), hüquq və vəzifələri, redaksiyanın nizamnaməsində başqa hal nəzərdə tutulmayıbsa, tam şəkildə redaksiyaya verilir.

Təsisçi redaksiyanın nizamnaməsini təsdiqləyir və redaksiya və baş redaktorla müqavilələr bağlayır. Gələcəkdə onun redaksiya heyətinin peşəkar fəaliyyətinə qarışmaq hüququ yoxdur. Təsisçi redaksiya heyəti, naşir, distribyutor, mülk sahibi kimi çıxış edə bilər. Medianın fəaliyyətini dayandırmaq və dayandırmaq hüququ var. Qanuna görə, təsisçi qurduğu medianın hərəkətləri üçün demək olar ki, heç bir məsuliyyət daşımır. Problem ondadır ki, Qanun təsisçini redaksiya ilə münasibətlərdə güclü tərəfə çevirir, yuxarıda göstərilən hüquqları həm redaksiya ilə, həm də media azadlığına potensial təhlükə yaradan KİV-lərə münasibətdə həyata keçirmək hüququ verir, bu da tez-tez redaksiyaya təsadüfi təzyiq kimi istifadə olunur. Təəssüf ki, Qanun təsisçinin hüquqlarından sui-istifadə hallarına kifayət qədər təminat vermir, eyni təminatçı tərəfindən təsdiqlənən redaktor nizamnaməsi məsələlərində bu cür təminatların yaradılmasına istinad edir. Nəticədə təsisçi redaksiya şərtlərini diktə edə bilər.

2018-ci ildə Azərbaycanda KİV sahəsinə nəzarətlə bağlı bəzi tədbirlər görülmüşdür. Bu tədbirlər cədvəl 2-də əks etdirilmişdir.

Cədvəl 2: 2018-ci ildə görülmən profilaktik tədbirlərin dairəsi

№	Görülən tədbirlər	Cəmi	Yayım	KİV
1	Yol verilmiş pozuntuların aradan qaldırılması barədə təlimatlar	174	269	971
2	Lisenziyanın dayandırılması xəbərdarlıq	16	16	0
3	KİV haqqında qanuna uyğun xəbərdarlıq	15	2	37
4	İnzibati Xətalər Protokolları tərtib edilmişdir	965	123	742
5	Radioteleviziya yayımı təşkilatlarına xəbərdarlıqlar	125	125	0
6	İnzibati cərimələr tətbiq edilmişdir (AZN)	15278	13569	838

Mənbə: <http://www.justice.gov.az/news/1253>, materialları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Kütləvi informasiya vasitələrinin qeydiyyatının ərazi mənsubiyyətindən asılı olaraq hüquqi tənzimlənməsinin spesifik xüsusiyyətlərini öyrənərək üç məqama diqqət yetirmək lazımdır. Birincisi, media məhsullarını hansı ərazidə paylamağı qərara alan təsisçidir. İkincisi, media redaktorluğu fəaliyyətini yalnız qeydiyyatdan alındıqdan sonra həyata keçirə biləcəyi üçün, yayılma ərazisi yalnız ehtimal olunan bir plan üzrə müəyyən edilir. Məsələn, təsisçi verdiyi açıqlamada yalnız bir bölgənin sakinləri üçün bir qəzet nəşr etmək niyyətində olduğunu, amma əslində ümumazərbaycan dilinə çevrildiyini bildirdi. Qanun pozuntusu yoxdur, ancaq 11-ci maddənin qaydalarına uyğun olaraq yenidən qeydiyyatdan keçməyə ehtiyac var. Nəhayət, üçüncüsü, Qanun bütün paylama ərazisi, məsələn, qəzet tirajı haqqında danışmır (fərdi nömrələrin, demək olar ki, hər yerdə abunə yolu ilə satıla və ya yayıla biləcəyi açıqdır), lakin ilkin pay bölgələri haqqında danışır. Başqa sözlə, dövrü nəşrlər üçün tirajın yarımından çoxunun müntəzəm paylandığı bir ərazidən bəhs olunur və audiovizual media üçün proqramı aparən signalın etibarlı qəbulu təmin edilir. Onlayn mediaya gəldikdə, onlar üçün yayılma ərazisi məsələsi heç bir mənada yoxdur.

Kütləvi informasiya vasitələrinin qeydiyyatı üçün ərizə qeydiyyat orqanlarına kütləvi informasiya vasitəsinin təsisçisi və ya onun səlahiyyətləri altında fəaliyyət göstərən, etibarnamə ilə tərtib edilmiş şəxs tərəfindən verilir.

KİV-in qeydiyyatı üçün ərizəyə daxil olmalıdır (Kütləvi informasiya vasitələri haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu, 1999):

- “Kütləvi İnformasiya Vasitələri haqqında” Qanunun tələblərində nəzərdə tutulmuş təsisçi (həmtəsisçilər) haqqında məlumat;

- medianın adı;
- dil (lər);
- redaksiya ünvanı;
- məlumatların vaxtaşırı yayılması forması;
- məhsulların paylanması ərazisi;
- təxmini mövzular və (və ya) ixtisas;
- Sərbəst buraxılma tezliyi, medianın maksimal həcmi;
- maliyyələşdirmə mənbələri;
- ərizəçinin digər medianın təsisçisi, sahibi, baş redaktoru (redaktoru), nəşiri və ya distribyutoru olduğu barədə məlumatlar.

Ərizəyə qeydiyyat haqqının ödənilməsini təsdiq edən sənəd əlavə olunur. Medianın qeydiyyatı zamanı digər tələblərin təqdim edilməsi qadağandır. Media qeydiyyat şəhadətnaməsi verildiyi gündən etibarən qeydə alınmış hesab olunur. Qeydiyyat şəhadətnaməsinin verilməsi üçün Azərbaycan Respublikası Hökuməti tərəfindən müəyyən edilmiş qaydada və məbləğdə bir qeydiyyat haqqı tutulur.

Sertifikat aşağıdakı məlumatları ehtiva edir:

- qeydiyyat orqanının adı;
- medianın qeydiyyatını təsdiqləyən bir sıra sənəd;
- medianın qeydiyyatı haqqında şəhadətnamə verilməsi barədə qərarın qəbul edildiyi tarix;
- medianın adı;
- redaksiya ünvanı;
- təxmini mövzular və (və ya) ixtisas;

- dövrü paylama forması;
- dil (lər);
- paylama ərazisi;
- medianın təsisçisi (həmtəsisçiləri);
- medianın qeydiyyatı üçün şərtlər.

Qeydiyyatdan imtina edildiyi təqdirdə ərizəçi bildirişdə göstərilən qeydiyyat üçün ərizəni aldığı gündən başlayaraq 3 ay müddətində qeydiyyat haqqını geri qaytarmaq hüququna malikdir. Qeydiyyat haqqının ödənilməsi yerdə geri qaytarılması üçün əsas ödəmə barədə sənəddir, ərizəçinin tələbi ilə qeydiyyat orqanı tərəfindən işarə qoyulur. “Qeyd edilmədi”.

Təsisçi, qeydiyyat şəhadətnaməsi verildiyi gündən bir il ərzində media məhsullarının istehsalına başlamaq hüququnu özündə saxlayır. Bu müddət buraxılıbsa, medianın qeydiyyatı haqqında şəhadətnamə etibarsızdır.

Kütləvi informasiya vasitəsinin qeydiyyatı haqqında şəhadətnamə yalnız qeydiyyatdan keçmiş orqanın və ya Mətbuat və Kütləvi Kommunikasiya Agentliyinin tələbi ilə mülki məhkəmə icraatı zamanı yalnız məhkəmə tərəfindən aşağıdakı hallarda etibarsız sayıla bilər:

- qeydiyyat şəhadətnaməsi saxtakarlıq yolu ilə əldə edilmişdirsə;
- KİV bir ildən çox müddətdə yayımlanmamışsa (əfirdə);
- redaksiyanın nizamnaməsi və ya onu əvəz edən müqavilə bu kütləvi informasiya vasitəsinin ilk dərc olunduğu (yayımlandığı) gündən 3 ay müddətində qəbul edilmədikdə və ya təsdiq edilmədikdə;
- verilmiş medianın yenidən qeydiyyatı olduqda.

“Kütləvi İnformasiya Vasitələri haqqında” Qanunda kütləvi informasiya vasitələrinin qeydiyyatı tələb olunmayan hallar da mövcuddur. Bunlara daxildir:

- -qanunverici, icra və məhkəmə orqanları tərəfindən yalnız rəsmi rabitə və materialların, normativ sənədlərin və digər aktların dərc edilməsi üçün yaradılan kütləvi informasiya vasitələri;

- kabel şəbəkələri, məhdud binalar və bir dövlət qurumunun, təhsil müəssisəsinin və ya sənaye müəssisəsinin ərazisində yayılan və ya 10-dan çox

abunəçisi olmayan radio və televiziya proqramları;

- tirajı 10 nüsxədən çox olan yazılarda yayılan audio və video proqramlar.

Kiv-in (qanun obyektı) ləğvi ilə onun yayımçısının (hüquqi şəxslərin) fəaliyyətinə heç bir şəkildə təsir etməməsindən söhbət gedir. Nəticədə, təsisçi və ya məhkəmə KIV-i ləğv edib-etməməsindən asılı olmayaraq, ümumiyyətlə yeni və ya bir qədər dəyişdirilmiş bir ad altında dərhal canlanır.

III FƏSİL. AZƏRBAYCANDA KİV-IN FƏALİYYƏTİNİN NORMATİV- HÜQUQİ TƏNZİMLƏNMƏSİ MEXANİZMLƏRİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ

3.1. Azərbaycanca KİV redaksiyasının və jurnalistlərin hüquqi statusunun tənzimlənməsi mexanizmləri

KİV redaksiyası adı altında təşkilat, müəssisə və ya vətəndaş, KİV-in istehsalı və buraxılması ilə məşğul olan vətəndaşlar birliyi başa düşülür. Redaktorlar tərəfindən tanınmaq üçün onlar KİV istehsal etməlidirlər.

Kütləvi informasiya vasitələrinin redaksiyaları hüquqi statusuna, təşkilati-hüquqi və təşkilati-iqtisadi formasına, təsisçilərinin və sahiblərinin sayına görə fərqlidirlər.

Hüquqi status mülkiyyət forması və ya redaksiyanın yaradıldığı və fəaliyyət göstərdiyi əmlak bazası ilə müəyyən edilir. Redaksiya əmlakı özəl, dövlət, bələdiyyə, habelə ictimai təşkilat ola bilər. Hamısı redaksiya heyətinin qurucusunun kim olmasından asılıdır. Bu aşağıdakı kimi təyin olunur.

Bu mülkiyyət əməliyyat rəhbərliyi və ya təsərrüfat rəhbərliyi əsasında redaksiyaya verilmiş dövlət əmlakıdırsa, o zaman redaksiya dövlət təşkilatı hesab olunur. Dövlət qurumu və ya müəssisə şəklində redaksiya heyəti dövlət orqanları və onların strukturlarıdır.

Bundan əlavə, redaksiyanın təşkilati və hüquqi vəziyyətinin təhlilini davam etdirərək qeyd etmək lazımdır ki, özəl redaksiyaların əmlakı fərdi və hüquqi şəxslərin şəxsi töhfələri və vəsaiti hesabına formalaşır. Qarışıq mülkiyyət formasına əsaslanan, redaktor kapitalının formalaşdırılması müxtəlif həmtəsisçilərin hesabına həyata keçirildiyi zaman mövcuddur. Məsələn, redaksiya və ya jurnalist heyəti və idarə yerləri (bələdiyyə hakimiyyəti).

Hüquqi forma KİV redaksiyası heyəti üçün müəyyənedici xüsusiyyətdir və fəaliyyətinin xarakterini əks etdirir. Hüquqi ədəbiyyatda hüquqi forma əmlak və təşkilati fərqlərin birləşməsi, əmlak bazasının formalaşması yolları, təşkilat sahibləri, idarəetmə və işçi heyəti arasında qarşılıqlı münasibətlərin xüsusiyyətləri,

bir-birlərinə cavabdehlik kimi başa düşülür. Redaksiya tiplərinin fərqi onların işlərinin idarə olunmasının daxili strukturunda ifadə olunur (Kütləvi informasiya vasitələri haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu, 1999).

“Kütləvi İnformasiya Vasitələri haqqında” qanunda deyilir ki, redaksiya öz fəaliyyətini peşəkar müstəqillik əsasında həyata keçirir. Bununla birlikdə, peşəkar və iqtisadi müstəqillik arasında bərabər bir işarə qoymamaq lazımdır, çünki hər bir nəşr peşəkar müstəqillik hüququna malikdir və tərifdən göründüyü kimi, yalnız hüquqi şəxs kimi qeydiyyatda alınan redaksiyalar iqtisadi müstəqillik əldə edə bilər. Eyni zamanda, bu, “iqtisadi müstəqillik” və “peşəkar fəaliyyət” tamamilə müstəqil şəkildə mövcud olmaq demək deyil. Əksinə, informasiya xidmətləri bazarında müəyyən bir KİV üzərindən daim ortaya çıxan münaqişələr fərdi bir redaktorun peşə müstəqilliyinin hüquqi sərhədlərinin iqtisadi müstəqilliyi çərçivəsində uzandığını göstərir (Законы и практика СМИ в Европе, Америке и Австралии, 2000).

Hüquqi şəxsin vacib xüsusiyyəti ayrı əmlakının olmasıdır. Təşkilatın ayrıca əmlakı onun təsisçilərinin əmlakından ayrılması və ya mülkiyyət hüququ və ya digər əmlak hüquqları əsasında redaksiya mənsubiyyəti deməkdir və təsisçilər bu əmlaka müəyyən hüquqlar saxlaya bilərlər. Bir qayda olaraq, təsisçilər redaksiya borclarına görə cavabdeh deyillər. Yalnız qanunla və ya hüquqi şəxsin nizamnaməsində nəzərdə tutulmuş hallarda, təsisçilər borclarına görə məsuliyyət daşıyırlar. Hər iki halda da redaksiya heyəti öz məhsullarının hazırlanması, istehsalı və paylanması sahəsində müstəqil fəaliyyət göstərməsi üçün kifayət qədər qanuni səlahiyyətə malikdir.

Redaksiya orqanının hüquqi şəxs kimi hüquqi statusunun xüsusiyyətlərini öyrənərək dövlət və bələdiyyə mülkiyyətində mülkiyyət, istifadə və sərəncam hüququnu tənzimləyən qanunvericiliyə dəyişiklik edilməsinin vacibliyini qeyd etməmək də olmaz.

KİV redaksiyası üçün əsas sənəd onun nizamnaməsidir. Əgər birdən çox təsisçi varsa, habelə bir neçə nəşrin birləşdirildiyi təqdirdə həmtəsisçilər öz aralarında təsis müqaviləsi bağlayırlar. Bu vəziyyətdə o məcburi təsis sənədinə çevrilir. Birləşmə memorandumunun məzmunu bu vəziyyətdə nizamnamənin

şərtlərini qismən təkrarlaya bilər. Eyni zamanda, müxtəlif funksiyaları yerinə yetirirlər.

Nizamnamə qanuni statusu, hüquqi statusu və redaksiya təşkilatının adının saxlanılmasını; onun yerini; hüquqi formasını; nizamnamə kapitalını (təsərrüfat subyektləri üçün); idarəetmə orqanlarının quruluşu və səlahiyyətləri və qərar qəbul etmə qaydasını; redaksiyanın filialları və nümayəndəlikləri haqqında məlumatı müəyyən edir.

Nizamnamə həmtəsisçilərin, baş redaktorun və redaksiya heyətinin qarşılıqlı hüquq və vəzifələrini tənzimləyir: adın dəyişdirilməsi və saxlanması qaydası, təsisçinin dəyişdirilməsinin mümkün hüquqi nəticələri, təsisçilərin tərkibindəki dəyişikliklər, redaksiya fəaliyyətinin dayandırılması, redaksiyanın ləğvi və ya yenidən təşkili, hüquqi formasının dəyişdirilməsi. Göründüyü kimi, redaksiya nizamnaməsində redaksiyanın xüsusiyyətlərini əks etdirən və qanunun tələblərinə zidd olmayan hər hansı bir şərt daxil ola bilər. Təcrübə göstərir ki, nizamnamə nə qədər ətraflı olarsa, həmtəsisçilərlə redaksiya fəaliyyətinin digər iştirakçıları arasında bir o qədər az sual yaranar. Həm də qeyd etmək lazımdır ki, redaksiya nizamnaməsinin hazırlanmasında bir çox təsisçi, hər hansı bir qurumun (kommersiya və ya qeyri-kommersiya) nizamnaməsinin standart formasını özünün əsasını götürərək, redaksiya işinin xüsusiyyətləri və Kütləvi İnformasiya Vasitələri haqqında Qanunun tələblərini nəzərə almadan öz redaksiyasının statistikasını ilə doldurur. Bu vəziyyətdə, nizamnamədə tez-tez redaksiyanın hüquqi formasına zidd olan maddələr yer alır (Петровский С. В., 2000: с.20).

Araşdırdığımız KİV nizamnamələrində çox vaxt ciddi məntiqi ziddiyyətlər mövcuddur. Onların mahiyyəti, eyni münasibətdə, eyni zaman kəsiyində götürülən eyni obyektin (fenomen, mövzu) müxtəlif yollarla şərh edilməsində ifadə olunur. Nəticədə, tənzimləmə aktı anlaşılmaz, ikimənalı, qeyri-müəyyən olur.

Kütləvi informasiya vasitələrinin təşkili və fəaliyyətinin əsas nizamnamə aktlarının - nizamnamələrin və təsis müqavilələrinin öyrənilməsinin yekununda onların müqayisəli təhlilinin şübhəsiz nəzəri və praktik marağına diqqət yetirmək

lazımdır. Belə bir təhlilə ehtiyac ədəbiyyatda bu sənədlərin hüquqi unikalığı barədə rəyin olmasıdır.

Birləşmə memorandumunun və KİV sahəsində qüvvədə olan nizamnamənin məqsədi məzmununa və hüquqi mahiyyətinə təsir edən əhəmiyyətli fərqləri özündə cəmləşdirir. Birincisi, redaksiya heyətinin yaradılmasının məqsədlərini, ikincisi vəziyyətini müəyyənləşdirir. Buna görə, bu sənədlərdəki şərtlər arasında uyğunsuzluq olduqda, təsisçilər və digər hüquqi şəxslər ilə münasibətlərində redaksiya statusunu birbaşa müəyyən edən nizamnaməyə üstünlük verilməlidir. KİV redaksiyasının təsis müqaviləsi hər şeydən əvvəl həmtəsisçilərin münasibətlərini, onu yaratmaq öhdəliklərini, həmçinin gələcək nəşrin hüquqi statusunun əsaslarını müəyyənləşdirmək məqsədi daşıyır. Başqa biri, ilk növbədə redaksiya heyətinin hüquqi statusunu və xarici əlaqələrini müəyyənləşdirmək üçün hazırlanmış nizamnamənin vəzifəsidir.

Baxılan təsis sənədlərinin hüquqi mahiyyəti də fərqlidir. Memorandumun müqavilə xarakteri heç vaxt soruşulmamışdır. Nizamnaməyə gəlincə, hüquqi ədəbiyyatda yerli xarakterli normativ aktın xüsusi bir növü kimi əsaslandırılmışdır. Nəzərdə tutulan təsis sənədlərinin fərqli hüquqi mahiyyəti "Küləvi İnformasiya Vasitələri haqqında" qanunda daha dəqiq göstərilmişdir: Birlik memorandumu bağlanır və nizamnamə isə KİV təsisçiləri tərəfindən təsdiq edilir.

Təsis müqavilələri, nizamnamələr, nümunəvi müddəalardan başqa redaksiyada yaranan təşkilati münasibətlər digər yerli aktlarla tənzimlənir. Bunlar ola bilər: bu münasibətlərin subyektlərinin hüquq və vəzifələrinin qeyd olunduğu daxili qaydalar (bu vəziyyətdə nizamnamə daxili əmək qaydalarında hüquq və öhdəliklərin qeyd olunacağını göstərməlidir).

KİV-in fəaliyyətinin təşkilati və hüquqi aspektlərini öyrənərək, hüquqi informasiya münasibətlərinin üçüncü iştirakçısını da (təsisçi və redaksiya heyəti ilə birlikdə) - nəşriyyatın hüquqi statusunu xarakterizə etmək lazımdır. Bu status KİV məhsullarının istehsalına maddi-texniki dəstək verən nəşriyyat, digər müəssisə və ya ticarət təşkilatına verilir. Bu fəaliyyət əsas deyil və ya əsas gəlir mənbəyi kimi xidmət etməyən hüquqi şəxslər və vətəndaşlar onlarla bərabər tutulur. Öz

növbəsində nəşriyyatlar dedikdə müəssisələr, eyni zamanda nəşriyyat fəaliyyəti ilə məşğul olan müəssisə, təşkilat, qurumların struktur bölmələri başa düşülür, yəni istənilən növ nəşrlərin hazırlanması və buraxılması.

Naşir nəşriyyatla da müqavilə bağlayır. Tərəflər arasındakı istehsal, əmlak və maliyyə əlaqələrini, nəşr hüquqlarının qarşılıqlı paylanmasını, naşirin media istehsalının maddi-texniki dəstəyi və tərəflərin məsuliyyəti.

Müasir şəraitdə nəşriyyat fəaliyyətinin lisenziyalaşdırılmasının artıq 90-cı illərin əvvəllərində qoyulmuş vəzifələrə cavab verməməsi nəşriyyatın lisenziyalı fəaliyyət siyahısından çıxarılmasına səbəb oldu. 15 mart 2016-cı il tarixli “Lisenziyalar və icazələr haqqında” qanunda artıq nəşriyyat fəaliyyətinin lisenziyasından bəhs edilmir (Lisenziyalar və icazələr haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu, 2016).

İndi isə paylayıcının vəziyyəti ilə bağlı məsələyə münasibət bildirək. “Kütləvi İnformasiya Vasitələri haqqında” qanun baxımından, paylayıcı təsisçi, redaksiya heyəti və naşirdən bir az ayrı yerdə durur. Bu, hətta "Kütləvi İnformasiya Vasitələri haqqında" qanunun mətnindən də aydın görünür: təsisçinin, nəşriyyatın və naşirin bir-biri ilə “həm də paylayıcı ilə” müxtəlif müqavilələr bağlaya biləcəyi bildirilir. Bundan əlavə, qanunda paylayıcının statusu haqqında yox, təsisçi, redaksiya heyəti və naşirin statusu ilə bağlı xüsusi maddələr var. Onun konsepsiyası yalnız 2-ci maddədə ifadə edilmişdir: “Paylayıcı dedikdə, redaksiya, naşir və ya digər qanuni əsaslarla kütləvi informasiya vasitələri məhsullarını yayan bir şəxs başa düşülür”.

KİV məhsullarının yayılması üçün “digər qanuni əsaslar” dan danışarkən qanunvericilik münasibətlərin dəyişən həndəsəsini nəzərə alır. Məsələ burasındadır ki, “Kütləvi İnformasiya Vasitələri haqqında” qanun müxtəlif birləşmələrdə təsisçinin, redaktorun, naşirin, paylayıcının hüquqi statuslarının qarışdırılmasına imkan verir. Beləliklə, təsisçi redaksiya, naşir, paylayıcı, redaksiya əmlakının sahibi, redaksiya - təsisçi, naşir, paylayıcı, redaksiya əmlakının sahibi kimi; naşir - təsisçi, redaksiya, paylayıcı, redaksiyanın əmlak sahibi kimi çıxış edə bilər. Başqa sözlə, “dördbucaq” yalnız “beşbucağa” çevrilə bilməz, o həm də təsisçi, redaktor, paylayıcı və əmlak sahibi statusları bir şəxsə birləşdirildikdə “nöqtəyə” də çevrilə bilər.

Jurnalist dedikdə, qeydə alınmış KİV orqanının redaksiyası üçün xəbər və materialların redaktəsi, yaradılması, tərtib edilməsi və ya hazırlanması ilə məşğul olan, onunla əmək və ya digər müqavilə münasibətləri ilə əlaqəli və ya onun icazəsi ilə bu cür fəaliyyət göstərən şəxs nəzərdə tutulur.

Beləliklə, jurnalist yalnız peşə əsasında və əmək qanunvericiliyinə uyğun olaraq jurnalist kimi işləyən şəxslər deyil, həm də əmək müqavilələrinin, tapşırıqların, müəllif hüquqları müqavilələrinin və s. redaktəsi ilə əlaqəli şəxslər ola bilər. Yuxarıdakı meyarlara cavab verən hər hansı bir şəxs jurnalist kimi tanına bilər. Jurnalist statusunu yalnız qeydiyyatdan keçmiş KİV işçiləri əldə edə bilər. Bundan əlavə bəzi hüquqi şəxslər jurnalistlərlə bərabər tutulur. Jurnalistin peşə statusuna aiddir:

- məhsulları yalnız eyni müəssisə (birlik), təşkilat, idarə daxilində yayılan böyük tirajlı qəzetlərin və digər kütləvi informasiya vasitələrinin xəbər və materialların redaktə edilməsi, yaradılması, toplanması və ya hazırlanması ilə məşğul olan redaksiyaların tam işçiləri üçün;

- kütləvi informasiya vasitələrinin redaktorluğu ilə əmək və ya digər müqavilə münasibətləri ilə əlaqəli olmayan, lakin redaktorluğun göstərişlərini yerinə yetirdikdə, müstəqil müəllif və ya müxbir kimi tanınan müəlliflər.

Müxtəlif sahələrin, o cümlədən KİV-in yaradıcı işçiləri üçün Azərbaycan Respublikası Hökuməti tərəfindən təsdiq edilmiş bu işçilərin kateqoriyalarının siyahılarına uyğun olaraq, gündəlik işlərin (növbələrin) müddəti qanuna və digər normativ aktlara, yerli normativ aktlara, kollektiv və ya əmək müqaviləsinə uyğun olaraq təyin edilir. Başqa sözlə, bu kateqoriyalı işçilər üçün Əmək Məcəlləsindən başqa normativ aktlar əsasında iş həftəsinin və iş gününün uzunluğu ilə əlaqədar digər iş şəraiti də müəyyən edilə bilər.

Bu, hər şeydən əvvəl qeyri-müntəzəm iş saatları, yəni xüsusi iş rejimidir, ona görə fərdi işçilər işəgötürənin əmri ilə bəzən normal iş vaxtından kənar əmək funksiyalarının icrasında iştirak edə bilərlər.

KİV yaradıcı işçiləri üçün həftə sonları və qeyri-ış (tətil) günlərində ümumi qadağadan azad olma təyin edilmişdir. Azərbaycan Respublikasının Əmək

Məcəlləsində KİV-in yaradıcı işçilərinin Azərbaycan Respublikası tərəfindən müəyyən edilmiş qaydada, büdcədən maliyyələşən təşkilatlarda və kollektiv müqavilədə müəyyən edilmiş qaydada digər təşkilatlarda iş günləri və qeyri-iş (tətil) günlərində işləməsinə icazə verilir.

Bundan əlavə, ümumi qaydanın azad edilməsinə görə, 18 yaşına çatmayan yaradıcı KİV işçiləri iş gəzintilərinə, iş vaxtı, gecə işləri, həftə sonları və qeyri-iş (tətil) günlərində göndərilə bilər.

Yaradıcı KİV işçilərinin orta qazancını hesablayarkən qonorar orta əmək haqqının miqdarına daxil olan bütün əmək haqqı ilə birlikdə tam nəzərə alınır.

“Kütləvi İnformasiya Vasitələri haqqında” qanunda jurnalistin fəaliyyətinin uğurla həyata keçirilməsini təmin edən xüsusi hüquqi statusu müəyyən edilmişdir.

Jurnalistin bütün hüquqlarını aşağıdakı qruplara bölmək olar (Ефремова О. М., Ратинов А. Р., 2001).

1. İnformasiyanın pulsuz axtarışı ilə əlaqəli hüquqlar. Bu hüquqlar bir neçə qanun qaydalarında təsbit edilmişdir: birincisi, konstitusiyə səviyyəsində (media azadlığı müəyyən edilir); ikincisi, qanunvericilik səviyyəsində (jurnalistin məlumat axtarmaq və tələb etmək hüququ var).

2. Zəruri məlumatların pulsuz və maneəsiz alınması ilə əlaqəli hüquqlar. Dövlət orqanlarına və təşkilatlara, müəssisə və təşkilatlara, ictimai birliklərin orqanlarına və ya onların mətbuat xidmətlərinə baş çəkmək hüququ verilir; sənədlərə və materiallara, dövlət, kommersiya və ya qanunla xüsusi qorunan digər sirri təşkil edən məlumatlar olan parçaları istisna olmaqla, daxil olmaq, məlumat tələbi ilə əlaqədar vəzifəli şəxslər tərəfindən qəbul edilir.

3. Sərbəst məlumat paylaşımı ilə əlaqəli hüquqlar. Sənədləri və materialları kopyalamaq, yayımlamaq, ictimailəşdirmək və ya başqa şəkildə çoxaltmaq; hazırladığı xəbərləri və materialları onun imzası altında, təxəllüs altında və imzasız yaymaq hüququ verilir.

4. Jurnalistin yaradıcı azadlığı ilə əlaqəli hüquqlar. Jurnalist imzası ilə paylanması üçün nəzərdə tutulmuş xəbər və materiallarda şəxsi fikirlərini və qiymətləndirmələrini ifadə etmək hüququna malikdir; məzmunu redaksiya prosesi

zamanı təhrif edilmiş və ya bu xəbərin və ya materialların müəllif hüquqları və əlaqəli hüquqlara uyğun istifadəsinin şərtlərini və xarakterini qadağan edən və ya başqa şəkildə ifadə edən bir xəbərdə və ya materialda imzasını çıxara bilər.

Müəyyən hallarda jurnalist məlumat əldə etmək üçün gizli qeyddən istifadə edə bilər. Gizli səs və video yazıları, film və fotosəkilləri istifadə edərək hazırlanan xəbər və materialların yayılmasına aşağıdakı hallarda icazə verilir:

- insan və vətəndaşın konstitusiyə hüquq və azadlıqlarını pozmur;
- ictimai maraqları qoruyur və icazəsiz şəxslərin aşkarlanmasına qarşı tədbirlər görülmüşdür;
- qeydin nümayişi məhkəmə qərarı ilə aparılır.

Bu siyahı tamsıdır və geniş şərhə məruz qalmır.

İctimai əhəmiyyət kəsb edən məlumatları gizlətmək və ya saxtalaşdırmaq, etibarlı xəbərlər adı altında şayiələr yaymaq və ya kütləvi informasiya vasitəsi olmayan bir kənar şəxsin və ya təşkilatın lehinə məlumat toplamaq məqsədilə jurnalistin hüquqlarından istifadə etməyə icazə verilmir.

Vətəndaşın və ya ayrı-ayrı vətəndaşların cinsi, yaşı, irqi və ya milli mənşəyi, dili, dinə münasibət, peşə, yaşayış yeri və işinə, habelə siyasi etiqadlarına görə nüfuzdan salmaq üçün jurnalistin məlumat yaymaq hüququndan istifadə etməsi qadağandır.

Jurnalistin hüquqi vəziyyətinin öyrənilməsi ilə əlaqədar olaraq mənəvi və əxlaqi tələblərin qanunun aliliyi ilə qarşılıqlı əlaqəsi problemi aktual görünür. Təhlil çərçivəsində bu problemin həlli mediada münasibətlərin tənzimlənməsi xüsusiyyətləri və tənzimləyici bazanın formalaşdırılması prinsiplərinə görə zəruridir. Bəzi hallarda etik normalar hüquqi normalarla ziddiyyət təşkil edir. Məsələn, “jurnalist peşə fəaliyyətində neytral olmağa borclu deyil” xəbər proqramları məsələsində mövcud qanun pozuntularına görə aydınlıq tələb olunur. Çox vaxt informasiya proqramlarında Azərbaycan elektron mediası faktiki materialı şəxsi və ya kollegial şərhələrlə təmin edir, bu bizim fikrimizcə qəbul edilməzdir, çünki faktlar rəylə birləşdirilir. Bu bir çox hallarda ictimai rəyin manipulyasiyası ilə əlaqəli olan hərəkətlərdir.

Jurnalistə əlavə hüquqlar onun akkreditasiyası ilə verilir.

Akkreditasiya latın dilindən götürülərək (akredere - etimad təmin etmək) kimi istifadə edilmişdir: 1) beynəlxalq hüquqda bir ölkənin (təşkilatın) nümayəndəsinin xarici dövlətdə və ya beynəlxalq təşkilatda təyin edilməsi və qəbul edilməsi (tanınması) proseduru və jurnalistlərin nümayəndəliyi (nüfuzunun tanınması) üçün bir prosedur kimi. Sonradan bu konsepsiya jurnalistlərin səlahiyyətlərinin yalnız beynəlxalq təşkilatlara deyil, istənilən dövlət orqanlarına, təşkilatlara, qurumlara, ictimai birliklərə tətbiq olunduğu kimi tanınması proseduru olaraq tətbiq olunmağa başlamışdır (Лукиной М. М., 2010: с.5).

Bu baxımdan, müxbirlərin dövlət akkreditasiyası məsələlərini nəzərdən keçirərkən yalnız xarici müxbirlərin akkreditasiyasının məcburi olduğuna və Azərbaycan Xarici İşlər Nazirliyi tərəfindən dövlətin adından həyata keçirilməsinə diqqət yetirilməlidir, jurnalistlərin akkreditasiyasının digər növləri isə könüllüdür və akkreditasiya orqanları və təşkilatları tərəfindən həyata keçirilir. Buna görə Azərbaycan Respublikasında jurnalistlərin akkreditasiyasının digər növlərindən fərqli olaraq xarici müxbirlərin akkreditasiyası dövlət tərəfindən həyata keçirilir.

Azərbaycan Respublikasında akkreditə olunmuş xarici KİV müxbirləri, vətəndaşlığından asılı olmayaraq, beynəlxalq müqavilələrdə və Azərbaycan Respublikasının qanunlarında nəzərdə tutulmuş jurnalistin hüquq və vəzifələrinə malikdirlər. Akkreditasiyadan keçməmiş müxbirlər yalnız jurnalist fəaliyyəti ilə əlaqəli olmayan xarici hüquqi şəxslərin nümayəndələrinin hüquqlarını həyata keçirə bilirlər. Xarici kütləvi informasiya vasitələrinin müxbiri kimi akkreditə olunmuş (qeydiyyatda alınmış) Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları xarici müxbir statusundan yalnız peşə funksiyalarını yerinə yetirərkən istifadə edirlər.

Xarici müxbirin akkreditasiya prosesi adətən, xarici KİV orqanının müxbir ofisinin açılması prosesindən əvvəl olur. Xarici KİV orqanının müxbir nümayəndəliyinin açılması barədə sorğu onun rəhbərliyi tərəfindən Xarici İşlər Nazirliyinə birbaşa və ya Azərbaycan Respublikasının müvafiq ölkədəki diplomatik nümayəndəliyi vasitəsilə göndərilir.

Xarici KİV-in müxbir nümayəndəliyinin açılması barədə qərar Xarici İşlər Nazirliyi tərəfindən müraciətin daxil olduğu gündən iki aydan çox olmayan müddətdə qəbul edilir, bundan sonra müxbir ofisinin açılması haqqında şəhadətnamə verilir.

Azərbaycan Respublikasındakı xarici KİV-lərin müxbirləri olaraq jurnalistlər vətəndaşlıq, dövri nəşrlərin, radio, televiziya, video və xəbər kanallarının nümayəndələri və kütləvi informasiya vasitələrinin dövri yayılmasının digər formalarından asılı olmayaraq akkreditə oluna bilərlər.

Xarici KİV müxbirinin akkreditasiyasına dair tələb xarici medianın rəhbərliyi tərəfindən birbaşa Azərbaycan Xarici İşlər Nazirliyinə və ya Azərbaycan Respublikasının müvafiq ölkədəki diplomatik nümayəndəliyi vasitəsi ilə göndərilir. Xarici İşlər Nazirliyində xarici KİV müxbirinin akkreditə olunması barədə qərar müraciətin daxil olduğu gündən iki aydan çox olmayan müddətdə qəbul edilir.

Sertifikat itirildiyi təqdirdə müxbir bu barədə Xarici İşlər Nazirliyinə məlumat verməlidir. Dublikatın verilməsi məsələsinə iki həftə ərzində baxılır.

Azərbaycan Respublikasındakı fəaliyyətlərinin sonunda, akkreditə olunmuş xarici jurnalistlər verilən sertifikatları Azərbaycan Xarici İşlər Nazirliyinə təhvil verirlər.

Akkreditə olunmuş müxbir yeni KİV rəhbərliyinin müraciəti əsasında yenidən akkreditasiyadan keçə bilər. Yenidən akkreditasiya haqqında qərar iki ay ərzində verilir (Саморегулирование СМИ, 2005).

Xarici diplomatik nümayəndəliklərin və konsulluq idarələrinin, hərbi attaşelərin, aviaşirkətlərin nümayəndəliklərinin, bankların, Azərbaycanda qeydiyyatda olan ticarət və sənaye və vasitəçi firmaların işçiləri və Azərbaycan mətbuatının əməkdaşları müxbir kimi və müxbir məntəqələrinin texniki işçiləri kimi qeydiyyata alınmır.

Xarici KİV müxbirlərinin fəaliyyətini təmin etmək üçün adətən göstərilən medianın müxbirində müəyyən sayda texniki heyət işləyir. Xarici KİV-in müxbir

məntəqələrinin texniki işçilərinin qeydiyyatı qaydası bu KİV-in müxbirlərinin akkreditasiya proseduruna bənzəyir.

Azərbaycan jurnalistlərinə münasibətdə akkreditasiya institutunun hüquqi tənzimlənməsi məsələsinə gəldikdə, qeyd etmək lazımdır ki, KİV redaksiyası öz jurnalistlərinin akkreditasiyası üçün dövlət orqanına, habelə təşkilata, quruma, ictimai birlik orqanına müraciət etmək hüququna malikdir. Dövlət orqanları elan edilmiş jurnalistləri akkreditə edir, bir şərtlə ki, redaksiyalar bu qurumların müəyyən etdiyi akkreditasiya qaydalarına əməl etsinlər. Qeyd etmək lazımdır ki, müraciət hüququ məmurların jurnalistləri akkreditə etmək vəzifəsinə uyğun gəlmir.

“Kütləvi İnformasiya Vasitələri haqqında” qanunda akkreditə olunmuş jurnalistlərə qapalı iclasın və tədbirin keçirilməsinə qərar verilmədiyi hallar istisna olmaqla, onları akkreditə edən qurumun keçirdiyi bütün iclaslarda və digər tədbirlərdə iştirak etmək hüququ verilir. Eyni zamanda, jurnalisti akkreditə edən orqan bu cür hadisələr barədə əvvəlcədən xəbərdar etməli, həmçinin səs və video qeydləri, foto və film çəkilişləri üçün əlverişli şərait yaratmağı öhdəsinə götürür.

Ancaq bölgələrdə qəbul edilən qaydalar, əksər hallarda jurnalistlərin məlumat əldə etməsini asanlaşdırmaq üçün deyil, əksinə, bu girişi məhdudlaşdırmaq üçün istifadə olunur və əslində bəzi dövlət qurumları akkreditasiyanı bir jurnalistin qanunla birbaşa ona verilən hüquqları əldə etməsi üçün əsas şərt hesab edirlər.

Bəzi təşkilatlar bunu müxtəlif səbəblərlə izah edərək, akkreditasiyanın verilməsini zəruri hesab etmirlər. Beləliklə, bəzi təşkilatlar tam açıq rejimdə işlədiklərini düşünürlər; digərləri, sadəcə, KİV fəaliyyətlərini tənqid etməkdən qorxurlar.

Beləliklə, akkreditasiyanın hüquqi tənzimlənməsi “Kütləvi İnformasiya Vasitələri haqqında” qanun və akkreditasiya orqanı tərəfindən təsdiq edilmiş akkreditasiya qaydaları əsasında həyata keçirilir. Bu qaydalar, Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə zidd olmayan, akkreditasiya təşkilatının fəaliyyəti haqqında məlumat vermək üçün lazımi şərait yaratmaq üçün KİV nümayəndələrinin akkreditasiyasını, prosedurları, jurnalistlərin hüquq və vəzifələrini, onlarla işin əsas sahələrini müəyyənləşdirməlidir. Ancaq praktikada

bu həmişə belə deyil. Akkreditasiya institutunun fəaliyyətini tənzimləyən normativ hüquqi aktların olmaması səbəbindən məsələlərin əhəmiyyətli bir hissəsi qurulmuş ənənələr, ümumi mənada, daxili mədəniyyət, hüquqi şüur səviyyəsi və yazılmamış əxlaq qaydaları və standartları ilə tənzimlənir. Bu baxımdan qəbul edilmiş akkreditasiya qaydaları əksər hallarda dövlət qanununu pozur. Beləliklə, akkreditasiyanın şərtlərindən biri də KİV reytingidir, amma bunun kim tərəfindən və necə təyin ediləcəyi barədə məlumat verilmir. Məsələn, Kalmıkiya Respublikası Parlamenti yanında akkreditasiya qaydalarında yalnız respublika büdcəsindən maliyyələşən KİV-lərin akkreditasiyadan keçməsi barədə müddəa var. Çox vaxt qaydalarda jurnalist haqqında tərcümeyi-hal, peşə fəaliyyəti haqqında məlumat vermək və akkreditə olunmuş jurnalistlərin təxəllüsünü açıqlamağa dair tələblər mövcuddur. Beləliklə, Voronej vilayətinin Administrasiyası akkreditasiyadan keçmək üçün ərizədə jurnalistin tam ştatlı redaksiya heyətinin olub-olmadığını göstərməsini tələb edir. Kütləvi İnformasiya Vasitələri haqqında qanun, habelə bəzi dövlət orqanlarının akkreditasiya qaydaları bizə aşağıdakı akkreditasiya növlərini ayırmağa imkan verir (Xохлов В. А., 2008: с.29):

- daimi (akkreditasiya orqanının fəaliyyətini daim əhatə edən və bu mövzuda ixtisaslaşmış elan edilmiş akkreditasiyanın bütün dövrü üçün);

- müvəqqəti (akkreditasiya orqanının işini işıqlandırmaq üçün redaksiya heyətinin müəyyən bir tapşırığını yerinə yetirmək üçün daha qısa müddətlə məhdudlaşır);

- xüsusi (xüsusi bir hadisə rejimi ilə).

Göründüyü kimi, akkreditasiya növlərinin yaradılması Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və “Kütləvi İnformasiya Vasitələri haqqında” qanuna zidd deyil.

Çox vaxt dövlət orqanlarının akkreditasiyası qaydalarında müxtəlif KİV-lər üçün kvotalar barədə müddəalar mövcuddur. Eyni zamanda, hər qurumun çox sayda KİV nümayəndəsinin eyni vaxtda işləməsi üçün texniki imkanları yoxdur, bu da dövlət orqanlarını jurnalistlərin akkreditasiyası üçün kvotalar (normalar) tətbiq etməyə məcbur edir. Bununla əlaqədar müxtəlif suallar yaranır: kvotalar KİV

azadlığının pozulmasına səbəb olur, yoxsa dövlət orqanları qanunla təcrübə arasındakı boşluqları doldurur? Hər halda, vətəndaşların bütün kateqoriyalarına müxtəlif KİV-lər vasitəsilə məlumat verilməsini təmin edəcək açıq və ədalət prinsiplərinə riayət edilməlidir.

Qanunvericilikdə dövlət orqanları adı altında akkreditasiya, akkreditə olunmuş jurnalistlərə məlumat almaq üçün daha rahat şərait təmin edən müəyyən bir imtiyazlı rejim kimi qiymətləndirilir. Buna görə də, akkreditə olunmamış jurnalistlərin redaktorluq şəhadətnaməsi və ya statusunu təsdiqləyən digər sənəd təqdim edildikdən sonra dövlət orqanlarının bütün açıq iclaslarında iştirak etmək hüququ vardır. Bununla birlikdə, dövlət orqanı akkreditə olunmamış jurnalistlərlə bağlı görüşləri və tədbirləri barədə son məlumatlandırmaq və yazıların hazırlanmasına şərait yaratmağa borclu deyildir.

Dövlət orqanında akkreditasiya haqqında bir müddəa yoxdursa, bu qurum jurnalistləri heç bir şərt olmadan akkreditə etməyə borcludur, çünki akkreditasiya qaydalarının olmaması redaksiya heyətini Kütləvi İnformasiya Vasitələri haqqında Qanunun tərəfindən ona verilmiş hüquqlardan məhrum etmir. Heç bir qurumda akkreditasiya verilmirsə, jurnalist, Dövlət orqanının fəaliyyəti haqqında məlumat verən Qanuna uyğun olaraq, redaktor şəhadətnaməsi və ya statusunu təsdiqləyən digər sənəd təqdim edildikdə bütün açıq iclaslarda sərbəst iştirak etmək hüququna malikdir.

Jurnalist, ya da redaksiya akkreditasiya qaydalarını pozduqda və ya jurnalisti akkreditə edən orqanın şərəf və ləyaqətinə xələl gətirən saxta məlumatlar yaymışsa, bu qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə qərarı ilə təsdiqlənməlidir. Təcrübədə qərəzli nəşrlər üçün, həmçinin əvvəlki nəşrlərin məzmunundan asılı olaraq tez-tez imtina və ya akkreditasiyadan məhrum etmə halları olur. Bu əsaslarla akkreditasiyadan imtina və ya geri götürmək qanuni deyildir.

Bunun nəticəsidir ki, akkreditasiya qaydalarını hazırlayarkən dövlət orqanları tərəfindən özbaşına qaydalar qəbul etməməsi üçün KİV nümayəndələrinin akkreditə olunması qaydalarının, akkreditə olunmuş işçilərlə işin əsas formalarının müəyyənləşdirilməsinin, akkreditasiya üçün kvotalar üçün prinsiplər və meyarların

verilməsinin və akkreditasiya növlərinin yaradılması məqsədəuyğun olan model qaydaların hazırlanması məqsədəuyğun görünür.

Beləliklə, akkreditasiya institutu jurnalistlərin peşə fəaliyyəti üçün daha əlverişli şərait yaradan informasiya mənbəyi olan media və dövlət qurumları arasındakı münasibətləri tənzimləmək üçün hazırlanmışdır.

Göstərilən hüquqlarla yanaşı, jurnalistə də vəzifələr verilir (Винокуров Г. В. 2000: с. 205).

1. Jurnalistin ümumi vəzifələri (jurnalistin peşə fəaliyyətini həyata keçirdiyi redaksiya tərəfindən müəyyən edilmiş qaydalara uyğun olaraq ifadə edilməsi; jurnalisti akkreditə edən təşkilatın qaydalarına əməl edilməsi).

2. Jurnalistin xüsusi vəzifələri (verilən məlumatların düzgünlüyünü yoxlamaq öhdəliyində; məlumatın məxfi saxlanması; baş redaktoru onun hazırladığı xəbər və ya material ilə əlaqədar ola biləcək tələblər və digər qanuni tələblər barədə xəbərdar etmək və bir sıra digər vəzifələr, uğursuzluğa səbəb ola biləcək bir sıra vəzifələr konstitusiyaya zəmanətlərinin, habelə məlumatların yayılması nəzərdə tutulan vətəndaşların qanuni hüquq və mənafelərinin pozulmasında ifadə olunmuşdur).

3. Digər hüquq sahələrinin normaları tətbiq edildiyi təqdirdə, qanuni hüquqlarının həyata keçirilməsində jurnalistin üzərinə düşən digər vəzifələr.

Sonda qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanda jurnalistin fəaliyyəti vətəndaş cəmiyyətinin formalaşması və demokratik təsisatların inkişafı baxımından sosial baxımdan əhəmiyyətliyədir. Buna görə, qanunverici tərəfindən jurnalistin məcburi normalarını dəyişdirmə qabiliyyətinə tənzimləmə məhdudiyəti tətbiq etmək məqsədəuyğun görünür. Göründüyü kimi, Kütləvi İnformasiya Vasitələri sahəsində mövcud qanunvericilik ənənələrinə uyğun olaraq, məcburi normaları yalnız sözügedən qurumun təməl münasibətlərini tənzimləyən bir normativ akta daxil etmək lazımdır.

3.2. KİV-in bir sahəsi kimi internetin hüquqi tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsi

İnformasiya və kommunikasiya texnologiyalarının (İKT) inkişafı ilə əlaqədar olaraq, sosial inkişafın quruluşu və dinamikası dəyişir, iqtisadiyyatın yeni sahələri yaranır və onların inteqrasiyası artır, yeni dövlət idarəetmə sxemləri müəyyən edilir, rabitə və insanın sosial-psixoloji siması dəyişir. Rəqəmsal bərabərsizliyin fonunda olduqları və elmi və texnoloji tərəqqidən asılı olduqları üçün bütün bu proseslər heterojendir. Müasir İKT inkişafı prosesinin ən parlaq nəticələri İnternetin informasiya məkanının qurulmasında və istifadəsində özünü göstərir. Bununla əlaqədar olaraq, informasiya sahəsində müasir ictimai münasibətlərin tənzimlənməsi, bunların arasında ən çox yayılanlar adı çəkilən şəbəkədəki (saytlarda) informasiya mənbələrinə daxil olmaq və informasiya xidmətlərindən, o cümlədən elektron poçtlardan istifadə müasir hüquq və qanunun ən aktual vəzifələrindən birinə çevrilməkdədir.

İnternet qlobal informasiya şəbəkələrinə aiddir. Qlobal informasiya şəbəkələri ilə adi şəbəkələr arasındakı əsas fərq qlobal informasiya şəbəkələrinin olmasıdır (Волчинская Е. К, 2001 с.46):

- təbiətdə qlobaldır, potensial olaraq yüz milyonlarla insana və hətta milyardlarla istifadəçiyə çata bilər;
- ərazinin qlobal miqyası ilə xarakterizə olunur. Hal-hazırda, görünür ki, İnternetin olmadığı bir ölkənin adını çəkmək artıq mümkün deyil;
- Dünyanın heç bir ölkəsinə aid deyil və tamamilə hər hansı bir ölkənin hüququna daxil olmur;
- tək sahibi yoxdur.

Qlobal informasiya şəbəkələri arasında (və İnternet öz növünün yeganə şəbəkəsi deyil), müasir cəmiyyətə ən böyük miqyaslı və ən böyük təsiri ilə xarakterizə olunan İnternetdir.

İnternet yüz milyonlarla insan və təşkilatın bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqə yaratmasına imkan verir və məlumatların ötürülməsi və yayılması üçün əsaslı yeni imkanlar yaradır. Buna görə də, İnternetdə yaranan adi “ənənəvi” informasiya

hüquqi münasibətləri xüsusi məzmun əldə edir və hüquqi tənzimlənmədə xüsusi yanaşmalar tələb edir.

İnternetdəki məlumat proseslərinin nisbətən yeniliyi və yüksək sosial rolu, həmçinin mövcud hüquq sisteminin xüsusiyyətləri səbəbindən Azərbaycanda bu münasibətlərin tənzimlənməsi müxtəlif hüquq sahələri - konstitusiya (məlumat hüququ), mülki (İnternetə çıxış xidmətlərinin göstərilməsinə dair müqavilələr) və elektron əməliyyatlar və hesablaşmalar), inzibati (rabitə qanunvericiliyi, informasiya təhlükəsizliyi) çərçivəsində baş verir. Tənzimlənmənin “çoxluğu” tarazlaşdırılmamış hüquqi təriflər sistemini, İKT-dən istifadə zamanı informasiya proseslərində iştirak edən şəxslərin müəyyənləşdirilməsinə fərqli yanaşmaların və müvafiq olaraq bu münasibətlərin subyektlərinin hüquq və vəzifələrinin müəyyənləşdirilməsində fərqli metodların bir araya gəlməsinə səbəb olur.

İnternetə hüquqi nöqtəyi-nəzərdən nəzər saldıqda, bunun bir hüquq obyektinə və ya subyektinə olub-olmadığını müəyyən etmək lazımdır. Bu sual artıq hüquqi ədəbiyyatda dəfələrlə nəzərdən keçirilmiş, lakin ona müxtəlif cavablar verilmişdir.

Tədqiqatçıların əksəriyyəti İnternetin hüquq subyektinə kimi qəbul edilə bilməyəcəyinə razıdırlar. O, hüquqi şəxs deyildir, çünki hüquqi şəxsin özünəməxsus xüsusiyyətləri (təşkilati birlik, ayrılmış əmlak, idarəetmə orqanları və s.) onda yoxdur. İnternet ayrıca bir dövlət və ya dövlətə bənzər bir qurum, beynəlxalq bir təşkilat və ya ictimai bir birlik deyil.

İnternetin hüquq obyektinə kimi tanınması ilə bağlı fərqli fikirlər mövcuddur. Bəzi tədqiqatçılar hesab edirlər ki, “bütövlükdə İnterneti təşkil edən bütün avadanlıq, informasiya resursları, rabitə və telekommunikasiya dəsti ümumiyyətlə təcrid olunmur, onun xüsusi sahibi yoxdur. İnternet ümumilikdə heç kimə aid deyil və buna görə də qanun obyektinə deyil.” (Abbasov Ə., və b, c. 2006) Bu vəziyyətdə, vahid sahibinin olmamasının niyə İnternetin hüquq obyektlərinə aid edilməsinə imkan verməyən bir işarə hesab edilməsi bir qədər aydın deyil (mülki hüquq obyektlərinin həmişə vahid sahibi olmur). Bundan əlavə, İnternetin tək bir sahibi yoxdur və belə bir fürsəti təsəvvür etmək olduqca çətindir, lakin qanun baxımından

gələcəkdə İnterneti təşkil edən obyektlərin bütün uyğunluğunu cəmləşdirmək üçün heç bir maneə yoxdur.

Həm də belə bir fikir mövcuddur ki, İnternetdə yaranan münasibətlərin ənənəvi hüquq obyektləri ilə əlaqəli olduğu üçün kifayət qədər spesifikliyə malik olmadığı ifadə edilir. Digər müəlliflər, əksinə, “şəbəkə” münasibətlərinin əhəmiyyətli xüsusiyyətlərə sahib olduğunu düşünürlər, buna görə də ənənəvi hüquqi tənzimləmə həmişə onlara tətbiq olunmur. Sonunculara qoşularaq, İnterneti xüsusi hüquq obyekti kimi tanımaq lazımdır.

Hal-hazırda, İnternetdə azad və ya demək olar ki, qanunsuz bir zona kimi düşüncələr də olduqca yayılmışdır. Bəzi tədqiqatçılar hesab edirlər ki, qanun İnternetdə yaranan münasibətlərə şamil edilmir. Bu baxımdan absurdluq göz qabağındadır. Hər hansı bir ictimai münasibət kimi, İnternetdə də münasibətlər qanunla tənzimlənmə bilər və əsasən tənzimlənilir. Digər bir məsələ, mövcud ənənəvi normaların hamısının İnternetə tətbiq edilməməsidir, əlavə olaraq qanunda əhəmiyyətli boşluqlar var.

İnternetin hüquqi tənzimlənməsini çətinləşdirən ən vacib xüsusiyyətlərdən biri də onun sərhədinin olmasıdır. Belə ki, İnternetdə tez-tez müxtəlif ölkələrdə yerləşən tərəfdaşlar arasında satış əməliyyatları olur. Özləri tərəfindən bu cür hüquqi münasibətlər çoxdan məlumdur və hər bir işdə tətbiq olunan qaydaları göstərən qanunlar konfliktinin tənzimlənməsi sahəsinə aiddir. Ancaq İnternetdə eyni münasibət daha mürəkkəb ola bilər. Aşağıdakı nümunə verilə bilər: Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı veb saytı ABŞ-da bir serverdə yerləşən və daha çox ölkənin ərazisindən keçən bir Türkiyə şirkətinə məxsus bir onlayn mağazada alış-veriş edir. Bir ölkədə qadağan edilmiş və başqa bir ölkədə isə qadağan edilməyən məlumatların İnternetə yerləşdirilməsi məsələsi də az aktual deyil.

Xüsusi beynəlxalq hüquq tətbiq olunan qanunu (sözdə münaqişə bağlamaları) müəyyən etmək üçün bir sıra qaydalar hazırlamışdır. Bunlara daxildir, lakin bunlarla məhdudlaşmır: şəxsin milliyət qanunu (*lex patriae*), şəxsin yaşadığı yer qanunu (*lex domicilii*), hüquqi şəxsin yerləşmə qanunu (*lex societatis*), əşyanın yerləşmə qanunu (*lex rei sitae*), əməliyyatın yeri (*lex rei sitae*) *loci shartnomus*),

əməliyyatı həyata keçirən şəxsin seçdiyi qanun (lex voluntatis), öhdəliyin yerinə yetirildiyi yer qanunu (lex loci solutions), bayraq qanunu (lex flagi), zərər yeri (lex delicti) komissiyası, nikah qanunu (lex loci) qeyd etmələr, məhkəmənin qanunu (lex fori) və s (Алпаидзе Т., 2005с.20).

İnternetdə yaranan informasiya hüquq münasibətlərinə gəldikdə, bu bağlamaları aşağıdakı dörd qrupa bölmək olar:

- spesifikliyinə görə İnternetə aid olmayan bağlamalar. Məsələn, bayraq qanunu tacirlərin daşınması sahəsində istifadə olunur və İnternetdə çətinliklə istifadə edilə bilər;

- İnternetin özünəməxsus xüsusiyyətlərinə görə İnternetə aid olmayan bağlamalar. Məsələn, əksər hallarda əməliyyat yeri qanununu tətbiq etmək mümkün deyil, çünki bu yer müəyyən edilə bilməz;

- İnternetdə yaranan münasibətlərin tənzimlənməsində müəyyən hallarda istifadə edilə bilən bağlamalar. Bunlara, məsələn, aşağıdakılar daxildir: hüquqi şəxsin yerləşmə qanunu; öhdəliyin yerinə yetirildiyi yer qanunu, əməliyyatı həyata keçirən şəxs tərəfindən seçilmiş qanun; zərər yerinin qanunu.

Bununla birlikdə, son bağlamalar həmişə istifadə oluna bilməz və ya onların istifadəsi ciddi çətinliklərlə üzləşir. Məsələn, zərər yerinin qanunu tətbiq edilərkən, işgəncənin harada törədildiyi və zərərin ümumiyyətlə edildiyi məsələsi birmənalı şəkildə həll edilə bilər. Məsələn, bir ölkədə bir saytda məlumat yerləşdirilərkən və digərində icazə verildikdə, məhkəmələr adətən “sayta giriş meyarları” adlanır (ərazisindən sayta pulsuz giriş əldə edə biləcəyiniz ölkənin qanunları tətbiq olunur).

Beləliklə, bir Alman şirkəti, Amerikanın MCN şirkətini, MCN concertconcept.com qeydli domen ticarət markasına olan hüquqlarını pozmaqda günahlandırdı. Alman məhkəməsi qərara gəldi ki, hüququn tanınması üçün şərt Almaniyadan internet saytının olmasıdır. Təqsirləndirilən şəxsə göstərilən domen adından, habelə dəyişikliklərdən istifadə etmək qadağan edildi.

Bununla birlikdə, əksər hallarda saytın hər hansı bir ölkədən yüklənə biləcəyini nəzərə alsaq, bu da problemi həll etmir.

Gələcəkdə İnternetin qlobal miqyasda leqallaşdırılmasının üç yolu var:

- İnternetdə milli qanunvericiliyin inkişafı və unifikasiyası;

- hər bir vəziyyətdə tətbiq olunan qanunu ifadə edən beynəlxalq hüquqi sənədlərin qəbulu;

- İnternetin heç bir ölkənin hüququna düşməyən, yəni Antarktida, Kosmos və Dünya Okeanına bənzər bir statusu verən xüsusi bir məkan kimi tanınması.

Son cümlə bu günə qədər olduqca fantastik görünə bilər, ancaq İnternetin inkişafı ilə onun həyata keçirilməsi olduqca mümkündür.

Tədqiqatımızın diqqət mərkəzinə (KİV-in təşkilatı və hüquqi tənzimlənməsi problemlərinin öyrənilməsinə) əsaslanaraq bəzi internet resurslarının tamamilə KİV-in tərifinə daxil olduğunu qeyd etmək olar. Bunlara daxildir:

- veb səhifələr;

- məlumatların avtomatik yayılması üçün proqramlar;

Bir çox şəbəkə mənbələri əvvəlcə KİV olaraq yaradıldı və yalnız bu həcmdə fəaliyyət göstərdilər.

İnternetin hüquqi tənzimlənməsi ilə bağlı “Kütləvi İnformasiya Vasitələri haqqında” qanunun təhlili maraqsız deyildir, xüsusən də “Kütləvi İnformasiya Vasitələri haqqında” Qanunda “digər kütləvi informasiya vasitələri” də deyilir. Sual yaranır: İnternet digər KİV ilə nə dərəcədə əlaqəlidir? Qanunda "digər kütləvi informasiya vasitələrinin" iki növündən bəhs olunur: birincisi, “kompüterlərdən istifadə edərək yaradılan və (və ya) banklarında və məlumat bazalarında saxlanan mətnlər”, bunlar üçün dövrü nəşrlərə bənzər qaydalar qurulur; ikincisi, "telekommunikasiya şəbəkələri vasitəsilə məlumatların yayılması" - radio və televiziya proqramları üçün müəyyən edilmiş qaydalar tətbiq olunmalıdır. Məsələ burasındadır ki, “Kütləvi İnformasiya Vasitələri haqqında” Qanunda kompüterlərdən istifadə edərək onların yaddaşında saxlanan, eyni zamanda telekommunikasiya şəbəkələri vasitəsilə yayılmış mətnlər və digər şəkillər nəzərdə tutulmamışdır. Qanun hər iki xüsusiyyəti birləşdirməyə imkan vermir, ancaq bizi seçməyə məcbur edir: birincisini çap mediası statusu ilə, ikincisini isə televiziya və radio proqramı statusu ilə nəticələndirək. Nəticədə İnternet mediası bu iki tamamilə

fərqli hüquqi status arasında yer alır. Birincisini tətbiq edirsinizsə, onda İnternet səhifəsinin hər sayında öz seriya nömrəsi (qəzet nömrələrinin analoqu ilə) və tirajı olmalıdır, bunu da müəyyən etmək olduqca çətindir. Eyni statusda ikinci statusun tətbiqi onun lisenziyasına ehtiyac duyur, çünki televiziya və ya radio proqramlarının yayılması müvafiq olaraq televiziya və ya radio yayımıdır. Bu vəziyyətlərin hər biri həllolunmazdır. Mövcud qanunvericiliyə dəyişiklik etməklə aradan qaldırıla bilər.

İnternetdən istifadə ilə bağlı problemlər çox müxtəlifdir. Bunlara aşağıdakılar daxildir: əqli mülkiyyət hüquqlarının pozulması, idarəetmə sistemlərinə giriş; cəmiyyətin sosial sağlamlığına mənfi təsir göstərən məlumatların, o cümlədən təhqiredici və ədəbsiz materialların nəzarətsiz paylanması və uşaqların onlara daxil olma imkanlarının yayılması; haqsız reklamın yayılması; hüquqi şəxslərin və orqanların məxfi məlumatlarına icazəsiz daxil olmaq, məlumat mübadiləsi prosesində şəxsin hüquq və qanuni maraqlarının pozulması; məlumat mübadiləsi iştirakçılarının hüquqi statusunun müəyyənləşdirilməsi və s. Onların hamısı öz hüquqi həllini tələb edir, lakin mövcud qanunvericilik ənənəvi münasibətlərə yönəldilmişdir və qlobal kompüter şəbəkələrindən istifadə edərkən onun bütün normaları tətbiq edilmir.

Şəbəkə mənbələrinin KİV ilə əlaqələndirilməsinin mümkünlüyü məsələsi dəfələrlə müxtəlif dövlət qurumları tərəfindən müzakirə mövzusu olmuşdur.

İnternetlə əlaqəli müasir KİV qanunvericiliyinin problemi on minlərlə gündəlik istifadəçi sayı və yalnız müəllifin və dostlarının ziyarət etdiyi şəxsi səhifələrlə İnternet resurslarını ayırd etməməsidir. Qanun baxımından, ikisi də kütləvi informasiya vasitələridir, çünki potensial məlumat sərbədsiz istifadəçilər üçün nəzərdə tutulub.

Aydındır ki, İnternetdə mövcud olan bütün məlumat mənbələri kütləvi deyil və qeydiyyatı ehtiyac duyulmur.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Müasir Azərbaycanda kütləvi informasiya vasitələrinin anlayışını və əhəmiyyətini, həmçinin mövcud kütləvi informasiya vasitələrinin növlərini öyrənərək belə bir nəticəyə gəldik ki, Azərbaycanda KİV fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsinin milli sistemi əsasən beynəlxalq təşkilatların təşkili və fəaliyyət göstərdiyi hüquqi prinsiplər əsasında formalaşdırılır.

Cəmiyyətdəki bütün funksiyalarını yerinə yetirmək üçün KİV azadlığı müəyyən qanunvericilik çərçivəsində həyata keçirilməlidir. Qanunun KİV azadlığını məhdudiyətlərdən və müxtəlif pozuntulardan qoruması lazımdır. Bütün bunlara Konstitusiyada müvafiq normaları təsdiqləməklə yanaşı, Konstitusiyaya uyğun qanunvericiliyi inkişaf etdirməklə nail olur.

KİV azadlığının konstitusiya zəmanətləri arasında Konstitusiyada təsbit olunmuş iqtisadi fəaliyyət azadlığı və şəxsi mülkiyyət hüququ, heç bir ideologiyanın dövlət və ya məcburi olaraq qurulmasının mümkün olmadığını şərtləndirən ideoloji müxtəliflik prinsipi də qeyd edilməlidir. Bu yolla, informasiya plüralizmi, o cümlədən KİV-in konsentrasiyası və inhisarlanması yolu ilə qarşısını almaq cəhdlərinə qarşı çıxmaq üçün müəyyən müdafiə mexanizmləri formalaşır.

İndiki mərhələdə həll edilməli olan ən vacib problem dövlət resurs imkanlarının tənzimlənməsi olmalıdır. Bu baxımdan yeni bir görünüş və yeni bir münasibət, informasiya kompleksinin bir sistem olaraq nəzəri dərk edilməsi, içində gedən proseslərin istiqaməti haqqında yeni fikirlərin inkişafı, inkişafının prioritetlərinin müəyyənləşdirilməsi tələb olunur. Hal-hazırda elmi-texniki tərəqqinin və informasiya cəmiyyətinin tədricən yaradılması təsiri altında əhali və ölkəmizdə informasiya istehlakı sahəsində prioritetlərin yenidən bölüşdürülməsi mövcuddur. Əsasən evdə istehlaka məlumatların təqdim edilməsi prosesi demək olar ki, idarəolunmazdır. Televiziyanın inkişafı bu prosesi daha cəlbədicə və geniş ictimaiyyət üçün əlçatan edir. Bu tendensiya video texnologiyalarının güclü inkişafı ilə daha da inkişaf etdirilir.

KİV ilə vətəndaşlar və təşkilatlar arasında münasibətlərin hüquqi tənzimlənməsi elə qurulmuşdur ki, hər bir vətəndaşın hüququ KİV redaksiya heyəti

və ya vəzifəli şəxsin qanuni öhdəliklərinə uyğun şəkildə qurulmuşdur. İnformasiya üçün ən vacib tələblərdən biri etibarlılıqdır. İnformasiya etibarlılığının təmin edilməsinin hüquqi problemləri KİV-ə dair qanunvericilikdə onun etibarlılığının elmi cəhətdən inkişaf etdirilmiş meyarlarının olmaması adlandırılmalıdır.

Vətəndaşların kütləvi informasiya vasitələri sahəsində hüquqlarının həyata keçirilməsi müvafiq təminatlar sistemi ilə təmin olunur. Ən vacib hərtərəfli təminat dövlət orqanlarının və yerli özünüidarəetmə orqanlarının, vətəndaşların birlikləri, digər təşkilatların hərəkətlərinin şəffaflığına əsaslanan dövlətimizin hərtərəfli hüquqi rejimidir. Təşkilati və texniki zəmanətlərə, hər şeydən əvvəl, ölkənin informasiya məkanının vəhdətini təmin edən böyük sürətlə böyük həcmdə məlumatın ölkənin istənilən nöqtəsinə ötürülməsinə imkan verən telekommunikasiya sistemi daxildir. Hüquqi təminatlar vətəndaşların məlumat almaq hüquqlarını qoruyan xüsusi hüquqi normalardır.

Azərbaycanda KİV-in inkişafı və fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması üçün mühüm potensial onların təşkili və fəaliyyətlərinin hüquqi tənzimlənməsinin səmərəliliyinin artırılmasından ibarətdir. Kütləvi informasiya vasitələrinin dövlət-hüquqi tənzimlənməsinin məzmununun spesifikliyi xüsusi hüquqi metodların (qeydiyyat, alınma, lisenziyalaşdırma, akkreditasiya, rəqabət) istifadəsini nəzərdə tutur. Mütəxəssislərin Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin fəaliyyət praktikasının təhlili göstərir ki, bu lisenziyalaşdırma fəaliyyətlərini tənzimləyən bir çox qayda və normativ sənədlər qeyri-müəyyən və qeyri-spesifik olduqları üçün ciddi düzəliş tələb edir. Azərbaycan kütəvi informasiya vasitələrinin növlərinin xüsusiyyətlərini araşdırarkən müəyyən bir kütləvi informasiya vasitəsinin, İnternetin, rəsmi xüsusiyyətlərə görə həqiqi xüsusiyyətlərə sahib olmasının kütləvi bir vasitə olmadığı müəyyən edildi. Bu səbəbdən də İnternetin aydın bir hüquqi fəaliyyət sahəsi yoxdur ki, bu da kütləvi informasiya vasitələrinin yayılmasının subyektivliyinin və ictimai maraqlara zərər verən məlumatların yayılmasına görə təsir etmə və məsuliyyət daşıma hüquq qabiliyyətinin olmamasına səbəb olur.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

Azərbaycan dilində

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. 1995
2. İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu, 1998
3. Kütləvi informasiya vasitələri haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu, 1999
4. Lisenziyalar və icazələr haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu, 2016
5. Abasbəyli A., Nəcəfov E. (2007) "Beynəlxalq münasibətlər nəzəriyyəsi" (Dərslik), Bakı, "Mütərcim", 208 səh.
6. Abbasov Ə., Əlizadə M., Seyidzadə E., Salmanova M., (2006) "İnformatika və kompüterləşmənin əsasları" Bakı, "Təhsil" 365 səh.
7. Azərbaycan jurnalistikası qloballaşma dövründə: qaynaqlar və perspektivə baxış. Azərbaycanın tanınmış ictimai-siyasi xadimi və publisisti, əməkdar jurnalist, professor Nəsir İmanquliyevin 100 illik yubileyinə həsr olunmuş Respublika elmi-praktik konfransının materialları (21-22 dekabr 2011- ci il). - Bakı, 2011. - 668 səh.
8. Dəmirçioğlu N. "İnformasiya yayımının canlı və kütləvi vasitəsi", "Xalq" qəzeti, 06.11.2008
9. Əhmədov M.A., Hüseyn A.C. (2011) "İqtisadiyyatın dövlət tənzimləməsinin əsasları". Metodik vəsait. Bakı: "İqtisad Universiteti", 120 səh.
10. Əliquliyev R.M., (2002) "İqtisadi proseslərdə informasiya texnologiyaları" "Elm" nəşriyyatı, Bakı, 365 səh.
11. Əliyev Ə.İ. (2007) "Müasir beynəlxalq hüquqda insan hüquqları, əhali və miqrasiya problemləri". Bakı, 358 səh.
12. Gülməmmədov R.H., Azadova M.H. (2005) "İqtisadi münasibətlərdə informasiya sistemləri". Bakı, "Mürtəcim", 354 səh.

13. Mazanlı İ.A. (2005) Söz azadlığı və informasiya təhlükəsizliyi: milli və beynəlxalq təminat. Terminlər və anlayışlar. Bakı, “UniPrint” nəşriyyatı, 160 səh.
14. Mazanlı İ.A. (2013) “Jurnalistika və müasir dövrün qlobal problemləri”: Dərs vəsaiti. - Bakı: “Bakı Universiteti” nəşriyyatı. 416 səh.
15. Mehdiyev R. İctimai və humanitar elmlər: zaman kontekstində baxış. <http://azertag.com/store/News/Politics/ICTIMAI-VAHUMANITAR-ELMLAR.htm>
16. Mehdiyev R.Ə. Azərbaycanın efir məkanı: problemlər və vəzifələr. Azərbaycan qəzeti, 07 oktyabr 2009-cu il
17. Məhərrəmli Q.M. (2012) “Jurnalistikanın əsasları. Dərslik. Bakı, “Qanun nəşriyyatı”. 436 səh.
18. Məmmədli C.Ə. (2006) “Jurnalistikanın müasir inkişaf meyilləri”. Bakı, “Elm” nəşriyyatı. 465 səh.
19. Məmmədli C.Ə. (2012), “Jurnalistikanın nəzəriyyəsi və təcrübəsi”. Dərslik.-“Zərdabi LTD” MMC, 616 səh.
20. Rüstəmov A.R. (2013) “Jurnalistika 2.” Bakı, “UniPrint” nəşriyyatı, 324 səh.
21. Vəliyev H.A. (2012) “Xarici ölkələrin jurnalistikası tarixi”. Bakı, “Tuna mətbəəsi”, 638 səh.
22. Vəliyev Ş.Q. (2011) “Azərbaycan ədəbiyyatı və mətbuatından araşdırmalar” (1985-2000). Bakı, “Elm və təhsil”, 464 səh.
23. Vəliyev Ş.Q. (2011) “Azərbaycan ədəbiyyatı və mətbuatından araşdırmalar (2006-2010)”. Bakı, “Elm və təhsil”, 544 səh.

İngilis dilində

1. Adeishvili Z. Media and Law. Tbilisi, 2004. P. 11.
2. Andrew Puddephatt (2011): The Importance of SelfRegulation of the Media in Upholding Freedom of Expression. UNESCO, available at: <http://unesdoc.unesco.org/images/0019/001916/191624e.pdf>

3. Christian Nissen (2006): Public Service Media in the Information Society. Media Division, Directorate General of Human Rights, Council of Europe, available at: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680483b2f>

4. International Press Institute, Media Legal Defence Initiative (2015): Freedom of Expression, Media Law and Defamation, available at: http://legaldb.freemedia.at/wp-content/uploads/2015/08/FoE-MediaLaw-Defamation_ENG.pdf

5. Elda Brogi, Pier Luigi Parcu (2014): The Evolving Regulation of the Media in Europe as an Instrument for Freedom and Pluralism, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, available at: http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/29923/RSCAS_2014_09.pdf?sequence=1&isAllowed=y

6. Robert Schuman Centre for Advanced Studies (2013): European Union Competencies in Respect of Media Pluralism and Media Freedom, available at: <http://cmpf.eui.eu/Documents/CMPPFPolicyReport2013.pdf>

Rus dilindë

1. Авраменко В. А. (2011) «Правовое регулирование деятельности средства массовой информации». Дис. ... канд. юрид. наук. Нижний Новгород, 475 стр.

7. Алпаидзе Т. (2005) «Правовые аспекты деятельности средств массовой информации : автореф. дис. ... канд. юрид. Наук». Тбилиси, 475 стр.

8. Балытников В. В. (2000) «Административно-правовое регулирование в области массовой информации». Дис. ... канд. юрид. наук. М.: 652 стр.

9. Банисар Д. (2004) Свобода информации и доступ к правительственным документам. Обзор законодательства по доступу к информации в мире. М. : Де Ново, 160 стр.

10. Бахрах Д. М., Российский Б. В., Стариков Ю. Н. (2004) «Админи-

стративное право». 385 стр.

11. Братановский С. Н. (2000) «Гражданское право». Ч. 1. М.: 742 стр.

12. Братановский С. Н. (2003) «Правовое регулирование информационной сферы в России». Саратов, 417 стр.

13. Винокуров Г. В., Рихтер А. Г., Чернышов В. В. (2004) Средства массовой информации и правовые вопросы защиты чести и достоинства. М. : Ин-т проблем информационного права, 852 стр.

14. Винокуров Г.В., Рихтер А. Г., Чернышов В. В. (2000) Правовое регулирование концентрации и прозрачности СМИ. М. Ин-т проблем информационного права, 426 стр.

15. Винокуров Г.В., Рихтер А.Г., Чернышов В.В. (2005) Актуальные проблемы саморегулирования СМИ. М. : Ин-т проблем информационного права, 457 стр.

16. Волчинская Е. К. (2001) Защита персональных данных. Опыт правового регулирования. М. : Галерея, 236 стр.

17. Гаврилов Э. П. «Признание недействительным свидетельства о регистрации СМИ» .Законодательство и практика средств массовой информации. 2000. №11. стр. 41-85

18. Довнар Н.Н. (2009) «Регулирование и саморегулирование СМИ на постсоветском пространстве: материалы семинара Междунар. летней школы по медиаправу». Минск : БГУ, 199 стр.

19. Ефремова О. М., Ратинов А. Р. (2001) «Смысл и бессмыслица аккредитации. Техника юридической безопасности для журналиста. М.: Изд-во «Галерея», 534 стр.

20. Копылов В. А. (2002) «Информационное право России». М. 365 стр.

21. Лукиной М. М. (2010) «Интернет-СМИ: Теория и практика : учеб. пособие для студентов вузов». М. Аспектпресс, 348 стр.

22. Майн Х. (2000) Средства массовой информации в Германии. пер. с нем. - Берлин : UVK Medien, 652 стр.

23. Новиков И.В., (2007) Новиков В.С., Новиков С.В. Влияние печатных СМИ на результаты избирательной кампании Федерального уровня. Омское прииртышье (1992-2003 гг.). Омск, 463 стр.
24. Петровский С. В. (2000) Правовое регулирование оказания Интернет услуг. М. 475 стр.
25. Путеводитель по саморегулированию СМИ: Все вопросы и ответы. Вена : Представитель ОБСЕ по вопросам свободы СМИ, 2008. 113 с. URL: <http://www.osce.org/ru/fom/31499>.
26. Рихтер А. Г. (2007) Свобода массовой информации в постсоветских государствах. М. : Икар, 332 стр.
27. Серго А. Г. (2003) Интернет и право. М. Бестселлер, 272 стр.
28. Третьякова О.В. Средства массовой информации как элемент структуры гражданского общества. Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение: Вопросы теории и практики. Тамбов, 2011. № 5, стр.36-42
29. Федотов М. А. (2002) Право массовой информации в Российской Федерации. М.: 265 стр.
30. Хасанов А. (2000) М. Средства массовой информации и российская государственность: политико-правовые проблемы. Дис. ... канд. юрид. наук. Уфа, 475 стр.
31. Хохлов В. А. (2008) Авторское право: Законодательство, теория, практика. М. ИД «Горобец», 524 стр.

Cədvəllərin siyahısı

Cədvəl 1: Müasir dövrdə Azərbaycanda informasiyaya münasibətin tənzimlənməsinin əsas metodları.....	34
Cədvəl 2: 2018-ci ildə görülən profilaktik tədbirlərin dairəsi.....	57

Sxemlərin siyahısı

Sxem 1: İnformasiyanın mənbələri.....	42
--	----